

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

І. В. Шудренко

ОХОРОНА ПРАЦІ В ГАЛУЗІ

Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

ЖИТОМИР
2017

УДК 331.45
ББК 65.9(4Укр)248
Ш95

Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського національного агроекологічного університету (протокол № 15 від 29 червня 2017 р.).

Рецензенти:

Аннамухаммедов А. О. – кандидат сільськогосподарських наук, завідувач кафедри охорони праці та цивільної безпеки Житомирського державного університету імені Івана Франка;

Катковський А. В. – кандидат педагогічних наук, начальник служби охорони праці Житомирської дирекції ПАТ “Укрпошта”;

Радько В. Г. – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри ґрунтознавства і землеробства Житомирського національного агроекологічного університету.

Ш95 **Шудренко І. В.** Охорона праці в галузі : навч. посіб. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. 136 с.

Висвітлені правові та організаційні основи охорони праці в рослинництві, причини травматизму та професійної захворюваності в галузі та заходи щодо їх профілактики, пожежної безпеки на сільськогосподарських підприємствах, соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання

Для студентів з агрономії вищих аграрних навчальних закладів.

© Шудренко І. В., 2017
© ЖНАЕУ, 2017

ЗМІСТ

Список скорочень	5
ВСТУП	6
Розділ 1. ПРАВОВІ ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ	8
1.1. Міжнародні норми в галузі охорони праці	8
1.2. Нормативно-правові акти з охорони праці в аграрній галузі виробництва	16
1.3. Нормативні акти про охорону праці, що діють на підприємстві	18
Розділ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ	21
2.1. Система управління охороною праці сільськогосподарського підприємства	21
2.2. Розподіл функціональних обов'язків з охорони праці роботодавця, керівників, посадових осіб і фахівців сільськогосподарського підприємства	31
2.3. Планування заходів з охорони праці	34
2.4. Контроль за станом охорони праці на підприємстві	34
2.5. Державний нагляд за станом охорони праці	37
2.5.1. Органи державного нагляду за охороною праці	37
2.5.2. Основні принципи державного нагляду у сфері господарської діяльності	38
2.5.3. Права і відповідальність посадових осіб Держпраці України	39
2.5.4. Види та основні параметри проведення заходів державного нагляду у сфері охорони праці	40
Розділ 3. ТРАВМАТИЗМ ТА ПРОФЕСІЙНА ЗАХВОРЮВАНІСТЬ В ГАЛУЗІ	45
3.1. Стан і причини виробничого травматизму та професійної захворюваності в галузі	45
3.2. Характеристика умов праці в галузі	48
3.3. Атестація робочих місць за умовами праці	55
3.4. Розслідування та облік нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	55
3.5. Дослідження виробничого травматизму та професійної захворюваності	61

Розділ 4. ПРОФІЛАКТИКА ТРАВМАТИЗМУ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЗАХВОРЮВАНОСТІ В ГАЛУЗІ	65
4.1. Загальні вимоги безпеки в галузі	65
4.2. Санітарно-гігієнічні вимоги до умов праці в галузі	69
4.3. Основні принципи запобігання небезпекам	73
4.4. Основн нормалізації санітарно-гігієнічних умов праці в галузі	76
4.5. Заходи щодо профілактики травматизму та професійної захворюваності в галузі	79
РОЗДІЛ 5. ЗАХОДИ ПОЖЕЖНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	90
5.1. Статистика пожеж на сільськогосподарських підприємствах	90
5.2. Класифікація виробничих будинків і приміщень за вибухопожежною небезпекою та вогнестійкістю	90
5.3. Заходи щодо забезпечення пожежної безпеки на сільськогосподарських підприємствах	95
Розділ 6. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ	105
6.1. Завдання та принципи, суб'єкти та об'єкти страхування ...	105
6.2. Страхові внески та виплати	107
6.3. Обов'язки та права суб'єктів страхування	110
Тестові завдання	116
Бібліографічний список	127
Предметний покажчик	132
Додатки	133

Список скорочень

- АПК – агропромисловий комплекс
ГДК – граничнодопустима концентрація
ГДР – граничнодопустимий рівень
Держпраці України – Державна служба України з питань праці
Держсанепідслужба України – Державна санітарно-епідеміологічна служба України
ДСНС України – Державна служба України з надзвичайних ситуацій
ЄЕС – Європейська економічна спільнота
ЄСВ – єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування
ЗІЗ – засіб індивідуального захисту
ЛЗР – легкозаймиста рідина
МОП – Міжнародна організація праці
МСЕК – медико-соціальна експертна комісія
НПАОП – нормативно-правовий акт з питань охорони праці
СОП – служба охорони праці
СУОП – система управління охороною праці
Фонд – Фонд соціального страхування України

ВСТУП

Навчальна дисципліна “Охорона праці в галузі” є складовою частиною освітньої програми підготовки агрономів на магістерському рівні вищої освіти. Вивчення дисципліни відповідно до структурно-логічної схеми навчання передбачається після засвоєння матеріалу дисципліни “Основи охорони праці” та більшої частини дисциплін професійного спрямування, забезпечення у майбутніх фахівців необхідного рівня знань і вмінь для виконання професійних функцій.

Мета вивчення дисципліни – формування у магістрів з агрономії компетентностей, потрібних для ефективного управління охороною праці на основі досягнень науково-технічного прогресу, створення нормативних умов праці, контролю додержання працівниками правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту, а також усвідомлення важливості виконання функцій з управління охороною праці як невід’ємної складової успішної професійної діяльності.

Завдання вивчення дисципліни – набуття магістрами з агрономії знань і умінь для вирішення професійних завдань в галузі протягом наукової чи виробничої діяльності з урахуванням вимог охорони праці, забезпечення збереження здоров’я і працездатності працівників шляхом виконання функцій з управління охороною праці.

У результаті освоєння програми навчальної дисципліни магістри з агрономії повинні бути здатними вирішувати професійні завдання з урахуванням вимог охорони праці та володіти такими основними професійними компетентностями з охорони праці:

знати:

- стан охорони праці у галузі;
- вимоги нормативно-правових актів з охорони праці до засобів виробництва, виробничих процесів, умов праці тощо;
- види та джерела небезпек у галузі;
- фактори ризику працівників галузі;
- методи аналізу виробничих небезпек та шляхи запобігання аваріям, виробничим травмам і професійним захворюванням;

- принципи побудови та функціонування системи управління охороною праці на сільськогосподарському підприємстві;
- шляхи зниження професійного ризику працівників та створення нормативних умов праці в галузі;

вміти:

- застосовувати сучасні методи дослідження і аналізу небезпек на робочих місцях;
- враховувати положення нормативно-правових актів з охорони праці при виконанні професійних функцій;
- обґрунтовувати безпечні технології в галузі;
- розробляти та здійснювати заходи щодо усунення причин нещасних випадків і професійних захворювань, ліквідації наслідків аварій в галузі;
- організовувати діяльність виробничого колективу з обов'язковим урахуванням вимог охорони праці;
- ефективно розподіляти функції, обов'язки і повноваження з охорони праці у виробничому колективі;
- вибирати оптимальні умови і режими праці;
- проводити розслідування нещасних випадків, аварій та професійних захворювань;
- надавати допомогу та консультації працівникам з питань безпеки праці;
- контролювати виконання вимог охорони праці працівниками галузі.

Зміст навчального посібника відповідає типовій програмі з “Охорони праці в галузі” для вищих навчальних закладів, яка затверджена Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України 18 березня 2011 року. Навчальний посібник охоплює найважливіші питання нормативно-правового забезпечення та організації охорони праці на сільськогосподарських підприємствах, причин травматизму та професійної захворюваності в галузі та заходів щодо їх профілактики, пожежної безпеки на галузевих об'єктах, соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Розділ 1

ПРАВОВІ ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ

Охорона праці – система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

1.1. Міжнародні норми в галузі охорони праці

Загальна декларація прав людини визначає, що кожна людина має право на справедливі та сприятливі умови праці.

Охорона праці є важливою частиною соціально-трудових відносин.

Європейська соціальна хартія визначає метою політики урядів країн – членів Ради Європи досягнення умов, за яких можуть бути ефективно реалізовані такі права у сфері охорони праці:

1. Право на безпечні та здорові умови праці – завдяки:
  - здійсненню і періодичному перегляду національної політики в галузі охорони праці, виробничої гігієни та виробничого середовища, запобігання нещасним випадкам і травматизму, зокрема шляхом мінімізації причин виникнення виробничих ризиків;
  - прийняттю правил з техніки безпеки та гігієни праці, їх виконанню шляхом проведення заходів нагляду;
  - сприянню розвитку призначених для всіх працівників служб виробничої гігієни.
2. Право брати участь у визначенні та поліпшенні умов праці та виробничого середовища на підприємстві – сприянням:
  - поліпшенню умов праці та її організації, а також виробничого середовища;
  - охороні здоров'я та праці на підприємстві;
  - організації соціальних і соціально-культурних послуг і заходів на підприємстві;

– нагляду за дотриманням нормативних положень, що регулюють ці питання.

3. Право працюючих жінок на охорону материнства – за рахунок:

– забезпечення працюючим жінкам відпустки на період до і після пологів загальною тривалістю не менше 14 тижнів або з її оплатою чи з наданням допомоги іншим чином;

– регламентування залучення до робіт у нічний час вагітних жінок і жінок, що годують своїх грудних дітей;

– заборони застосування праці вагітних жінок і жінок, що годують своїх грудних дітей, на роботах з небезпечними, шкідливими або важкими умовами праці;

– інших заходів.

Право на охорону праці реалізується завдяки **соціальному діалогу** (соціальному партнерству) – процесу зближення позицій, досягнення домовленостей та прийняття узгоджених рішень представниками працівників, роботодавців та виконавчої влади з питань формування та реалізації державної соціально-економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин шляхом переговорів, консультацій чи обміну інформацією.

Сторонами соціального діалогу є [9]:

– працівники – об'єднання професійних спілок, первинні профспілкові організації, а в разі їх відсутності – представники, уповноважені працівниками;

– роботодавці – роботодавці, їх організації, об'єднання, уповноважені представники;

– виконавча влада – центральні та місцеві органи виконавчої влади;

– органи місцевого самоврядування.

Соціальний діалог здійснюється на тристоронній або двосторонній основі на національному, галузевому, територіальному та локальному (підприємство, установа, організація) рівнях [9]:

Завданнями соціального діалогу стосовно охорони праці є:

– створення ефективного механізму регулювання соціально-трудова відносин;

- проведення колективних переговорів, взаємних консультацій, укладення колективних договорів та угод;
- попередження та сприяння вирішенню колективних соціально-трудових спорів і конфліктів;
- вдосконалення законодавства, що регулює соціально-трудові відносини.

Професійні спілки та їх об'єднання (асоціації), організації роботодавців (їх об'єднання) мають право брати участь у розробці та реалізації державної політики в області охорони праці.

В організаціях (на підприємствах, в установах) на паритетній основі створюються комісії з представників роботодавців і професійних спілок зі здійснення контролю за дотриманням законодавства в області охорони праці. Комісія з питань охорони праці організації організує здійснення заходів щодо виконання вимог охорони праці, попередження виробничого травматизму та професійних захворювань, проведення перевірок умов і охорони праці на робочих місцях, інформування працівників про їх результати та збір пропозицій до відповідного колективного договору.

Охорона праці є невід'ємною складовою **соціальної відповідальності** організації за вплив своїх рішень та діяльності (продуктів, послуг і процесів) на суспільство і навколишнє середовище через прозору і етичну поведінку, яка сприяє сталому розвитку, включаючи здоров'я та добробут суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін, відповідає чинному законодавству і узгоджується з міжнародними нормами поведінки, інтегрована в діяльність усієї організації і застосовується в її взаємовідносинах.

Основні **принципи** соціальної відповідальності:

1. **Підзвітність** – організація має звітувати щодо її впливу на суспільство, економіку та довкілля, особливо за значущі негативні наслідки, а також заходів, що вживаються для попередження повторення негативних впливів.

2. **Прозорість** – організація повинна бути прозорою щодо її рішень і діяльності, що впливають на суспільство та довкілля.

3. **Етична поведінка** – організації слід керуватися такими цінностями, як чесність, справедливість, сумлінність, що повинно

проявлятися у турботі про людей, тварин і навколишнє середовище.

4. *Повага інтересів зацікавлених сторін* – організація повинна враховувати та поважати інтереси її зацікавлених сторін* і реагувати на них.

5. *Дотримання верховенства закону* – організація має поважати закони та правові норми, інформувати працівників про відповідальність за їх дотримання та вживати необхідних заходів.

6. *Дотримання міжнародних норм поведінки* – організація повинна максимально враховувати в своїй діяльності міжнародні норми.

7. *Дотримання прав людини* – організації слід визнавати важливість і загальність прав людини та дотримуватися їх.

У сфері охорони праці як складової частини соціальної відповідальності, згідно із стандартами SA 8000:2001 та ISO 26000:2010, *організація повинна:*

1) створити безпечні умови праці і вживати заходів щодо запобігання нещасним випадкам на виробництві та професійним захворюванням шляхом мінімізації небезпечних факторів;

2) призначити представника вищого керівництва відповідальним за охорону праці;

3) забезпечувати працівникам можливість пройти навчання з охорони праці;

4) організувати системи, що дадуть змогу виявляти потенційні загрози здоров'ю і безпеці працівників, контролювати виробничі ризики та запобігати їм;

5) надавати необхідну інформацію працівникам щодо можливих виробничих ризиків і заходів з їх усунення;

6) забезпечувати працівникам право на участь у прийнятті рішень з охорони праці;

7) забезпечувати працівників засобами безпеки;

8) проводити розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань, аварій і проблем у сфері охорони праці;

---

*Приватні особи або організації, зацікавлені в рішеннях або діяльності організації.

9) дотримуватися пріоритетності принципів управління охороною праці: усунення, заміна, технічні засоби, адміністративні заходи, робочі заходи, засоби індивідуального захисту;

10) забезпечувати рівні права з охорони праці для частково зайнятих і тимчасових працівників;

11) враховувати особливі потреби охорони праці жінок, неповнолітніх, інвалідів;

12) надавати працівникам можливість користування туалетними кімнатами, доступ до питної води, створювати санітарні умови для збереження продовольства;

13) забезпечувати чистоту, безпеку та відповідність основним потребам працівників місць їх відпочинку;

14) створювати нормальні психосоціальні умови на виробництві;

15) нести усі витрати на заходи та засоби охорони праці.

16) встановити тривалість робочого тижня на регулярній основі не більше 48 годин, понаднормової роботи – не більше 12 годин з оплатою в розмірі, вищому за звичайний, і принаймні один вихідний день на тиждень (у випадках, коли організація є стороною колективного договору, вона може використовувати понаднормову роботу у відповідності з таким договором для виконання короткострокових завдань).

Конвенція № 155, ухвалена Міжнародною організацією праці (далі – МОП) у 1981 році та ратифікована Україною у 2011 році, а також Рекомендація № 164, яка її доповнює, визначають обов'язок держави періодично переглядати політику в галузі безпеки й гігієни праці та виробничого середовища, вимоги до заходів на національному рівні та на рівні підприємства.

Конвенція МОП № 184 2001 року про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві зобов'язує державу:

– призначити компетентний орган, відповідальний за впровадження національних нормативно-правових актів з питань безпеки та гігієни праці в сільському господарстві;

– створити механізми міжгалузевої координації між відповідними органами та організаціями для сільськогосподарської галузі;

– забезпечити створення системи інспекції робочих місць на сільськогосподарських підприємствах.

Роботодавець повинен:

– здійснити оцінку ризиків для працівників та вживати заходів щодо забезпечення безпеки діяльності, робочих місць, устаткування, інструментів і процесів;

– забезпечити одержання працівниками галузі відповідної професійної підготовки, інструкцій з безпеки та гігієни праці та інформації про небезпеки та ризики, пов'язані з їхньою роботою;

– вжити термінових заходів для усунення безпосередньої загрози безпеці та здоров'ю працівників.

Працівники сільського господарства мають право:

– брати участь у визначенні заходів з безпеки та гігієни праці й обирати представників з охорони та гігієни праці;

– не виконувати роботу у разі серйозної загрози для їхньої безпеки та здоров'я.

Працівники сільського господарства повинні дотримуватися заходів безпеки та гігієни праці.

Конвенція МОП № 184 визначає також вимоги щодо:

– безпеки та ергономіки обладнання;

– безпеки та гігієни праці під час вантажно-розвантажувальних і транспортних робіт;

– безпеки та гігієни праці під час поводження з хімічними речовинами, які використовуються в сільському господарстві;

– захисту молодих працівників при виконанні робіт, які становлять загрозу їх безпеці та здоров'ю;

– забезпечення безпеки та гігієни праці тимчасових і сезонних працівників;

– врахування особливих потреб жінок – працівниць сільського господарства;

– забезпечення належних соціально-побутових і житлових умов працівників;

– страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Конвенція МОП № 129 1969 року про інспекцію праці в сільському господарстві покладає на систему інспекції праці обов'язки:

- контролю за виконанням положень законодавства в галузі умов праці та захисту працівників;
- надання підприємствам і працівникам інформації та консультацій щодо способів дотримання законодавства;
- інформування компетентного органу влади про недоліки або зловживання, які не враховує чинне законодавство, і надання пропозицій щодо його вдосконалення.

Законодавчою основою Євросоюзу з питань охорони праці є Директиви ЄЕС з охорони праці. *Директива № 89/391/ЄЕС Ради щодо запровадження заходів, що сприяють поліпшенню безпеки та гігієни праці працівників на виробництві*, визначає:

- 1) обов'язки роботодавців щодо:
  - вжиття заходів для забезпечення безпеки та охорони здоров'я працівників;
  - призначення відповідальних за виконання роботи щодо попередження виробничих ризиків;
  - надання першої медичної допомоги, боротьби з пожежею та евакуації працівників;
  - інформування працівників про ризики для безпеки та здоров'я, профілактичні та захисні заходи;
  - проведення консультацій з працівниками або їх представниками з питань охорони праці;
  - навчання працівників у сфері безпеки та гігієни праці;
- 2) обов'язки працівників:
  - правильно використовувати засоби виробництва;
  - правильно використовувати засоби колективного захисту;
  - правильно користуватися засобами індивідуального захисту;
  - інформувати уповноважених осіб про загрозу для життя та здоров'я, виявлені недоліки захисту працівників;
  - співпрацювати з уповноваженими особами для забезпечення безпеки праці та охорони здоров'я;

- 3) право працівників на медичні обстеження.
- Також діють Директиви ЄЕС:
- № 89/654/ЄЕС Ради про мінімальні вимоги до безпеки та гігієни робочих місць;
  - № 89/655/ЄЕС Ради про мінімальні вимоги до безпеки та гігієни праці при використанні виробничого обладнання;
  - № 89/656/ЄЕС Ради про мінімальні вимоги до безпеки та гігієни праці при використанні працівниками засобів індивідуального захисту;
  - № 90/269/ЄЕС Ради про мінімальні вимоги до безпеки та гігієни праці при роботі з важкими вантажами;
  - № 90/270/ЄЕС Ради про мінімальні вимоги до безпеки та гігієни праці при роботі з екранними пристроями;
  - № 90/394/ЄЕС Ради про захист працівників від ризиків, пов'язаних з впливом канцерогенів;
  - № 1999/92/ЄЕС Ради про мінімальні вимоги щодо безпеки і захисту здоров'я працівників, що піддаються потенційній небезпеці у вибухонебезпечних середовищах;
  - № 98/24/ЄЕС Ради про безпеку і захист здоров'я працівників від небезпеки, спричиненої хімічними речовинами на роботі;
  - № 2000/54/ЄЕС Ради про захист працівників від ризиків, пов'язаних з впливом біологічно активних речовин;
  - № 92/58/ЄЕС Ради про мінімальні вимоги до забезпечення позначень безпеки та/або гігієни на робочому місці;
  - № 92/85/ЄЕС Ради про вжиття заходів з поліпшення безпеки та охорони здоров'я на виробництві вагітних працівниць та працівниць, які нещодавно народили або годують;
  - № 94/33/ЄЕС Ради про захист прав молодих працівників на робочому місці, та інші.

1.2. Нормативно-правові акти з охорони праці в аграрній галузі виробництва

Основні положення у сфері охорони праці сформульовані в **Законі України “Про охорону праці”** (редакція від 21.11.2002 року № 229-IV). Він включає розділи:

- I. Загальні положення.
- II. Гарантії прав на охорону праці.
- III. Організація охорони праці.
- IV. Стимулювання охорони праці.
- V. Нормативно-правові акти з охорони праці.
- VI. Державне управління охороною праці.
- VII. Державний нагляд і громадський контроль за охороною праці.
- VIII. Відповідальність за порушення законодавства про охорону праці.

IX. Прикінцеві положення.

У **Кодексі законів про працю України** питання охорони праці регулюються у главах:

- XI. Охорона праці.
- XII. Праця жінок.
- XIII. Праця молоді.
- XVIII. Нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю.

Розділ V **Закону України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування”** присвячений страхуванню від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров'я” регулює питання створення сприятливих для здоров'я умов праці (ст. 28), обов'язкових медичних оглядів працівників (ст. 31 і 66), умов праці підлітків (ст. 65), медико-соціальної експертизи втрати працездатності (ст. 69).

Окремі питання охорони праці унормовані **Законами України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”** (ст. 9, 19), **“Про колективні договори і угоди”** (ст. 7, 8) та іншими.

На основі положень законів для їх розвинення чи деталізації розробляються підзаконні **нормативно-правові акти з питань охорони праці** (далі – *НПАОП*) – правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи, обов'язкові для виконання.

Державний реєстр НПАОП веде *Державна служба України з питань праці* (далі – *Держпраці України*) – центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сферах промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, здійснення державного гірничого нагляду, а також з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та інших.

Кодування НПАОП здійснюється з метою систематизації їх обліку. Структура коду:

Цифрове позначення видів НПАОП: 1 – правила; 2 – переліки; 3 – норми; 4 – положення; 5 – інструкції; 6 – порядки; 7 – інші.

Коди видів економічної діяльності:

Сільське господарство, мисливство – 01.0

Вирощування однорічних і дворічних культур – 01.1

Вирощування багаторічних культур – 01.2

Відтворення рослин – 01.3

Для НПАОП, дія яких поширюється на декілька видів економічної діяльності, код 0.00.

Перелік чинних НПАОП наводиться в *Покажчику НПАОП*. Найважливіші з них для *рослинництва*:

НПАОП 01.0-1.01-12 Правила охорони праці у сільськогосподарському виробництві.

НПАОП 01.41-1.01-01 Правила охорони праці під час технічного обслуговування та ремонту машин і обладнання сільськогосподарського виробництва.

НПАОП 01.41-1.02-67 Правила техніки безпеки при транспортуванні, збереженні нафтопродуктів та заправленні машин у сільському господарстві.

НПАОП 01.41-1.07-63 Правила техніки безпеки при роботі з водним аміаком (аміачною водою).

НПАОП 01.41-1.08-82 Правила безпечного застосування рідкого аміаку в сільському господарстві.

НПАОП 01.41-1.09-68 Правила зберігання вогнебезпечних хімічних речовин захисту рослин на складах і базах системи сільгосптехніки.

Опрацювання та прийняття нових, перегляд і скасування чинних НПАОП проводить Держпраці України за участю професійних спілок і Фонду соціального страхування України та за погодженням з органами державного нагляду за охороною праці.

1.3. Нормативні акти про охорону праці, що діють на підприємстві

Нормативні акти про охорону праці опрацьовуються в суб'єкті господарювання, затверджуються його керівником і спрямовуються на побудову чіткої *системи управління охороною праці* (далі – *СУОП*). Виходячи із специфіки виробництва, власник затверджує нормативні акти із нижченаведеного списку та інші, що регламентують питання охорони праці [14]:

1. Положення про СУОП на підприємстві.
2. Положення про службу охорони праці підприємства (далі – *СОП*).

3. Положення про комісію з питань охорони праці підприємства.

4. Положення про роботу уповноважених трудового колективу з питань охорони праці.

5. Положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці.

6. Положення про організацію і проведення первинного та повторного інструктажів, а також спеціального навчання (пожежно-технічного мінімуму) з питань пожежної безпеки.

7. Наказ про порядок атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативним актам про охорону праці.

8. Положення про організацію попереднього (при прийнятті на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників певних категорій.

9. Положення про санітарну лабораторію підприємства.

10. Інструкції з охорони праці для працюючих за професіями і видами робіт.

11. Інструкція про порядок організації та проведення зварювальних та інших вогневих робіт на підприємстві.

12. Перелік робіт з підвищеною небезпекою, для проведення яких потрібне попереднє спеціальне навчання і щорічна перевірка знань з охорони праці.

13. Загальнооб'єктові та цехові інструкції про заходи пожежної безпеки.

14. Перелік посад посадових осіб підприємства, які зобов'язані проходити попередню і періодичну перевірку знань з охорони праці.

15. Наказ про організацію видачі безкоштовно працівникам певних категорій лікувально-профілактичного харчування (для підприємств, де є виробництво з особливо шкідливими умовами праці).

16. Наказ про організацію видачі безкоштовно молока або інших рівноцінних харчових продуктів працівникам підприємства, зайнятим на роботах зі шкідливими умовами праці.

17. Наказ про порядок забезпечення працівників підприємства спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту, організацію належного зберігання та утримання цих засобів.

Опрацювання нормативних актів здійснюється відповідно до наказу роботодавця, яким визначаються строки, виконавці та керівник розробки. До опрацювання проекту нормативного акта залучаються фахівці підрозділів підприємства, установи, організації (далі – *підприємство*), спеціалісти з охорони праці та правових питань, представники профспілки, уповноважені трудового колективу, члени комісії з питань охорони праці підприємства. Проект нормативного акта узгоджується із службою охорони праці підприємства або з посадовою особою, яка виконує її функції, і юрисконсультом, а у разі необхідності – з іншими службами, підрозділами і посадовими особами.

Затверджуються і скасовуються нормативні акти підприємства про охорону праці наказом роботодавця.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть права та принципи у сфері охорони праці, які декларує Європейська соціальна хартія. 2. Що означає соціальний діалог (соціальне партнерство)? 3. Хто є сторонами соціального діалогу? 4. Які завдання соціального діалогу стосовно охорони праці? 5. Що розуміють під соціальною відповідальністю? 6. Назвіть основні принципи соціальної відповідальності. 7. Які обов'язки організації у сфері охорони праці як складової частини соціальної відповідальності? 8. Охарактеризуйте Конвенцію МОП № 184 2001 року про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві. 9. Які вимоги містить Директива № 89/391/ЄЕС Ради? 10. Перелічіть види НПАОП. 11. У якому виданні наводиться перелік чинних НПАОП? 12. Назвіть найважливіші НПАОП для рослинництва. 13. Які нормативні акти про охорону праці, що діють на підприємстві, Ви можете назвати?

Розділ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ

2.1. Система управління охороною праці сільськогосподарського підприємства

Для створення на робочому місці в кожному структурному підрозділі умов праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечення додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці роботодавець забезпечує функціонування СУОП – частини загальної системи управління організацією, яка сприяє запобіганню нещасним випадкам та професійним захворюванням на виробництві і включає в себе комплекс правових, організаційних, технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних та лікувально-профілактичних заходів для збереження життя, здоров'я та працездатності найманих працівників.

СУОП підприємства складається з *суб'єкта* та *об'єкта управління*, що інформативно зв'язані між собою, а також, *заходів і засобів*.

Суб'єкт управління складається з органа управління та виконавчого органа (роботодавець, СОП, керівники структурних підрозділів і допоміжних служб, комісія з питань охорони праці). *Об'єкт управління* – виробнича діяльність працівників, будівлі та споруди, виробниче обладнання, технологічні процеси, виробниче середовище.

СУОП сільськогосподарського підприємства має ієрархічну будову, кількість її рівнів визначається виробничою структурою, спеціалізацією, особливостями технологічних процесів та іншими факторами.

На сільськогосподарському підприємстві функціонують структурні підрозділи з виробництва продукції (цехи, відділення, бригади, ферми) та з обслуговування виробничого процесу (гараж, майстерні, склади, агрономічний, зоотехнічний, ветеринарний, планово-економічний, інженерний, бухгалтерський відділи тощо). Вони можуть утворювати цехову або безцехову виробничу структуру. При цеховій структурі основним

підрозділом є цех – організаційно та/або технологічно відокремлений структурний підрозділ, який складається із відділень чи виробничих дільниць. При безцеховій структурі основним підрозділом є відділення (бригада, ферма) – структурний підрозділ, який складається з виробничих дільниць і займає відокремлену територію. Така структура характерна для більшості сільськогосподарських підприємств.

СУОП підприємства повинна забезпечувати:

- планування заходів з охорони праці;
- здійснення попереджувальних і коригувальних дій;
- адекватне та постійне управління;
- адаптацію до обставин, що змінилися;
- вплив громадських об'єднань працівників підприємства (комісії з питань охорони праці, уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці, профспілок тощо) на її функціонування;

- контроль виконання поточного та оперативних планів;
- документально оформлене визначення структури, стану та ефективності її роботи;
- інтеграцію в загальну систему управління.

Основні **функції** СУОП підприємства:

- прогнозування виробничого ризику;
- організація, планування та координація роботи з охорони праці;
- правове, інформаційне, методичне забезпечення охорони праці;
- кадрове і професійне забезпечення охорони праці;
- проектно-конструкторське, метрологічне, технологічне, матеріально-технічне забезпечення охорони праці;
- нормалізація санітарно-гігієнічних умов праці;
- лікувально-профілактичне, медичне й соціальне забезпечення охорони праці;
- мотивація безпечної роботи;
- контроль за станом охорони праці;
- облік, аналіз і оцінка показників стану умов і безпеки праці та функціонування СУОП.

- Для забезпечення функціонування СУОП роботодавець:
- створює відповідні служби і призначає посадових осіб, які вирішують конкретні питання охорони праці, контролює виконання покладених на них функцій;
  - бере участь у розробці та реалізації комплексних заходів для підвищення рівня охорони праці;
  - забезпечує належне утримання та моніторинг технічного стану будинків і споруд, виробничого обладнання та устаткування;
  - забезпечує здійснення профілактичних заходів для усунення причин нещасних випадків і професійних захворювань;
  - організовує проведення атестації робочих місць за умовами праці, оцінки технічного стану виробничого обладнання та устаткування та вживає заходів щодо усунення небезпечних і шкідливих виробничих факторів;
  - затверджує нормативні акти з охорони праці, що діють у межах підприємства;
  - контролює додержання працівниками вимог з охорони праці;
  - організовує пропаганду безпечних методів праці;
  - вживає заходів для допомоги потерпілим від нещасних випадків, ліквідації аварій на підприємстві.

Розробку та впровадження СУОП потрібно здійснювати за участю вищого керівництва, представників СОП, профспілок або уповноважених найманими працівниками осіб.

Впровадження СУОП здійснюється за наказом або розпорядженням вищого керівництва підприємства, на якому використовується наймана праця, незалежно від форми власності та виду діяльності (рис. 2.1). Управлінські рішення щодо функціонування СУОП на виробництві забезпечує СОП або особа, що виконує її функції.

Підприємство розробляє *положення про СУОП* з урахуванням виду діяльності та специфіки виробництва, яке має таку структуру та зміст [21]:

1. Основні принципи політики у сфері охорони праці

До них відносять:

- органічне поєднання з усіма елементами діяльності підприємства;
- визначення загальних завдань та зобов'язань керівництва щодо постійного покращення охорони праці, сприяння формуванню громадських органів, інформування працівників про умови праці;

Рис. 2.1 Алгоритм впровадження СУОП [21]

- формування на основі комплексної оцінки рівня небезпеки виробничих об'єктів;
- відповідність характеру та масштабу ризиків;
- документальне оформлення, доведення до усіх працівників та коригування при змінах у виробничому процесі.

2. Планування та фінансування заходів з охорони праці

Комплексне планування заходів має передбачати визначення потреби у новій техніці, технологіях, засобах безпеки та санітарно-побутовому обслуговуванні. Фінансування і реалізація заходів, передбачених колективним договором, забезпечується на рівні, не нижчому за нормативні вимоги.

3. Обов'язки та відповідальність

Визначаються обов'язки, відповідальність та повноваження керівників служб та підрозділів, працівників щодо охорони праці.

3.1. Служба охорони праці

Служба функціонує відповідно до Положення про СОП підприємства.

3.2. Комісії та громадські органи

Діяльність їх регламентується відповідними Положеннями, розробленими підприємством.

4. Управління документацією

4.1. Використання законодавчих та інших нормативно-правових актів з охорони праці

Визначаються порядок використання НПАОП у виробничій діяльності і в нормативних актах підприємства, відповідальні за їх вчасне отримання, облік, актуалізацію і поширення.

4.2. Управління внутрішніми нормативними актами

Визначаються відповідальні за розробку внутрішніх нормативних актів з урахуванням зауважень працівників та їх поширення.

5. Компетентність та підготовка

5.1. Професійний відбір

Визначається перелік робіт з важкими, шкідливими чи небезпечними умовами праці, де є потреба у професійному доборі. з урахуванням вимог НПАОП.

Такими НПАОП є:

- Перелік шкідливих та небезпечних факторів виробничого середовища і трудового процесу, при роботі з якими обов'язкові попередній (періодичні) медичний огляд працівників;
- Перелік загальних медичних протипоказань до роботи із шкідливими та небезпечними факторами виробничого середовища і трудового процесу;
- Перелік робіт, для виконання яких є обов'язковим попередній (періодичні) медичний огляд працівників;
- Порядок проведення медичних оглядів працівників певних категорій;
- Перелік важких робіт і робіт зі шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх;
- Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок.

5.2. Навчання з питань охорони праці та система інструктажів

Порядок проведення навчання та інструктажів регламентується внутрішніми нормативними актами підприємства.

6. Моніторинг виконання та оцінка результативності

6.1. Поточні перевірки, огляди окремих підрозділів і організації в цілому

Передбачаються внутрішній аудит, оперативний контроль керівників робіт та інших посадових осіб, контроль з боку СОП, громадський контроль.

6.2. Засідання координаційної ради

Проводяться для обговорення заходів щодо розробки, впровадження та удосконалення СУОП, узгодження позицій керівництва та працівників, сприяння покращенню умов праці з документальним оформленням роботи.

7. Організація інформаційної роботи

Визначаються способи доведення інформації про заходи безпеки до працівників та організації зворотного зв'язку працівників з керівництвом для покращення стану охорони праці.

7.1. Народи і збори

Народи і збори повинні проводитись в усіх підрозділах підприємства для поширення інформації про результати ідентифікації ризиків, стан охорони праці, обговорення заходів з охорони праці.

8. Управління ресурсами

8.1. Безпечність виробничих приміщень, засобів виробництва, технологічних процесів

Визначається порядок організації праці для забезпечення безаварійної експлуатації виробничих будинків і споруд, безпечності виробничого обладнання та технологічних процесів.

8.2. Організація робочого місця

На основі атестації робочих місць за умовами праці визначається ступінь шкідливості й небезпечності праці, пільги та компенсації, заходи щодо створення нормативних умов праці на робочих місцях.

8.3. Організація робочого часу

Регламентується робочий час, час відпочинку, перерви, роботи у нічний час і позмінної роботи.

8.4. Засоби індивідуального захисту

Визначається перелік професій, працівники яких повинні забезпечуватися засобами індивідуального захисту (далі – ЗІЗ), та перелік цих засобів.

8.5. Заміна засобів виробництва

Викладаються організаційні та технічні заходи щодо забезпечення безпеки обладнання, що закуповується.

8.6. Заміна матеріалів, що застосовуються

Визначається ступінь шкідливості нових матеріалів і шляхи зменшення її для працівників.

8.7. Зміни в організації праці

Викладаються заходи безпеки при проектуванні нового технологічного процесу або нових засобів виробництва.

8.8. Організація безпечного ведення робіт у разі залучення сторонніх суб'єктів господарювання

Передбачаються заходи безпеки для працівників замовника та підрядника, а також відповідальність сторін за них.

8.9. Вимоги безпеки при введенні в експлуатацію, поточній експлуатації, виведенні з експлуатації виробничого обладнання

Викладаються заходи щодо попередження нещасних випадків і профілактики професійної захворюваності.

9. Аналіз і попередження можливих загроз життю і здоров'ю працюючих

9.1. Аналіз ефективності СУОП

Оцінюється відповідність загальної стратегії СУОП існуючим потребам і визначається доцільність змін в її структурі. Аналіз повинен враховувати результати розслідування нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, причини виникнення небезпечних ситуацій. Висновки документально оформлюються та доводяться до відповідальних осіб і працівників.

9.2. Аналіз та зменшення ризиків виникнення небезпечних ситуацій

Визначаються загрози для працівників та заходи щодо їх запобігання. При їх аналізі:

- визначаються потенційно небезпечні робочі місця і види діяльності;
- встановлюються загрози на робочих місцях та оцінюється ефективність проведених захисних заходів;
- оцінюється ступінь ризику виникнення небезпечної ситуації;
- розробляються заходи щодо зменшення ризиків;
- визначаються необхідні фахівці та спеціалізовані організації, що можуть надати консультації;
- визначаються шляхи повідомлення працівників про необхідні заходи.

10. Попереджувальні та коригувальні заходи

Встановлюється порядок здійснення попереджувальних та коригувальних дій за результатами моніторингу функціонування та аналізу результативності СУОП і виявлення неадекватності заходів з охорони праці.

4.11. Мотиваційне регулювання

Визначається порядок морального та матеріального стимулювання працівників щодо безпечного ведення робіт та покращення стану виробничого середовища.

4.12. Удосконалення СУОП

Розробляються заходи щодо удосконалення СУОП з урахуванням змін політики у сфері охорони праці та результатів аналізу ефективності СУОП.

Для організації управління охороною праці відповідно до міжнародної практики розроблений *стандарт ДСТУ OHSAS 18001:2010 Системи управління гігієною та безпекою праці. Вимоги.*

Система управління гігієною та безпекою праці – частина системи управління організації, сукупність взаємопов'язаних елементів. Система управління включає організаційну структуру, планування (включаючи оцінку ризиків і встановлення цілей), відповідальність, технології, процедури, процеси та ресурси.

Оцінка ризику – процес оцінки ризику, що виникає від небезпек, з урахуванням адекватності всіх існуючих заходів управління, вирішення прийнятності ризику.

Процедура – встановлений спосіб здійснення виду діяльності або процесу.

Елементи системи управління гігієною та безпекою праці наведені на рис. 2.2.

Політика в області безпеки праці – загальні наміри та напрям діяльності організації в області безпеки праці, офіційно виражені вищим керівництвом. Воно має гарантувати, що система:

1) відповідає характеру та масштабу ризиків в області професійної безпеки та здоров'я в організації;

2) містить зобов'язання щодо попередження травм і погіршення здоров'я працівників, а також постійного покращення системи;

3) містить зобов'язання відповідати законодавчим та іншим вимогам в області безпеки праці;

4) забезпечує основу для встановлення та аналізу цілей в області безпеки праці;

5) документована, впроваджена та підтримується;

6) повідомлена всім особам, які працюють під управлінням організації;

7) доступна зацікавленим сторонам;

8) періодично аналізується для гарантії того, що політика залишається актуальною та відповідною для організації.

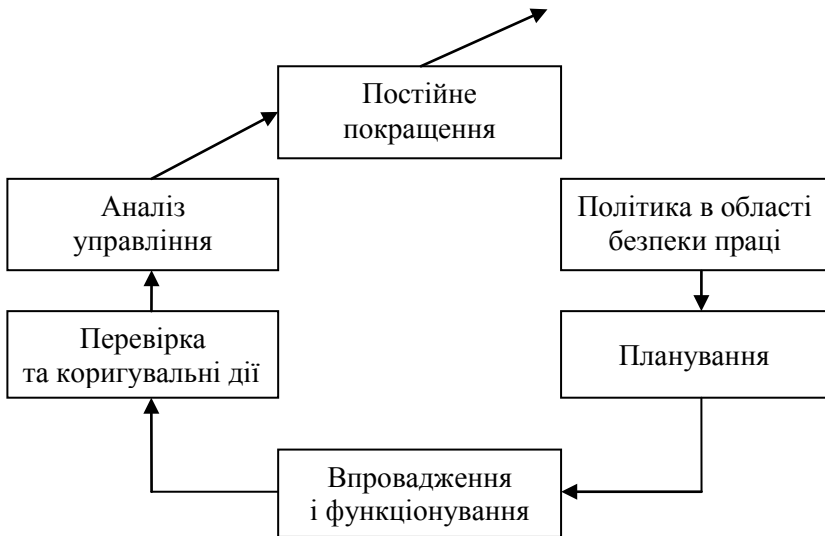

Рис. 2.2 Елементи системи управління гігієною та безпекою праці [32]

Планування. Організація повинна установити, впровадити та підтримувати процедури постійної класифікації небезпек, оцінки ризиків і визначення необхідних заходів управління.

При визначенні заходів управління потрібно враховувати таку ієрархію в зниженні ризиків:

- 1) усунення;
- 2) заміна одних ризиків іншими;
- 3) технічні заходи управління;
- 4) застосування знаків безпеки;
- 5) застосування засобів індивідуального захисту.

Організація повинна документувати й оновлювати результати ідентифікації небезпек, оцінювання ризиків і встановлених заходів управління.

Впровадження і функціонування:

- 1) ресурси, ролі, функціональні обов'язки, відповідальність та повноваження;
- 2) компетентність, підготовленість та обізнаність;
- 3) зв'язок, участь і консультування;

- 4) управління документацією, операціями;
- 5) готовність до аварійних ситуацій і реагування на них.

Перевірка:

- 1) моніторинг і вимірювання результативності;
- 2) оцінка відповідності законодавству;
- 3) розслідування випадків, невідповідності, коригувальні та запобіжні дії;
- 4) управління записами;
- 5) внутрішній аудит.

Аналіз управління. Вище керівництво має з установленною періодичністю переглядати систему менеджменту безпеки праці організації для забезпечення її постійної придатності, адекватності та результативності. Аналіз повинен включати оцінку можливостей для покращення та необхідності змін у системі управління гігієною та безпекою праці, включаючи політику в області безпеки праці.

2.2. Розподіл функціональних обов'язків з охорони праці роботодавця, керівників, посадових осіб і фахівців сільськогосподарського підприємства

Роботодавець виконує такі обов'язки з охорони праці:

- забезпечує функціонування СУОП;
- забезпечує за свій рахунок придбання, комплектування, видачу та утримання засобів індивідуального захисту;
- інформує працівника про умови праці та про наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору;
- створює на підприємстві СОП;
- забезпечує фінансування та організовує проведення попереднього (під час прийняття на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах із шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі;

– здійснює фінансування охорони праці в обсязі не менше 0,5 % від фонду оплати праці за попередній рік;

– інформує працівників або осіб, уповноважених на здійснення громадського контролю за дотриманням вимог НПАОП, та Фонд соціального страхування про стан охорони праці, причини аварій, нещасних випадків і професійних захворювань і про заходи, яких вжито для їх усунення та для забезпечення на підприємстві умов і безпеки праці на рівні нормативних вимог.

Відповідно до кваліфікаційних характеристик професій [16], **керівник сільськогосподарського підприємства** контролює додержання працівниками правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту.

Керуючий відділенням контролює додержання працівниками виробничої і трудової дисципліни, правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту.

Керівник виробничого підрозділу сільськогосподарського підприємства особисто або через фахівців (ланкових, бригадирів тощо):

– забезпечує працівників необхідними для роботи засобами виробництва;

– найбільш раціонально організовує працю робітників, створює безпечні умови праці;

– забезпечує дотримання трудової дисципліни.

Головний агроном (головний агроном із захисту рослин, головний агрохімік):

– забезпечує розроблення та впровадження заходів з наукової організації праці, атестації та раціоналізації робочих місць;

– контролює додержання працівниками рослинництва виробничої і трудової дисципліни, правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту.

Керуючий сільськогосподарською ділянкою контролює додержання працівниками виробничої і трудової дисципліни, правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту.

Агроном:

– бере участь у проведенні атестації і раціоналізації робочих місць;

– контролює додержання працівниками рослинництва виробничої і трудової дисципліни, правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту.

Агроном з насінництва:

– бере участь в атестації і раціоналізації робочих місць;

– контролює додержання працівниками правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту;

– контролює готовність, технічний стан та якість роботи застосовуваних у насінництві машин.

Агроном-інспектор контролює додержання правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту.

Агроном із захисту рослин:

– проводить інструктаж з питань охорони праці робітників, які виконують роботи з пестицидами, перевіряє наявність і справність інвентарю та спецодягу;

– бере участь у перевірці готовності до роботи сільськогосподарських машин, апаратури й інвентарю;

– контролює додержання працівниками правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту.

Агроном відділення (бригади, сільськогосподарської ділянки, ферми, цеху):

– бере участь у проведенні атестації і раціоналізації робочих місць;

– контролює додержання працівниками правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту.

2.3. Планування заходів з охорони праці

Планування заходів з охорони праці поділяють на:

1) *перспективне* – передбачає розроблення комплексного плану покращення умов праці на підприємстві, розрахованого, як правило, на термін від 2 до 5 років; реалізація його забезпечується через річні плани заходів з охорони праці, які є невід'ємною частиною колективного договору;

У колективному договорі сторони передбачають забезпечення працівникам соціальних гарантій у галузі охорони праці на рівні, не нижчому за передбачений законодавством, їх обов'язки, а також комплексні заходи щодо досягнення встановлених нормативів безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, підвищення існуючого рівня охорони праці, запобігання випадкам виробничого травматизму, професійним захворюванням, аваріям і пожежам, визначають обсяги та джерела фінансування зазначених заходів.

2) *поточне* – проводиться на річний термін шляхом розроблення відповідних заходів у розділі “Охорона праці” колективного договору;

3) *оперативне* (на квартал, місяць, декаду) – здійснюється для усунення виявлених недоліків за підсумками державного нагляду, відомчого і громадського контролю стану охорони праці на підприємстві в цілому та його структурних підрозділах.

2.4. Контроль за станом охорони праці на підприємстві

На сільськогосподарських підприємствах контроль за станом охорони праці може бути одно-, дво- або триступневим залежно від їх величини та особливостей СУОП.

Триступневий адміністративно-громадський контроль застосовується на великих підприємствах (господарських товариствах, виробничих кооперативах, державних підприємствах).

Перший ступінь контролю (оперативний, або поточний) забезпечують керівник структурного підрозділу (бригадир, майстер, начальник виробничої дільниці) та громадський інспектор профгрупи або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці. Контроль виконують на початку

робочого дня (зміни), а при проведенні робіт з підвищеною небезпекою – і протягом його щодо:

- усунення порушень, виявлених раніше;
- стану маршрутів руху техніки та працівників;
- відповідності робочих місць вимогам до їх утримання;
- безпечності засобів виробництва;
- наявності засобів індивідуального захисту;
- утримання місць складування;
- дотримання працівниками вимог інструкцій з охорони праці;
- наявності у працівників документів, які дають право на виконання робіт, та інших питань.

Контроль другого ступеня (періодичний) здійснює комісія, до складу якої входять начальник структурного підрозділу (цеху, відділення), керівники або спеціалісти служб підрозділу (агроном, механік, електрик тощо), громадський інспектор профгрупи або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці. Періодичність контролю – щотижня (щомісячно). Під час нього перевіряють:

- ефективність контролю першого ступеня;
- виконання приписів і розпоряджень посадових осіб (комісій) органів державного нагляду;
- виконання заходів, визначених за результатами проведення контролю другого та третього ступенів;
- виконання наказів, розпоряджень посадових осіб підприємства, рішень представників трудового колективу з питань охорони праці;
- здійснення заходів, визначених за підсумками розслідування нещасних випадків і аварій;
- відповідність вимогам нормативної документації засобів виробництва і технологічних процесів;
- дотримання графіків планово-попереджувальних ремонтів виробничого устаткування;
- стан засобів колективного захисту;
- проведення інструктажів з охорони праці;

– дотримання правил безпеки під час роботи зі шкідливими й пожежовибухонебезпечними речовинами та матеріалами;

– наявність і використання працівниками засобів індивідуального захисту;

– стан санітарно-побутових приміщень;

– стан куточків з охорони праці;

– забезпечення працівників лікувально-профілактичним харчуванням;

– дотримання режиму праці й відпочинку, виробничої дисципліни, та інші питання.

Контроль третього ступеня (періодичний) здійснює комісія, яка складається з керівника підприємства, керівника (спеціаліста) служби охорони праці, головних спеціалістів (агронома, механіка, енергетика тощо), керівників технічних служб, голови профспілкового комітету, голови комісії з питань охорони праці підприємства, громадських інспекторів та інших осіб. Періодичність контролю – щомісячно (щоквартально). Контроль здійснюють з таких питань:

– ефективність контролю першого та другого ступенів;

– виконання заходів, визначених за результатами проведення контролю третього ступеня;

– виконання наказів, розпоряджень, постанов і рішень вищестоящих виробничих і профспілкових органів;

– виконання приписів і розпоряджень посадових осіб (комісій) органів державного нагляду;

– виконання наказів, розпоряджень керівника підприємства, рішень профспілкового комітету з питань охорони праці;

– виконання комплексних заходів щодо досягнення встановлених нормативів безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, підвищення існуючого рівня охорони праці, передбачених колективним договором;

– здійснення заходів, визначених за підсумками розслідування тяжких і групових нещасних випадків, аварій;

– відповідність стану та утримання будинків, устаткування і території вимогам нормативних документів;

- стан засобів колективного захисту;
- дотримання графіків планово-попереджувальних ремонтів виробничого устаткування, інженерних мереж;
- забезпеченість працівників засобами індивідуального захисту та дотримання порядку їх зберігання, обслуговування та видачі;
- забезпеченість працівників санітарно-побутовими приміщеннями та санітарно-технічними пристроями;
- організація лікувально-профілактичного обслуговування працівників;
- стан кабінету охорони праці;
- організація і якість проведення навчання та інструктажів з охорони праці;
- підготовленість працівників до дій в аварійних ситуаціях;
- дотримання режиму праці й відпочинку, виробничої дисципліни, та з інших питань.

На малих підприємствах (виробничих кооперативах, фермерських господарствах) доцільно застосовувати двоступеневий контроль – першого та третього ступенів, а для суб'єктів малого підприємництва (приватних підприємств) доцільний одноступеневий контроль.

2.5. Державний нагляд за станом охорони праці

Державний нагляд у сфері промислової безпеки та охорони праці – діяльність уповноважених державних органів і посадових осіб, що спрямована на забезпечення виконання органами виконавчої влади, суб'єктами господарювання і працівниками вимог законів та інших НПАОП.

2.5.1. Органи державного нагляду за охороною праці

Державний нагляд за додержанням законів та інших НПАОП здійснюють:

- Держпраці України;
- Державна інспекція ядерного регулювання України;

- Державна служба України з надзвичайних ситуацій (далі – *ДСНС України*);
- Державна санітарно-епідеміологічна служба України (далі – *Держсанепідслужба України*).

Держпраці, зокрема, здійснює державний нагляд за:

- дотриманням законодавства про працю юридичними та фізичними особами;
- якістю проведення атестації робочих місць за умовами праці;
- додержанням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання;
- шкідливими факторами виробничого середовища та трудового процесу, своєчасним здійсненням профілактичних заходів щодо попередження їх дії на працівників, дотриманням вимог санітарних норм і правил.

Свою діяльність органи державного нагляду за охороною праці здійснюють незалежно від будь-яких господарських органів, суб'єктів підприємництва, об'єднань громадян, політичних формувань, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування.

2.5.2. Основні принципи державного нагляду у сфері господарської діяльності

Державний нагляд здійснюється за **принципами**:

- пріоритетності безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, функціонування і розвитку суспільства, середовища проживання і життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами і цілями у сфері господарської діяльності;
- підконтрольності і підзвітності органу державного нагляду відповідним органам державної влади;
- рівності прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання;
- гарантування прав суб'єкту господарювання;
- об'єктивності та неупередженості здійснення державного нагляду;

- наявності підстав, визначених законом, для здійснення державного нагляду;
- відкритості, прозорості, плановості й системності державного нагляду;
- неприпустимості дублювання повноважень органів державного нагляду;
- невтручання органу державного нагляду у статутну діяльність суб'єкта господарювання, якщо вона здійснюється в межах закону;
- відповідальності органу державного нагляду та його посадових осіб за шкоду, заподіяну суб'єкту господарювання внаслідок порушення вимог законодавства;
- дотримання умов міжнародних договорів України;
- незалежності органів державного нагляду від політичних партій та будь-яких інших об'єднань громадян;
- наявності одного органу державного нагляду у складі центрального органу виконавчої влади.

2.5.3. Права і відповідальність посадових осіб Держпраці України

Посадові особи Держпраці України мають **право** [3]:

- безперешкодно відвідувати підконтрольні об'єкти та здійснювати в присутності роботодавця або його представника перевірку з віднесених до їх компетенції питань;
- одержувати від роботодавця і посадових осіб письмові чи усні пояснення, висновки експертних обстежень, аудитів, матеріали та інформацію з відповідних питань;
- видавати роботодавцям, керівникам та іншим посадовим особам обов'язкові для виконання приписи (розпорядження) про усунення порушень і недоліків в галузі охорони праці;
- забороняти, зупиняти, припиняти, обмежувати експлуатацію підприємств, окремих виробництв, цехів, дільниць, робочих місць, будинків, споруд, приміщень, машин, механізмів, устаткування, транспортних та інших засобів праці, застосування нових небезпечних речовин, реалізацію продукції, а також

скасовувати або припиняти дію виданих ними дозволів і ліцензій до усунення порушень, які створюють загрозу життю працівників;

- притягати до адміністративної відповідальності працівників, винних у порушенні законодавства про охорону праці;

- надсилати роботодавцям подання про невідповідність окремих посадових осіб займаній посаді, передавати матеріали відповідним органам для притягнення цих осіб до відповідальності згідно із законом.

Посадові особи Держпраці України **зобов'язані**:

- дотримуватися принципів, вимог та порядку здійснення державного нагляду у сфері господарської діяльності;

- ознайомити керівника суб'єкта господарювання або його заступника чи уповноважену ним особу з результатами заходів державного нагляду в передбачені законом строки;

- дотримуватися ділової етики у взаємовідносинах із суб'єктами господарювання тощо.

Шкода, завдана суб'єкту господарювання незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадової особи Держпраці України, відшкодовується за рахунок коштів, передбачених для фінансування цього органу. Посадова особа несе відповідальність у порядку регресу в розмірі виплаченого з відповідного бюджету відшкодування.

2.5.4. Види та основні параметри проведення заходів державного нагляду у сфері охорони праці

Заходи державного нагляду – **планові** та **позапланові** – здійснюються шляхом проведення посадовими особами або спеціально створеними комісіями Держпраці України *перевірок (обстежень)* як суб'єкта господарювання, так і його окремих виробничих об'єктів.

Планові заходи здійснюються відповідно до річних або квартальних планів Держпраці України та їх територіальних органів. Періодичність проведення планових заходів і переліки питань визначаються органом державного нагляду з урахуванням

ступеня прийняттого ризику від провадження господарської діяльності суб'єктом господарювання у сфері промислової безпеки та охорони праці – високого, середнього чи незначного.

Суб'єкти господарювання, що провадять діяльність, пов'язану з виконанням сільськогосподарських робіт з використанням техніки (обробіток ґрунту, сівба і збирання врожаю), пестицидів та агрохімікатів, відносяться до середнього ступеня ризику. Планова перевірка таких суб'єктів господарювання, яка передбачає всебічну перевірку їх виробничих об'єктів, проводиться не частіше ніж один раз на два роки.

Критерії та періодичність проведення планових заходів державного нагляду Держпраці України шляхом розміщення інформації в мережі Інтернет.

Планові перевірки здійснюються із [22]:

1) *загальних питань*:

- впровадження та функціонування СУОП, СОП, інших служб технічної підтримки виробництва;
- наявності актів з охорони праці, що діють у межах підприємства;
- проведення навчання та перевірки знань з охорони праці;
- розміру витрат на охорону праці;
- відповідності фактичного стану виробництва вимогам НПАОП;
- розробки та реалізації комплексних заходів для підвищення існуючого рівня охорони праці;
- забезпеченості працівників засобами індивідуального і колективного захисту тощо;

2) *питань безпечного виконання робіт*:

- наявності необхідної проектної та технічної документації;
- відповідності технологічних процесів проектам на проведення робіт;
- дотримання вимог правил безпеки, інструкцій з безпечного ведення робіт, будівельних норм і правил, графіків планово-попереджувальних ремонтів, технологій;
- безпечних параметрів процесу виробництва тощо;

3) *питань безпечної експлуатації об'єктів*,

устаткування, машин та механізмів:

- здійснення контролю за додержанням працівниками правил безпеки під час експлуатації засобів виробництва та проведення робіт;

- правильності експлуатації технологічного обладнання, машин, механізмів, устаткування;

- забезпечення належного моніторингу будинків та споруд, виробничого обладнання та устаткування за їх технічним станом тощо.

Планові перевірки здійснюються за умови письмового повідомлення суб'єкта господарювання про це не пізніше як за десять днів до дня здійснення заходу, інакше суб'єкт господарювання має право не допускати посадову особу (членів комісії) Держпраці України до здійснення планового заходу.

Тривалість планової перевірки не повинна перевищувати п'ятнадцяти робочих днів, суб'єкта малого підприємництва – п'яти, виробничого об'єкта, який належить суб'єкту господарювання, – від одного до п'яти робочих днів.

Підставами для здійснення *позапланових заходів є:*

- подання суб'єктом господарювання письмової заяви до територіального органу Держпраці України про здійснення заходу державного нагляду за його бажанням;

- неподання в установленій термін суб'єктом господарювання документів обов'язкової звітності без поважних причин, а також письмових пояснень про причини, які перешкоджали поданню таких документів;

- виявлення та підтвердження недостовірності даних, заявлених у документах обов'язкової звітності, поданих суб'єктом господарювання;

- перевірка виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень Держпраці України щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення планових заходів державного нагляду;

- звернення фізичних та юридичних осіб про порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства;

- настання аварії, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання, що було

пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання.

Під час проведення позапланової перевірки з'ясовуються лише ті питання, що стали підставою для здійснення цього заходу.

Строк здійснення позапланової перевірки – не більше десяти робочих днів, суб'єкта малого підприємництва та об'єкта, який належить суб'єкту господарювання, – двох робочих днів.

При виявленні порушень посадова особа (комісія) Держпраці України на підставі акта перевірки суб'єкта господарювання (виробничого об'єкта) складає обов'язковий до виконання *прпис*. У разі необхідності заборони або обмеження експлуатації виробничих об'єктів чи засобів виробництва, виконання певних робіт видається *розпорядження*. Рішення про поновлення роботи (виробництва) приймає посадова особа Держпраці України на підставі повідомлення (звернення) суб'єкта господарювання та проведення позапланової перевірки усунення порушень.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення СУОП. 2. З чого складається СУОП підприємства? 3. Якими є основні функції СУОП підприємства? 4. Наведіть алгоритм впровадження СУОП підприємства. 5. З яких розділів складається положення про СУОП підприємства? 6. Охарактеризуйте елементи системи управління гігієною та безпекою праці згідно з ДСТУ OHSAS 18001:2010. 7. В чому полягають функціональні обов'язки з охорони праці роботодавця, керівників, посадових осіб і фахівців сільськогосподарського підприємства? 8. Які виділяють види планування заходів з охорони праці на підприємстві? 9. Хто здійснює контроль за станом охорони праці на підприємстві? 10. З яких питань здійснюють контроль за станом охорони праці на підприємстві? 11. Перелічіть органи державного нагляду за охороною праці. 12. Сформулюйте основні принципи державного нагляду у сфері господарської діяльності. 13. Які права та обов'язки посадових осіб Держпраці України? 14. Чим визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду у сфері охорони праці? 15. З яких питань здійснюють планові перевірки

стану охорони праці? 16. Які визначені підстави для здійснення позапланових заходів державного нагляду у сфері охорони праці? 17. Якою може бути максимальна тривалість планового та позапланового заходу державного нагляду у сфері охорони праці?

Розділ 3

ТРАВМАТИЗМ ТА ПРОФЕСІЙНА ЗАХВОРЮВАНІСТЬ В ГАЛУЗІ

Умови праці – сукупність факторів виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність людини під час виконання нею трудових обов'язків.

За гігієнічною класифікацією, умови праці розподіляються на 4 класи:

1 клас – *оптимальні умови праці*;

2 клас – *допустимі умови праці*;

3 клас – *шкідливі умови праці* – характеризуються такими рівнями шкідливих виробничих факторів, які перевищують гігієнічні нормативи та здатні чинити несприятливий вплив на організм працівника та/або його нащадків;

За ступенем перевищення гігієнічних нормативів та вираженості можливих змін в організмі працівників поділяються на 4 ступені.

4 клас – *небезпечні умови праці* – створюють загрозу для життя, високий ризик виникнення гострих професійних уражень, у тому числі й важких форм.

3.1. Стан і причини виробничого травматизму та професійної захворюваності в галузі

Виробничий травматизм – сукупність травм, що виникають у виробничих умовах у результаті нещасних випадків*.

Професійна захворюваність – сукупність захворювань, що виникли внаслідок професійної діяльності та зумовлюються виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою.

---

*Нещасний випадок – обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть.

Кількість нещасних випадків, пов'язаних з виробництвом, зі смертельним наслідком на підприємствах агропромислового комплексу (далі – АПК) України у 2015 році становила 84, у 2016 році – 83, і за цим показником АПК займає перше місце серед усіх галузей економіки, а за загальною кількістю нещасних випадків – відповідно 602 і 578 – третє місце після соціально-культурної сфери та торгівлі й вугільної промисловості [47].

Рівень виробничого травматизму зі смертельним наслідком в розрахунку на 100 000 працюючих на підприємствах АПК перевищує середній по Україні на 30 %, але рівень виробничого травматизму в цілому нижчий за середній на 18 %.

Кількість зареєстрованих випадків професійних захворювань в сільському господарстві протягом 2010-2015 років була відносно низькою і становила щорічно від 33 до 51, або 0,5-0,6 % до їх загальної кількості в Україні.

На роботах зі шкідливими умовами праці у сільському господарстві в 2015 році було зайнято 37,0 тис. осіб, або 8,7% до облікової кількості штатних працівників, а у 2015 році – вже 39,4 тис. осіб (11,2 %), в той час як в цілому по Україні за цей же період частка працівників на таких роботах знизилася з 29,5 до 26,0 %* [51].

У 2015 році в сільському господарстві в умовах перевищення гігієнічних нормативів було зайнято працівників, %:

- за мікрокліматом – 3,9;
- за барометричним тиском – 0,3;
- за неіонізуючими електромагнітними полями та випромінюваннями – 0,3;
- за іонізуючими випромінюваннями – 0,3;
- за виробничим шумом, ультразвуком та інфразвуком – 4,1;
- за вібрацією – 3,0;
- за освітленням – 0,4;
- за іонізацією повітря – 0,2;
- за біологічними факторами – 0,5;
- за хімічними факторами – 3,2;

---

*Без урахування найманих працівників статистично малих підприємств і у фізичних осіб-підприємців.

- за важкістю праці – 2,6;
- за напруженістю праці – 2,2.

Кількість сільськогосподарських підприємств, на яких працівники зайняті на роботах зі шкідливими умовами праці, становила 37,7 % до обстежених.

Основними причинами нещасних випадків, пов'язаних з виробництвом, у 2015-2016 роках в Україні були:

- 1) організаційні (66,0 %):
  - невиконання посадових обов'язків або вимог інструкцій з охорони праці;
  - порушення правил безпеки руху;
  - порушення вимог безпеки під час експлуатації обладнання, устаткування, машин, механізмів, транспортних засобів;
  - порушення технологічного процесу;
- 2) психофізіологічні (22,9 %):
  - особиста необережність потерпілого;
  - травмування внаслідок протиправних дій інших осіб під час виконання трудових обов'язків;
- 3) технічні (11,1 %):
  - незадовільний технічний стан виробничих об'єктів, будівель, споруд, території, засобів виробництва, транспортних засобів.

Основні причини нещасних випадків в рослинництві [50]:

- незадовільна організація польових робіт і бездіяльність осіб, що керують їх виконанням;
- порушення трудової та виробничої дисципліни;
- відсутність або неякісне проведення навчання та інструктажів з охорони праці;
- незадовільний технічний стан тракторів та машинно-тракторних агрегатів;
- порушення вимог безпеки під час експлуатації машинно-тракторних агрегатів;
- порушення технологічного процесу;
- відсутність або незастосування засобів колективного та індивідуального захисту.

3.2. Характеристика умов праці в галузі

На працівників рослинництва можуть діяти такі *основні шкідливі та небезпечні фактори* [27]:

1. *Виробничого середовища:*

1.1. *Фізичні:*

- мікроклімат (показники – температура, відносна вологість, швидкість руху повітря, теплове випромінювання);
- неіонізуючі електромагнітні поля (електростатичні, постійні магнітні, електричні та магнітні поля промислової частоти) та випромінювання (радіочастотного та оптичного діапазону);
- виробничий шум, ультразвук, інфразвук;
- вібрація локальна та загальна;
- освітлення природне (відсутність або недостатність) та штучне (недостатня освітленість, прямий і відбитий сліпучий відблиск тощо).

1.2. *Хімічні – речовини:*

- переважно загальнотоксичної дії;
- з гостроспрямованим механізмом дії;
- подразнювальні;
- переважно фіброгенної дії (призводять до розростання сполучної тканини легенів, утворення в ній рубців);
- канцерогени;
- алергени.

1.3. *Біологічні:*

- мікроорганізми-продуценти;
- препарати, що містять, живі клітини та спори мікроорганізмів;
- патогенні мікроорганізми.

2. *Трудового процесу:*

2.1. *Важкість праці:*

- зовнішнє фізичне динамічне навантаження;
- маса вантажу, що постійно піднімається і переміщується вручну;
- кількість стереотипних робочих рухів;

- статичне навантаження;
- робоча поза;
- вимушені нахили тулуба більше 30°;
- переміщення у просторі (переходи, обумовлені технологічним процесом).

2.2. Напруженість праці:

- *інтелектуальні навантаження*:
  - складність завдань, які вирішуються;
  - характер сприймання сигналів (інформації) та їх оцінки;
  - розподіл функцій за ступенем складності завдання;
  - характер виконуваної роботи (за індивідуальним планом чи встановленим графіком, або в умовах дефіциту часу та інформації, або з підвищеною відповідальністю за кінцевий результат);
- *сенсорні навантаження*:
  - тривалість зосередження уваги;
  - щільність світлових, звукових сигналів;
  - навантаження на зоровий аналізатор;
  - навантаження на слуховий аналізатор;
  - навантаження на голосовий апарат;
- *емоційне навантаження*:
  - ступінь ризику для власного життя та життя інших осіб;
  - ступінь відповідальності за безпеку інших осіб;
  - ступінь відповідальності за результат своєї діяльності;
- *монотонність навантажень*:
  - кількість елементів (приймів) в операціях, які повторюються багаторазово;
  - тривалість виконання простих завдань (операцій);
  - час пасивного спостереження за технологічним процесом;
- *режим праці*:
  - змінність роботи;
  - тривалість робочого дня.

Джерелами шкідливих і небезпечних факторів у рослинництві можуть бути [26]:

- 1) зовнішні метеорологічні умови;
- 2) машинно-тракторні агрегати;
- 3) машини та механізми для обробітку ґрунту, догляду за посівами тощо;
- 4) устаткування, що працює під тиском;
- 5) електрифіковане устаткування й електромережі;
- 6) пестициди й агрохімікати;
- 7) ручні роботи;
- 8) відкриті обертові і рухомі частини машин і обладнання;
- 9) несправність або відсутність:
  - блокувального пристрою запускання пускового двигуна при ввімкненій передачі;
  - освітлювальних і контрольних приладів, реверса робочих органів, які забиваються технологічним продуктом;
  - засобів доступу на робоче місце і до місць обслуговування (підніжки, драбини тощо);
- 10) несправність:
  - гальмівної системи трактора чи іншої самохідної сільськогосподарської машини;
  - муфти зчеплення;
  - рульового керування;
- 11) відсутність на тракторах:
  - автоматичних тягово-зчіпних пристроїв для агрегування причіпних машин;
  - пристроїв для запобігання потрапляння рослинних решток на поверхні радіаторів, системи охолодження і елементів випускної системи відпрацьованих газів двигуна;
- 12) відсутність заземлення корпусів електрифікованих машин і обладнання;
- 13) підтікання палива, оливи, охолоджувальної та інших технологічних рідин;
- 14) пошкодження ізоляції електропроводів;
- 15) несправність інструменту, пристроїв, тари тощо;

16) слизькі опорні поверхні елементів конструкції агрегату.

Професійними ризиками* для працівників рослинництва є [26, 49]:

1) *при обслуговуванні тракторів:*

– контакт рук працівника з гострими краями елементів конструкції, зламаним інструментом;

– потрапляння одягу та кінцівок працівника в зону рухомих механізмів трактора;

– втрата стійкості під час входу чи виходу з кабіни, заправки, пуску двигуна;

– раптове опускання трактора при неправильному встановленні домкратів;

– обривання тросу при буксируванні;

2) *при агрегуванні сільськогосподарської техніки, обслуговуванні причепів:*

– падіння причіпного пристрою на ноги зчіплювача (допоміжного працівника);

– втрата стійкості з'єднуваного (агреатованого) знаряддя;

– удар бортом при відкриванні чи закриванні;

– перекидання причепа;

– наїзд трактора на зчіплювача (допоміжного працівника);

– від'єднання причепа під час руху;

3) *при механізованому збиранні зернових культур:*

– доторкання до рухомих деталей машин чи вузлів жатки під час роботи;

– вихід з комбайна або посадка в нього;

– наїзд комбайна чи транспортного засобу на допоміжних працівників чи сторонніх осіб, які перебувають у полі;

– загоряння комбайна (збирального агрегату);

– перекидання збирального агрегату на схилі, вузькій дорозі тощо;

---

*Професійний ризик – величина ймовірності порушення здоров'я працівника внаслідок впливу виробничих факторів.

- 4) *при скиртуванні:*
- втрата стійкості працівником біля краю скирти;
  - втрата стійкості скиртоклада;
  - обривання тросу волокуші;
  - засмічення очей технологічним матеріалом;
  - наїзд на осіб, що перебувають у полі;
  - пожежа на скиртувальному майданчику;
  - перебування скиртоправів у зоні руху грабельної решітки під час подавання соломи скиртокладом;
- 5) *при роботі на ґрунтооброблювальних машинах і знаряддях:*
- контакт рук працівника з гострими краями робочих органів машин, зламаним інструментом;
  - падіння на агрегатовані машини чи знаряддя;
  - перекидання агрегату;
  - раптове опускання навісного знаряддя;
  - наїзд агрегату на дорожні перешкоди;
- 6) *при роботі на посівних і садильних машинах:*
- травмування працівника рухомими механізмами сівалки;
  - опускання сівалки;
  - отруєння працівника парами протруйника насінневого матеріалу;
  - падіння працівника з сівалки;
  - перекидання агрегату;
  - обривання зчіпного пристрою;
- 7) *при внесенні пестицидів та агрохімікатів:*
- потрапляння парів пестицидів у повітря робочої зони;
  - вдихання парів пестицидів працівником;
  - потрапляння пестицидів до організму працівника під час вживання їжі чи питної води;
  - потрапляння пестицидів на шкіру працівника;
- 8) *при збиранні буряків:*
- наїзд агрегату, транспортних засобів на людей, що перебувають у полі;
  - потрапляння одягу, частин тіла працівника в обертові

механізми агрегату;

- контакт працівника з гострими частинами робочих органів;

- перекидання транспортних засобів на схилах чи на небезпечних ділянках доріг;

- раптове опускання навісного знаряддя;

9) *при збиранні картоплі:*

- перекидання збирального агрегату;

- зіткнення збирального агрегату і транспортного засобу;

- раптове опускання сільськогосподарського знаряддя;

- наїзд збирального агрегату на людей, які перебувають у

полі;

- потрапляння одягу, частин тіла в обертові механізми агрегату, транспортери тощо;

- дія на працівників несприятливих мікрокліматичних умов, шуму, вібрації, пилу тощо;

10) *при збиранні льону:*

- потрапляння одягу та кінцівок працівника в зону рухомих механізмів агрегату;

- падіння механізатора з машини;

- наїзд агрегату на людей та перешкоди;

- перекидання агрегату;

- загоряння агрегату.

Санітарно-гігієнічні умови праці у рослинництві характеризуються впливом на працівників комплексу шкідливих факторів.

При роботі на тракторах і самохідних сільськогосподарських машинах санітарно-гігієнічні умови праці можуть бути несприятливими через:

1) наявність у повітрі робочої зоні шкідливих речовин (вихлопних газів, пестицидів, мінеральних добрив, ґрунтового та органічного пилу тощо) внаслідок потрапляння їх через вентиляційні пристрої, відкриті вікна і дверцята, нещільності в кабіні;

2) можливість контакту механізаторів з пестицидами при технічному й технологічному обслуговуванні машин;

3) вищу або нижчу за допустиму температуру та вологість

повітря робочої зони;

4) наднормативний рівень шуму та вібрації;

5) недостатнє освітлення у темний час доби;

6) незручну, вимушену робочу позу та зайві робочі рухи, пов'язані з незадовільною оглядовістю з кабіни, погіршеними умовами і необхідністю спостереження за технологічним процесом;

7) велику кількість робочих рухів рульовим колесом при виконанні робіт, що потребують високої точності (сівби, садіння, міжрядного обробітку тощо);

8) надмірні статичні та динамічні навантаження, зумовлені невідповідністю сидіння та органів керування антропометричним характеристикам механізатора;

9) підвищене напруження слуху, що викликане необхідністю контролю за роботою машини та технологічним процесом за відсутності приладів автоматичного контролю.

Умови праці на тракторах і комбайнах сучасних моделей значно кращі та в основному забезпечують дотримання гігієнічних нормативів у допустимих межах.

Обслуговування сільськогосподарських машин може бути пов'язане з:

1) контактуванням працюючих з пестицидами, мінеральними добривами при їх завантажуванні, вивантажуванні, змішуванні, приготуванні розчинів, внесенні, а також під час ремонту та регулювання машин;

2) дією несприятливих метеорологічних факторів;

3) незручною робочою позою, підвищеними статичними та динамічними навантаженнями через незручність доступу до місць технічного обслуговування та регулювання машин;

4) підвищеними фізичними зусиллями для переобладнання деяких машин з транспортного положення і навпаки, а також для складання агрегатів;

5) фізичним перевантаженням при завантаженні насінням, добривами машин;

6) трудомісткістю очищення робочих органів машин від ґрунту та рослинних решток;

7) відсутністю санітарно-побутових приміщень, обладнаних місць відпочинку під час виконання польових робіт.

При обслуговуванні сучасних сільськогосподарських машин забезпечуються більш сприятливі умови праці механізаторів і допоміжних працівників.

3.3. Атестація робочих місць за умовами праці

На підприємствах, де є потенційні джерела шкідливих і небезпечних виробничих факторів (технологічний процес, використовуване обладнання, сировина тощо), проводиться *атестація робочих місць за умовами праці*, основними завданнями якої є [10]:

- 1) комплексна оцінка факторів виробничого середовища і трудового процесу щодо відповідності їх вимогам НПАОП;
- 2) установлення ступеня шкідливості й небезпечності праці та її характеру за гігієнічною класифікацією;
- 3) визначення виду робочого місця за умовами праці;
- 4) встановлення права працівників на пільги і компенсації залежно від умов праці;
- 5) складання переліку робочих місць з пільговим пенсійним забезпеченням працівників;
- 6) розроблення комплексу заходів щодо покращення умов праці.

Для проведення атестації керівник підприємства створює постійно діючу атестаційну комісію. На основі комплексної оцінки факторів виробничого середовища та трудового процесу, технічного та організаційного рівня робочого місця комісія може визнати його належність до одного з **видів**:

- з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці;
- зі шкідливими і важкими умовами праці;
- зі шкідливими умовами праці.

3.4. Розслідування та облік нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань

У разі настання нещасного випадку потерпілий або інша особа мають негайно повідомити про нього безпосереднього

керівника робіт чи іншу уповноважену особу підприємства, а також вжити заходів щодо надання необхідної допомоги потерпілому [12].

Безпосередній керівник робіт повинен:

- організувати надання першої невідкладної допомоги потерпілому та його доставку до лікувально-профілактичного закладу;

- негайно повідомити роботодавця про те, що сталося;

- зберегти до прибуття комісії з розслідування нещасного випадку обстановку на робочому місці на момент настання нещасного випадку, якщо це не загрожує більш тяжкими наслідками.

Роботодавець зобов'язаний:

1) повідомити про нещасний випадок:

- Фонд соціального страхування України за місцезнаходженням підприємства, на якому стався нещасний випадок;

- керівника первинної організації профспілки, а у разі її відсутності – уповноважену найманими працівниками особу з питань охорони праці;

- орган державного пожежного нагляду за місцезнаходженням підприємства у разі настання нещасного випадку внаслідок пожежі;

- заклад Держсанепідслужби України при виявленні гострого професійного захворювання (отруєння);

2) протягом доби утворити комісію та організувати проведення розслідування.

До складу комісії входять:

- керівник (спеціаліст) СОП або посадова особа, яка виконує її функції – *голова комісії*;

- представник Фонду соціального страхування України;

- представник первинної профспілки, а у разі її відсутності – уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці;

- представник підприємства, якщо потерпілий є працівником іншого підприємства;

- представник закладу Держсанепідслужби України – у

разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння);

– представники роботодавця та райдержадміністрації чи органу місцевого самоврядування – у разі відсутності на підприємстві, у фізичних осіб – підприємців чи в осіб, що забезпечують себе роботою самостійно, необхідної кількості осіб для утворення комісії;

– інші особи.

Безпосередній керівник робіт до складу комісії *не включається*.

Комісія *зобов'язана* протягом трьох робочих днів з моменту її утворення:

– провести розслідування;

– визначити, пов'язаний чи не пов'язаний нещасний випадок з виробництвом;

– установити осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці;

– розробити план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам;

– скласти у 5 примірниках *акт проведення розслідування нещасного випадку* за формою **Н-5** та *акт про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом*, за формою **Н-1** у разі, коли він визнаний таким, і передати їх роботодавцеві для затвердження;

– скласти, крім того, *картку обліку професійного захворювання (отруєння)* у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) за формою **П-5** у 6 примірниках.

Нещасний випадок визнається *пов'язаним з виробництвом*, якщо він стався за таких обставин:

1) виконання потерпілим трудових (посадових) обов'язків, у тому числі у відрядженні;

2) перебування на робочому місці, на території підприємства або в іншому місці для виконання потерпілим трудових (посадових) обов'язків чи завдань роботодавця протягом робочого та надурочного часу;

3) підготовка до роботи та приведення в порядок після закінчення роботи знарядь виробництва, засобів захисту, одягу, здійснення заходів щодо особистої гігієни;

4) перебування на території підприємства або в іншому

місці роботи під час перерви для відпочинку та харчування, технологічної перерви, у зв'язку з проведенням виробничої наради, одержанням заробітної плати, проходженням медичного огляду, проведенням професійних та кваліфікаційних конкурсів, спортивних змагань чи заходів, передбачених колективним договором, якщо настання нещасного випадку пов'язане з впливом небезпечних чи шкідливих виробничих факторів;

5) виконання завдань роботодавця в неробочий час, під час відпустки, у вихідні, святкові та неробочі дні;

б) проїзд на роботу чи з роботи на транспортному засобі, що належить підприємству*;

7) використання власного транспортного засобу в інтересах підприємства;

8) виконання дій із запобігання виникненню аварій або рятування людей та майна підприємства, ліквідації наслідків аварії, надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру, участі у масових заходах та акціях, які проводяться підприємством;

9) надання підприємством шефської (благодійної) допомоги іншим підприємствам;

10) одержання потерпілим травми або інших ушкоджень внаслідок погіршення стану його здоров'я, яке сталося під впливом небезпечного виробничого фактора чи середовища у процесі виконання ним трудових (посадових) обов'язків;

11) заподіяння тілесних ушкоджень іншою особою або вбивство потерпілого під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків або дій в інтересах підприємства;

12) прямування потерпілого до місця чи з місця відрядження.

13) раптове погіршення стану здоров'я потерпілого або його смерті під час виконання трудових (посадових) обов'язків внаслідок впливу небезпечних чи шкідливих виробничих факторів та/або факторів важкості чи напруженості трудового процесу, та в деяких інших випадках.

---

*Нещасні випадки, що сталися з працівниками під час прямування на роботу чи з роботи пішки, на громадському, власному або іншому транспортному засобі, належать до нещасних випадків невиробничого характеру. За результатами розслідування складається "Акт про нещасний випадок невиробничого характеру" (форма НТ).

Не пов'язаним з виробництвом вважається нещасний випадок, що стався за таких обставин:

1) перебування за місцем постійного проживання на території польових і вахтових селищ;

2) використання в особистих цілях транспортних засобів, устаткування, інструментів, матеріалів підприємства тощо;

3) алкогольне, токсичне чи наркотичне сп'яніння є основною причиною нещасного випадку за відсутності технічних та організаційних причин його настання та не зумовлене виробничим процесом;

4) погіршення стану здоров'я внаслідок споживання алкоголю, наркотичних, токсичних чи отруйних речовин, якщо це не пов'язано із застосуванням таких речовин у виробничому процесі чи порушенням вимог щодо їх зберігання і транспортування;

5) скоєння злочину;

б) природна смерть, смерть від загального захворювання або самогубство (крім випадків, зазначених у попередньому пункті).

Спеціальному розслідуванню підлягають:

– нещасні випадки із смертельними наслідками;
– групові нещасні випадки (з двома і більше працівниками);

– випадки смерті працівників на підприємстві та їх зникнення під час виконання трудових (посадових) обов'язків;

– нещасні випадки, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого.

До складу **комісії із спеціального розслідування** нещасного випадку входять:

– посадова особа територіального органу Держпраці України – *голова комісії*;

– представник Фонду соціального страхування України;

– представник органу управління підприємства або місцевої держадміністрації у разі, коли зазначений орган відсутній або нещасний випадок стався з фізичною особою – підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно, або внаслідок дорожньо-транспортної пригоди;

- представник роботодавця або роботодавець;
- представник первинної профспілки, а у разі її відсутності – уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці;
- представник профспілкового органу вищого рівня або територіального профоб'єднання;
- представник закладу Держсанепідслужби України – у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння).

Спеціальне розслідування нещасного випадку проводиться протягом десяти робочих днів. За його результатами складаються акти за формами **Н-5** і **Н-1**, картка за формою **П-5**.

Відомості про нещасний випадок заносяться в “Журнал реєстрації осіб, що потерпіли від нещасних випадків на виробництві”, який зберігається на підприємстві.

У разі підозри на *хронічне професійне захворювання* (отруєння) встановлення його зв'язку з впливом шкідливих факторів і остаточного діагнозу здійснює спеціалізований профпатологічний лікувально-профілактичний заклад. Він складає повідомлення про професійне захворювання (отруєння) за формою **П-3**, яке протягом трьох днів після встановлення діагнозу надсилається керівникові підприємства, закладу Держсанепідслужби України, робочому органу виконавчої дирекції Фонду, а також лікарю-профпатологу, який направив хворого до спеціалізованого лікувально-профілактичного закладу.

Головний державний санітарний лікар області або міста утворює протягом трьох днів після отримання повідомлення за формою **П-3** комісію з проведення розслідування причин виникнення професійного захворювання. Протягом десяти робочих днів комісія складає акт проведення розслідування причин виникнення хронічного професійного захворювання за формою **П-4**. Реєстрація та облік випадків професійних захворювань на підприємстві ведеться у “Журналі обліку професійних захворювань” на підставі повідомлень **П-3** та актів за формою **П-4**.

3.5. Дослідження виробничого травматизму та професійної захворюваності

Дослідження виробничого травматизму та професійної захворюваності є важливою умовою розробки заходів щодо їх профілактики. Виділяють методи дослідження: детерміністичний, монографічний, статистичний, груповий, топографічний, економічний, ергономічний, експертних оцінок, соціологічний та інші.

Детерміністичний метод має перевагу щодо інших тому, що дозволяє виявити причинну обумовленість травм і захворювань, встановити причинно-наслідковий зв'язок між небезпечними подіями (умовами, діями, ситуаціями), які можуть статися. Для прогнозування сценаріїв їх розвитку та оцінки ймовірності травм або гострих захворювань (отруень) створюють імовірнісні структурно-логічні (логіко-імітаційні) моделі.

Застосовують два підходи до аналізу небезпек. *Апостеріорний* є зворотним – аналізують наслідки для виявлення причин. *Апріорний* є прямим – вивчають причини для передбачення наслідків.

Після оцінки ризику травмування чи захворювання розробляють заходи щодо їх попередження.

Монографічний метод полягає у поглибленому аналізі устаткування, технологічного процесу, виробничої дільниці, робочого місця щодо можливих небезпечних умов, дій і ситуацій, наявності небезпечних і шкідливих факторів.

Статистичний метод дає можливість на основі аналізу даних, які містяться у звітній документації, актах за формою Н-1, картках за формою П-5, листках непрацездатності, оцінити травматизм та професійну захворюваність у різних аспектах: на підприємстві, в галузі, у професійній групі, за статтю, віком, досвідом роботи, характером травм і захворювань, причинами, місцем, видом устаткування тощо.

При аналізі найчастіше використовують показники:

1. *Коефіцієнт частоти травмування* $K_{\text{ч}}$:

$$K_{\text{ч}} = \frac{1000 \cdot T}{N}, \quad (3.1)$$

де T – кількість травмованих за звітний період із втратою працездатності на 1 і більше днів; N – середньооблікова кількість працівників за той же період часу.

2. Коефіцієнт тяжкості травмування K_m :

$$K_m = \frac{D}{T}, \quad (3.2)$$

де D – загальна кількість днів непрацездатності, зумовленої травмуванням.

3. Коефіцієнт виробничих втрат K_6 :

$$K_6 = K_q \cdot K_m = \frac{1000 \cdot D}{N} \quad (3.3)$$

Для аналізу професійної захворюваності застосовують аналогічні показники.

В Україні юридичні особи подають:

1) щорічно “Звіт про травматизм на виробництві” за формою державної звітності № 7-тнв (потерпілі та нещасні випадки на виробництві; витрати підприємства, зумовлені нещасними випадками; розподіл кількості потерпілих від нещасних випадків, пов’язаних з виробництвом, за основними видами подій, що призвели до нещасного випадку, за основними причинами його настання);

2) один раз на два роки “Звіт про умови праці, пільги та компенсації за роботу зі шкідливими умовами праці” за формою державної звітності № 1-ПВ;

3) щорічно “Звіт про стан умов і безпеки праці” за формою відомчої звітності № 1-УБ (стан умов і безпеки праці, забезпечення засобами індивідуального захисту та санітарно-побутове забезпечення).

Груповий метод є різновидом статистичного методу і полягає у розподілі травм і захворювань за певними ознаками: часом травмування, спеціальністю потерпілого, видом робіт, причинами тощо.

Топографічний метод полягає у визначенні найбільш небезпечних щодо травмування місць шляхом нанесення умовними знаками місць нещасних випадків на плані підприємства, виробничої ділянки чи робочого місця.

Економічний метод дозволяє визначити збитки від виробничого травматизму та професійної захворюваності та ефективність профілактичних заходів з охорони праці.

Ергономічний метод застосовують для визначення оптимальних характеристик устаткування, технологічного процесу, робочого місця, виробничого середовища, які відповідають антропометричним даним, фізіологічним та психологічним якостям працівника і забезпечують безпечні умови праці.

Метод експертних оцінок передбачає визначення ступеня ризику виникнення небезпечних ситуацій на основі оцінки важкості та можливих наслідків небезпечної події, можливості нараження на небезпеку та ймовірності виникнення небезпечної події.

Соціологічний метод передбачає опитування працівників шляхом анкетування для отримання даних про небезпечні та шкідливі виробничі фактори.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте стан виробничого травматизму та професійної захворюваності в галузі. 2. Назвіть основні причини нещасних випадків у рослинництві. 3. Перелічіть основні небезпечні та шкідливі виробничі фактори, які можуть діяти на працівників рослинництва. 4. Які є джерела шкідливих і небезпечних факторів у рослинництві? 5. Які є професійні ризики для працівників рослинництва? 6. Охарактеризуйте санітарно-гігієнічні умови праці у рослинництві. 7. Які основні завдання атестації робочих місць за умовами праці? 8. До яких видів можуть бути віднесені робочі місця за результатами їх атестації за умовами праці? 9. Що зобов'язані зробити у разі настання нещасного випадку безпосередній керівник робіт і роботодавець? 10. Хто входить до складу комісії з розслідування (спеціального розслідування) нещасного випадку? 11. Коли проводиться спеціальне розслідування нещасного випадку? 12. Які нещасні випадки визнаються пов'язаними та не пов'язаними з виробництвом? 13. Охарактеризуйте загальний порядок розслідування професійних захворювань. 14. Назвіть документи, які складаються за

результатами розслідування нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. 15. Перелічіть методи дослідження виробничого травматизму та професійної захворюваності. 16. В чому полягає детерміністичний метод дослідження виробничого травматизму? 17. Охарактеризуйте статистичний, монографічний, економічний, ергономічний, експертних оцінок і соціологічний методи дослідження виробничого травматизму. 18. Які в Україні існують форми звітності з охорони праці?

Розділ 4 ПРОФІЛАКТИКА ТРАВМАТИЗМУ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЗАХВОРЮВАНОСТІ В ГАЛУЗІ

4.1. Загальні вимоги безпеки в галузі

Безпечними вважаються умови праці, за яких вплив на працівника небезпечних і шкідливих виробничих факторів усунуто або їх рівні не перевищують граничнодопустимих значень.

Безпечність умов праці в рослинництві визначається безпечністю *виробничого обладнання та виробничих процесів*.

Безпечність виробничого обладнання – властивість відповідати вимогам безпеки праці під час монтажу (демонтажу) і експлуатації в умовах, установлених нормативною документацією.

Загальні вимоги безпеки до виробничого обладнання [46]:

- складові частини виробничого обладнання не повинні випадково пошкоджуватися;
- рухомі частини обладнання, які становлять небезпеку, необхідно огороджувати, за винятком тих частин, огороження яких не допускається з огляду на їх функціональне призначення;
- елементи обладнання, з якими може контактувати працівник, не повинні мати гострих країв, кутів, а також нерівних, гарячих чи переохолоджених поверхонь;
- виділення та поглинання обладнанням тепла, а також виділення ним шкідливих речовин і вологи не повинні перевищувати гранично допустимих рівнів (концентрацій) у межах робочої зони;
- у процесі експлуатації обладнання не повинне забруднювати навколишнє середовище шкідливими речовинами вище встановлених норм та створювати небезпеку вибуху чи пожежі;
- конструкція обладнання повинна забезпечувати усунення або зниження до регламентованих рівнів шуму, ультразвуку, інфразвуку, вібрації та електромагнітних

випромінювань, захист людини від ураження електричним струмом, а також запобігати накопиченню зарядів статичної електрики в небезпечних кількостях;

- всі робочі органи, а також пристрої, які використовуються для захоплення, затискування та підймання заготовок, деталей, виробів тощо, повинні оснащуватись спеціальними захисними пристосуваннями;

- засоби захисту, що входять в конструкцію виробничого обладнання, повинні забезпечувати можливість контролю їх функціонування, виконувати своє призначення безперервно в процесі роботи, діяти до повної нормалізації відповідного небезпечного чи шкідливого фактора, що спричинив спрацювання захисту, зберігати функціонування при виході із ладу інших засобів захисту;

- самочинне вмикання приводів робочих органів у разі відновлення енергопостачання має бути унеможливлене;

- обладнання повинно бути оснащене засобами сигналізації про порушення нормального режиму роботи, а в необхідних випадках (аваріях, небезпечних пошкодженнях і режимах, близьких до небезпечних) – засобами автоматичної зупинки, гальмування та відключення від джерел енергії;

- технічні характеристики та параметри обладнання мають відповідати антропометричним, фізіологічним, психофізіологічним та психологічним можливостям людини;

- робочі місця та їх елементи, що входять у конструкцію обладнання, повинні забезпечувати зручність та безпеку працівникам.

Загальні вимоги безпеки до тракторів і самохідних сільськогосподарських машин [44]:

- конструкція тракторів і машин повинна забезпечувати безпечне проведення технічного обслуговування;

- трактори та машини повинні мати звуковий сигнал із вмиканням з кабіни;

- рівень звуку сигналу повинен бути не менш ніж на 8 дБА вище рівня звуку зовнішнього шуму трактора на відстані 1 м, всередині кабіни для інформації оператора про несправність вузлів або порушень технологічного процесу – не менш ніж на

б дБА вище рівня шуму в кабіні;

- конструкція машин и тракторів повинна виключати можливість довільного увімкнення и вимкнення робочих органів;

- трактори та машини повинні бути обладнані підніжками та (або) драбинами з поручнями та (або) перилами;

- трактори та машини мають бути обладнані фарами (не менш двох передніх і двох задніх);

- у конструкціях тракторів и машин повинна бути передбачена аварійно-попереджувальна сигналізація;

- двигуни мають бути обладнані пристроєм для екстреної зупинки при аварійних ситуаціях;

- рухомі частини з температурою вище 70 °С, крім вихлопної труби та глушника, повинні бути захищені огороженням;

- забарвлення тракторів і машин має бути контрастним порівняно з фоном навколишнього середовища;

- внутрішні поверхні захисних огорожень, які відкриваються та знімаються без застосування інструмента, повинні бути пофарбовані в червоний або жовтий кольори;

- зернозбиральні комбайни повинні мати заземлення;

- частини машин, які забиваються технологічним продуктом, мають бути обладнані пристроями, які зменшують цю ймовірність або трудомісткість їх очищення;

- трактори та машини мають бути обладнані автоматичними тягово-зчіпними пристроями;

- переведення в транспортний та робочий стан машин повинен забезпечуватися оператором з робочого місця;

Не дозволяється:

- експлуатація несправних машин та обладнання;

- експлуатація сільськогосподарських тракторів без електростартерного запуску двигуна та з відсутньою або з несправною системою блокування запуску двигуна при включеній передачі.

Безпечність виробничого процесу – властивість відповідати вимогам безпеки праці під час проведення його в умовах, установлених нормативною документацією.

Загальні вимоги безпеки до виробничих процесів [43]:

– усунення безпосереднього контакту працівників з вихідними матеріалами, заготовками, напівфабрикатами, готовою продукцією та відходами виробництва, що є вірогідними факторами небезпек;

– заміна технологічних процесів та операцій, що пов'язані з виникненням небезпечних та шкідливих виробничих факторів, процесами і операціями, за яких зазначені фактори відсутні або характеризуються меншою інтенсивністю;

– комплексна механізація та автоматизація виробництва, застосування дистанційного керування технологічними процесами і операціями при наявності небезпечних та шкідливих виробничих факторів;

– герметизація обладнання;

– застосування засобів колективного захисту працюючих;

– раціональна організація праці та відпочинку з метою профілактики монотонності й гіподинамії, а також обмеження важкості праці;

– своєчасне отримання інформації про виникнення небезпечних та шкідливих виробничих факторів на окремих технологічних операціях (системи отримання інформації про виникнення небезпечних та шкідливих виробничих факторів необхідно виконувати за принципом пристроїв автоматичної дії з виводом на системи попереджувальної сигналізації);

– впровадження систем контролю та керування технологічним процесом, що забезпечують захист працюючих та аварійне відключення виробничого обладнання;

– своєчасне видалення і знешкодження відходів виробництва, що є джерелами небезпечних та шкідливих виробничих факторів;

– забезпечення пожежної та вибухової безпеки.

4.2. Санітарно-гігієнічні вимоги до умов праці в галузі

Санітарно-гігієнічні умови праці характеризують зовнішнє виробничє середовище (мікроклімат, шум, вібрація, освітлення, випромінювання, хімічні та біологічні чинники) і санітарно-побутове обслуговування. Для їх контролю встановлені *гігієнічні нормативи* – рівні шкідливих виробничих факторів, які при роботі протягом усього робочого стажу не повинні викликати захворювань або відхилень у стані здоров'я. На виробництві залежно від фактора, що нормується, виділяють нормативи:

– *граничнодопустима концентрація* (далі – ГДК) шкідливої речовини у повітрі робочої зони – максимальна разова та середньозмінна залежно від особливостей дії на організм шкідливих речовин;

– *граничнодопустимий рівень* (далі – ГДР);

– *граничнодопустима доза* (випромінювання).

У табл. 4.1 наведені ГДК шкідливих речовин у повітрі робочої зони. ГДК пестицидів у повітрі робочої зони визначені ДСанПіН 8.8.1.2.3.4-000-2001.

Гігієнічні нормативи виробничої вібрації містить табл. 4.2, мікроклімату – табл. 4.3.

Допустимі *рівні шуму* становлять, дБА [36]:

– при виконанні роботи з підвищеними вимогами до процесів спостереження та дистанційного керування виробничими циклами (за пультами у кабінах нагляду та дистанційного керування без мовного зв'язку по телефону) – 75;

– на робочих місцях водіїв та обслуговуючого персоналу тракторів, сільськогосподарських, меліоративних машин, водіїв вантажних машин, постійних робочих місцях у виробничих приміщеннях та на території підприємств – 80.

Допустимі *рівні ультразвукового тиску* в октавних смугах з середньогометричними частотами 16; 31,5; 63 та вище (кГц) становлять відповідно 88, 106 і 110 дБ.

Допустимий *загальний рівень звукового тиску інфразвуку* становить 110 дБ_{ліп}.

Таблиця 4.1 Граничнодопустимі концентрації шкідливих речовин у повітрі робочої зони [42, 45]

Назва речовини	Величина ГДК, мг/м ³	Клас небезпеки	Назва речовини	Величина ГДК, мг/м ³	Клас небезпеки
Аміак	20	IV	Калію хлорид	5	III
Аміачна селітра	10	IV	Карбамід (сечовина)	10	II
Аміачно-карбамідне добриво	25	IV	Нітроамфоска*	4	III
Амофос	6	IV	Нітрофоска	5	III
Амофоска	2	IV	азотносірчано-кисла		
Бензин	100	IV	Пил*:		
Бенз(а)пірен	0,00015	I	зерновий	4	III
Борошно	6	IV	лляний	2	IV
фосфоритне			Сульфат	10	IV
Вапняк*	6	IV	амонію		
Вуглецю оксид	20	IV	Суперфосфат	2,5	III
Калій магnezія	5	III	амонізований		
			Суперфосфат	5	III
			подвійний		

*Речовини фіброгенної дії.

Для відкритих територій у теплий період року застосовуються **гігієнічні параметри мікроклімату** у виробничих приміщеннях (табл. 4.3). При роботі на відкритих територіях, у неопалюваних та охолоджених приміщеннях у холодний період року і застосуванні одягу з відповідною теплоізоляцією мінімально допустима температура повітря становить -10 °С. При швидкості руху повітря понад 1 м/с допустимий рівень температури повітря збільшується на 2,2 °С на кожний 1 м/с підвищення швидкості.

Нормована освітленість в складах, коморах хімікатів, складах сипких матеріалів (загальне періодичне спостереження за ходом виробничого процесу при періодичному перебуванні людей у приміщенні) на рівні підлоги при загальному освітленні становить 50 лк. В приміщеннях, де необхідне періодичне спостереження при постійному перебуванні людей, мінімальна

освітленість – 100 лк, при постійному спостереженні – 200 лк [40].

Таблиця 4.2 **Норми виробничої загальної та локальної вібрації** [37]

1. Локальна вібрація

Граничнодопустимі рівні (еквівалентні), дБ	
віброшвидкості	віброприскорення
112	76

2. Загальна вібрація

Категорії	Граничнодопустимі рівні (еквівалентні), дБ	
	віброшвидкості	віброприскорення
Транспортна ¹	107	65
Транспортно-технологічна ²	101	59
Технологічна типу “а” ³	92	50

¹Джерела – трактори, сільськогосподарські машини (у тому числі комбайни), вантажні автомобілі тощо.

²Джерела – екскаватори, транспорт виробничих приміщень тощо.

³Джерела – верстати, стаціонарні електричні установки тощо.

Мінімальна освітленість робочих поверхонь поза будинками у горизонтальній площині має бути від 2 до 50 лк залежно від відношення мінімального розміру об'єкта розрізнення до відстані цього об'єкта до очей працюючого (від понад $1 \cdot 10^{-1}$ до менше $0,5 \cdot 10^{-2}$).

Прямий відблиск повинен бути відсутній.

За **важкістю праці** допустимою є категорія робіт середньої важкості, зокрема [27]:

- загальні енергозатрати організму – до 290 Вт;
- маса вантажу, що постійно піднімається та переміщується вручну, – до 30 і 7 кг для чоловіків і жінок відповідно;
- кількість стереотипних робочих рухів за участю м'язів кистей та пальців рук – до 40 000 за зміну, з переважною участю м'язів рук та плечового суглоба – до 20 000;

Таблиця 4.3 Допустимі величини температури, відносної вологості та швидкості руху повітря в робочій зоні виробничих приміщень¹ [38]

Період року ²	Категорія робіт ³	Температура, °С				Відносна вологість на робочих місцях - постійних і непостійних, %	Швидкість руху на робочих місцях - постійних і непостійних, м/с
		Верхня межа		Нижня межа			
		На постійних робочих місцях ⁴	На непостійних робочих місцях	На постійних робочих місцях	На непостійних робочих місцях		
Холодний	Легка Іа	25	26	21	18	75	не більше 0,1
	Легка Іб	24	25	20	17	75	не більше 0,2
	Середньої важкості Іа	23	24	17	15	75	не більше 0,3
	Середньої важкості Іб	21	23	15	13	75	не більше 0,4
	Важка ІІІ	19	20	13	12	75	не більше 0,5
Теплий	Легка Іа	28	30	22	20	55 – при 28 °С	0,2–0,1
	Легка Іб	28	30	21	19	60 – при 27 °С	0,3 – 0,1
	Середньої важкості Іа	27	29	18	17	65 – при 26 °С	0,4 – 0,2
	Середньої важкості Іб	27	29	15	15	70 – при 25 °С	0,5 – 0,2
	Важка ІІІ	26	28	15	13	75 – при 24 °С	0,6 – 0,5

¹Не поширюються на мікроклімат пересувних транспортних засобів, приміщень для зберігання сільськогосподарської продукції, складів і т. ін.

²Холодний період року характеризується середньодобовою температурою зовнішнього середовища +10 °С і нижче, теплий – вище +10 °С.

³Легкі фізичні роботи – витрата енергії дорівнює 105–140 Вт (90–120 ккал/год.) – категорія Іа та 141–175 Вт (121–150 ккал/год.) – категорія Іб; середньої важкості – 176–232 Вт (151–200 ккал/год.) – категорія Іа та 233–290 Вт (201–250 ккал/год.) – категорія Іб; важкі – 291–349 Вт (251–300 ккал/год.).

⁴Постійне робоче місце – місце, на якому працівник знаходиться понад 50 % робочого часу або більше 2 годин безперервно, непостійне – менше.

- періодичне перебування в незручній робочій позі (з поворотом тулуба, незручним розташуванням кінцівок) та/або фіксованій позі до 25 % часу зміни; перебування у вимушеній позі – до 10 %, стоячи – до 60 % часу зміни;

- нахили тулуба більше 30° – не більше 100 за зміну;

- переходи за зміну – до 8 км.

Допустимою за **напруженістю** є праця, яка характеризується [27]:

- рішенням простих альтернативних завдань згідно з інструкцією;

- сприйманням сигналів з наступною корекцією дій та операцій;

- обробкою, виконанням завдання та його перевіркою;

- роботою за встановленим графіком з можливим його коригуванням під час діяльності;

- тривалістю зосередження уваги – не більше 75 % від часу зміни;

- щільністю звукових, світлових сигналів і повідомлень – не більше 300 за 1 годину роботи;

- розбірливістю слів і сигналів – не менше 70 %;

- відсутністю ризику для власного життя, відповідальності за безпеку інших осіб;

- кількістю елементів в операціях, які повторюються багаторазово, – не менше 6;

- тривалістю виконання простих завдань чи операцій, що повторюються, – не менше 25 с;

- монотонністю виробничої обстановки, часом пасивного спостереження за технологічним процесом – не більше 90 % від часу зміни;

- тривалістю робочого дня – не більше 8 годин;

- двозмінною роботою без нічної зміни.

4.3. Основні принципи запобігання небезпекам

Безпеку праці під час виконання польових робіт визначають фактори виробничого середовища та особистих якостей працівника (рис. 3).

Основні принципи запобігання небезпекам [24]:

- виключення небезпек, якщо це є можливим і реальним;
- обмеження небезпек, яких уникнути неможливо;
- усунення небезпек у їх першоджерелах, виключення або максимальне обмеження впливу небезпечних і шкідливих виробничих факторів;
- забезпечення пріоритету колективних засобів захисту над індивідуальними;
- врахування людського фактора, зокрема, під час вибору засобів виробництва, технології, організації праці, устаткування робочих місць тощо.

Безпечність виробничого обладнання забезпечують [46]:

- правильний вибір принципів дії, схем і елементів конструкції, джерел енергії, параметрів робочих процесів;
- мінімізація споживання енергії;
- застосування вмонтованих в конструкцію засобів захисту та інформації про можливі небезпечні ситуації;
- вибір комплектуючих виробів і матеріалів для виготовлення конструкцій, їх надійність;
- використання в конструкції безпечних та нешкідливих матеріалів;
- застосування засобів автоматизації, дистанційного керування та контролю;
- дотримання ергономічних вимог, обмеження фізичних і нервово-психічних навантажень працівників;
- включення вимог безпеки в технічну документацію з монтажу, експлуатації, ремонту, зберігання обладнання.

Безпечність виробничих процесів забезпечують [43]:

- правильний вибір технологічних процесів, робочих операцій та порядку обслуговування виробничого устаткування;
- вибір виробничих приміщень чи зовнішніх майданчиків;
- вибір вихідних матеріалів (нешкідливих і негорючих);
- застосування замкнутих безвідходних технологій;

Рис. 3 Фактори безпеки праці під час виконання польових механізованих робіт [48]

- вибір і розташування виробничого устаткування;
- організація робочих місць;
- вибір способів зберігання та транспортування вихідних матеріалів, готової продукції та відходів виробництва;
- механізація технологічних процесів з метою зменшення важкості праці;
- застосування засобів захисту працівників;
- включення вимог безпеки в нормативно-технічну та технологічну документацію.

З метою **запобігання нещасним випадкам** в рослинництві потрібно здійснювати такі **загальні заходи** [26]:

- 1) покращити проведення навчання, інструктажів з питань охорони праці на робочому місці;
- 2) контролювати дотримання трудової та виробничої дисципліни, вимог інструкцій з охорони праці;
- 3) забезпечити проходження працівниками обов'язкових попередніх та періодичних медичних оглядів;
- 4) не допускати до роботи працівників у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння, хворобливого або стомленого стані, не за фахом, осіб молодших 18 років;
- 5) встановити раціональне чергування періодів праці та відпочинку протягом робочої зміни;
- 6) перевіряти відповідність машин та обладнання вимогам безпеки;
- 7) контролювати проходження періодичного технічного огляду, проведення ремонту машин та обладнання;
- 8) інформувати працівників про можливі причини та обставини виникнення нещасних випадків на виробництві.

4.4. Основи нормалізації санітарно-гігієнічних умов праці в галузі

За наявності у повітрі робочої зони **шкідливих речовин** основними заходами захисту працівників від них є:

- зменшення кількості вихлопних газів шляхом регулювання паливної системи техніки;
- герметизація кабін тракторів, самохідних машин і

автомобілів;

- проведення польових робіт в умовах меншого утворення та поширення ґрунтового пилу;

- влаштування вентиляції;

- організація раціонального режиму праці та відпочинку;

- скорочення тривалості впливу на працівників хімічних

речовин;

- зменшення доз пестицидів і агрохімікатів;

- контроль вмісту шкідливих речовин у повітрі;

- використання засобів індивідуального захисту;

- дотримання працівниками правил особистої гігієни.

Захисту працівників від шкідливого впливу **шуму** сприяють:

- зниження рівня шуму в джерелах його виникнення за рахунок застосування нових машин і обладнання, своєчасного проведення їх ремонту;

- раціональне планування виробничих будинків і приміщень, розміщення в них обладнання і робочих місць;

- впровадження засобів дистанційного керування обладнанням і машинами та дистанційного контролю;

- удосконалення технологій вирощування, переробки та транспортування продукції рослинництва;

- застосування звукоізолюючих і звукопоглинальних засобів, глушників;

- використання ЗІЗ (наушників, вкладишів, шоломів тощо).

Обмеження несприятливого впливу **вібрації** на працівників досягають:

- застосуванням нових та модернізацією існуючих машин;

- обладнанням сидінь амортизаторами;

- застосуванням пружинної ізоляції, вібропоглинаючих матеріалів, гідравлічних приводів на органи керування;

- своєчасним проведенням планового та попереджувального ремонту машин;

- проведенням ремонту шляхів;

- виключенням контакту працюючих з поверхнями, що вібрують, шляхом встановлення захисних засобів, сигналізації, блокування, попереджувальних написів;

- використанням ЗІЗ;

- організацією раціонального режиму праці та відпочинку.

Для нормалізації **мікроклімату** виробничих приміщень здійснюють:

- раціональне планування приміщень і розміщення в них устаткування з тепло-, холодо- та вологовиділеннями;

- механізацію, автоматизацію та дистанційне керування технологічними процесами і устаткуванням;

- природне та механічне вентилявання, кондиціонування повітря;

- теплоізоляцію устаткування та нагрітих поверхонь за допомогою теплозахисних засобів (тепловідбивних, тепловбираючих, тепловідвідних).

За неможливості підтримання параметрів мікроклімату в допустимих межах передбачають:

- обладнання приміщень з оптимальним мікрокліматом для відпочинку на час перерв;

- виділення спеціальних місць для обігріву;

- організацію раціонального режиму праці та відпочинку;

- використання ЗІЗ.

Нормалізації **освітлення** робочих місць досягають:

- покращенням природного освітлення за рахунок достатньої площі світлових отворів, покращення їх конструкції та світлопропускних властивостей;

- раціональним розміщенням робочих місць;

- регулюванням режиму праці та відпочинку;

- додатковим освітленням за рахунок встановлення світильників.

4.5. Заходи щодо профілактики травматизму та професійної захворюваності в галузі

Для запобігання травматизму *під час польових робіт* потрібно [26]:

1) заздалегідь підготувати ділянки полів для роботи на них машинно-тракторних агрегатів;

2) позначати місця для відпочинку добре помітними віхами;

3) перед рушенням з місця трактористу-машиністу подавати попереджувальний звуковий сигнал і впевнитися у відсутності людей навколо трактора чи сільськогосподарської машини;

4) під'їжджати до машини (знаряддя) заднім ходом на нижчій передачі, плавно, спостерігаючи за допоміжними працівниками;

5) з'єднувати чи роз'єднувати причіпні знаряддя тільки після остаточного зупинення трактора за командою тракториста;

6) під'єднувати гальмівну систему агрегованих машин до трактора;

7) обладнувати причіпні машини з постійними робочими місцями двохсторонньою сигналізацією;

8) замінювати, очищувати і регулювати робочі органи машин і знарядь після вжиття заходів, що запобігають їх самовільному опусканню, зупинення та вимкнення двигуна;

9) додатково з'єднувати транспортні засоби з трактором за допомогою страхувального ланцюга;

10) призначати у разі групової роботи агрегатів старшого працівника;

11) припинити роботу під час грози;

12) вимкати вал відбору потужності при піднятій навісній машині;

13) періодично перевіряти під час роботи агрегату надійність причеплення, кріплення і роботу робочих органів;

14) підніматися на трактор чи сільськогосподарську машину та сходити з них після зупинення руху;

15) негайно зупинити агрегат, вимкнути двигун трактора у разі аварійної ситуації.

Заходи щодо профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності у рослинництві визначені Правилами охорони праці у сільськогосподарському виробництві та іншими НПАОП [26, 35]:

1. При застосуванні та зберіганні пестицидів і мінеральних добрив:

1.1. Використання пестицидів у відповідності з “Переліком пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні”.

1.2. Дотримання тривалості роботи з пестицидами 1 і 2-го класів небезпеки не більше 4 годин, з іншими – не більше 6 годин на добу.

1.3. Допуск до роботи з пестицидами практично здорових осіб, які до початку робіт пройшли спеціальну підготовку та медичний огляд і мають посвідчення та медичну книжку відповідно.

1.4. Використання справних ЗІЗ особами, що контактують із пестицидами.

1.5. Проведення всіх робіт з пестицидами в ранні ранкові (до 10) і вечірні (18–22) години при мінімальних висхідних повітряних потоках (як виняток – у денні години у похмурі дні з температурою навколишнього повітря нижче +10 °С).

1.6. Обладнання у зоні роботи з пестицидами місць для відпочинку і приймання їжі, які забезпечуються бачками з питною водою, рукомийником і медичною аптечкою не ближче 200 метрів від межі застосування пестицидів.

1.7. Приготування розчинів пестицидів і заправка апаратури для їх застосування з використанням засобів механізації виробничих процесів.

1.8. Ремонт, перевірка на герметичність та відрегулювання на необхідну норму витрати до початку роботи всіх машин, механізмів і апаратури.

1.9. Обладнання усіх з’єднань магістралей переміщення пестицидів у машинах для роботи з ними ущільнювальними прокладками.

1.10. Обприскування вентиляторними і штанговими обприскувачами при швидкості вітру до 3 м/с (дрібнокрапельне) і 4 м/с (крупнокрапельне) при розташуванні працюючих відносно

машин і апаратів з урахуванням напрямку вітру для виключення попадання пестицидів у зону дихання працюючих.

1.11. Обприскування посівів і насаджень пестицидами після завершення кожного етапу ручних робіт з догляду за ними.

1.12. Дотримання строків виходу людей на оброблені пестицидами поля для проведення ручних та механізованих робіт з догляду за рослинами.

1.13. Застосування малотоксичних і малолетких пестицидів для обробки культур, вирощування яких пов'язане з використанням переважно ручної праці.

1.14. Внесення пестицидів у ґрунт тільки за допомогою спеціальної апаратури.

1.15. Застосування пестицидів у теплицях тільки після проведення всіх робіт по догляду за рослинами і при умові відсутності осіб, що не мають безпосереднього відношення до обробки.

1.16. Розташування працюючих при обробці теплиць бригадою на відстані не менше 10 м один від одного та обробка ділянки в одному напрямку.

1.17. Провітрювання приміщень теплиць після їх обробки пестицидами протягом не менш ніж 2 годин до початку роботи.

1.18. Проведення газациї тільки спеціально навченими і забезпеченими ЗІЗ бригадами у складі не менше 3 працівників.

1.19. Приготування отруєних принад у спеціально виділеному приміщенні, обладнаному витяжною шафою, в спеціальних змішувачах або в пристроях.

1.20. Обладнання припливно-витяжною вентиляцією приміщень для роботи з пестицидами і протруєним насінням, а робочих місць – місцевими аспіраційними пристроями.

1.21. Протруєння посівного матеріалу тільки вологим способом з використанням плівкоутворюючих препаратів.

1.22. Ущільнення мішків для протруєного насіння з вивантажувальними пристроями.

1.23. Нанесення на мішки з протруєним насінням стійкою фарбою напису “Отруйне” або “Протруєно”.

1.24. Прибирання складів пестицидів не рідше одного разу на місяць.

1.25. Перебування людей на складах пестицидів тільки під

час приймання і відпуску препаратів, виконання спеціальних робіт.

1.26. Заборонено:

- допускати сторонніх осіб до місць застосування пестицидів;
- залишати пестициди та отруєні принади без охорони;
- здійснювати ремонт, за винятком дрібного;
- регулювати апаратуру при наявності в ній пестицидів;
- проводити протягом доби ручні роботи на ділянках, які межують з обробленими пестицидами полями, і порушувати зону санітарного розриву при штанговому обприскуванні 300 м, вентиляторному – 500 м;
- входити у теплиці до закінчення часу експозиції;
- проводити газацию об'єктів при температурі повітря нижче +10 °С і вище +25 °С та швидкості руху повітря більше 7 м/с;
- транспортувати разом різні види пестицидів, хімічна взаємодія яких може спричинити їх займання;
- виконувати в приміщеннях, де проводиться протруювання або фасування насіння, інші роботи;
- приймати на складі пестицидів їжу, пити, палити, працювати без спецодягу і ЗІЗ, перебувати стороннім особам.

1.27. Доставка пилоподібних мінеральних добрив на поле з подальшим їх внесенням у ґрунт на спеціальному транспортному засобі, обладнаному устаткуванням для вивантаження.

1.28. Здійснення робіт, пов'язаних з підготовкою мінеральних добрив до внесення у ґрунт, за допомогою механізмів, оснащених пристроями для зниження пилоутворення.

1.29. Перебування під час засипання добрив у банки (бункери) з підвітряного боку і робота у захисних окулярах та респіраторі.

1.30. Заборонено:

- перевозити аміачну селітру з іншими мінеральними добривами на одному транспортному засобі;
- виконувати у темний час доби роботи, пов'язані з транспортуванням аміаковмісних мінеральних добрив, приготуванням розчинів, змішуванням їх та внесенням у ґрунт.

2. Під час обробітку ґрунту, сівби, садіння і догляду за посівами:

2.1. Улаштування подвійної сигналізації для забезпечення надійного зв'язку між сівачем і трактористом-машиністом.

2.2. Заглиблення робочих органів тільки на ходу агрегату.

2.3. Одночасне обслуговування під час руху агрегату одним сівачем тільки однієї сівалки.

2.4. Механізоване завантаження сівалок і садильних машин насінням, садильним матеріалом та добривами, ручне завантаження – лише за умови зупинення посівного або садильного агрегату та вимкнення двигуна трактора.

2.5. Утримання кришок насінневих ящиків і банок для мінеральних добрив закритими під час руху агрегату фіксуючими пристроями.

2.6. Обладнання підніжної дошки сівалки запобіжним бортиком, утримання її чистою і неслизькою.

2.7. Надійне закріплення поручнів на кришках зернового ящика, забезпечення їх гладкості та чистоти.

2.8. Вжиття заходів, що запобігають самовільному опусканню навісних машин і знарядь при очищенні та регулюванні робочих органів.

2.9. Заборонено працівникам перебувати у зоні можливого руху маркерів або навісних машин під час розвертання машинно-тракторних агрегатів.

2.10. Заборонено сівачам підніматися або спускатися з машин під час їх руху, торкатися незахищеними руками протруєного насіння, пити воду, їсти, палити на робочих місцях.

3. Під час збирання зернових, зернобобових і круп'яних культур:

3.1. Влаштування на відведених ділянках обладнаних польових станів і місць для відпочинку працівників перед початком зернозбиральних робіт.

3.2. Випробовування роботи трактора або самохідної сільськогосподарської машини перед виїздом у поле на всіх режимах роботи і усунення виявлених несправностей.

3.3. Очищення робочих органів від рослинних решток спеціальними чистиками і щітками при вимкнених робочих органах і зупиненому двигуні.

3.4. Забезпечення комбайнів дерев'яними лопатами для прошовування злежаного зерна у бункерах до вивантажувального шнека.

3.5. Забезпечення збиральних машин міцними дерев'яними підкладками для встановлення домкрата.

3.6. Переведення під час переїжджання вивантажувальних шнеків та інших робочих органів збиральних машин в транспортне положення, дотримання дистанції між збиральними машинами не менше 50 м.

3.7. Перевірка висоти провисання проводів повітряних ліній електропередач перед початком зернозбиральних робіт.

3.8. Вимкнення двигуна перед покиданням кабіни.

3.9. Заборонено працівникам перебувати у кузові автомашини або тракторного причепа під час заповнення їх технологічним продуктом, а також під час транспортування продукту до місця складування.

4. При збиранні та заготівлі солом і сіна:

4.1. Обладнання зернозбиральних комбайнів і транспортних засобів автоматичною зчіпкою, яка дозволяє від'єднувати і приєднувати причіп під час руху агрегату без участі допоміжного працівника.

4.2. Погодження дій трактористів при розчепленні волокуші з трактором і початку руху машин після розчеплення за умови наявності допоміжного працівника (сигнальника). Знаходження працівника попереду агрегату в зоні видимості обох трактористів. Початок руху трактористами тільки після сигналу допоміжного працівника (свистком, прапорцем тощо).

4.3. Забезпечення працівників справними вилами, страхувальним знаряддям, засобами сигналізації (свистками, прапорцями).

4.4. Проведення скиртування у світлий час доби за швидкості вітру не більше 6 м/с.

4.5. Під час скиртування:

– одночасне перебування на скирті не більше 6 скиртоправів з розміщенням їх не ближче ніж за 1,5 м від краю скирти;

– заборона використовувати скиртоукладач для

піднімання працівників на скирту і спускання з неї;

– застосування для піднімання та опускання працівників зі скирти приставних або мотузяних драбин.

4.6. Заборонено працівникам:

– перебувати на копицях, які переміщують;
– виконувати скиртувальні роботи під час грози;
– перебувати поблизу потоку подрібненої маси та робочих органів машин для навантажування соломи і сіна зі скирт;

– виконувати роботи під навислими козирками, які утворились при розбиранні скирт.

4.7. Заборонено під час роботи прес-підбирача:

– перебувати на прес-підбирачі;
– заглядати до пресувальної камери;
– вправляти руками в'язальний шпагат у в'язальному апараті;

– перебувати у зоні обертання маховика;

– проштовхувати руками масу до приймальної камери.

5. *При післязбиральному дороблянні та зберіганні зернових, зернобобових та круп'яних культур:*

5.1. Виконання післязбирального оброблення зерна у приміщеннях зерносховищ лише за умови наявності окремих спеціальних відділень для протруєння, очищення, сушіння та зберігання зерна, оснащених системою аспірації.

5.2. Заборонено:

– використовувати для протруєння насіння обладнання, агрегати, комплекси і токи, які призначено для післязбирального дороблення та зберігання продовольчого і фуражного зерна;

– експлуатувати машини і обладнання без захисних огорож;

– вживати їжу, палити та користуватися відкритим вогнем у місцях проведення робіт з консервування зерна та зберігання хімічних консервантів.

6. *При збиранні та післязбиральному дороблянні льону:*

6.1. Перебування причіплювача під час складання агрегату (трактор – льонокомбайн – причіпний візок) з лівого

боку агрегату і подавання сигналів трактористу.

6.2. Проведення зчеплення агрегату після зупинення трактора.

6.3. Розрівнювання вороху у причепі тільки під час зупинення агрегату.

6.4. Обладнання іскрогасниками транспортних засобів, які використовують на сушильному пункті.

6.5. Обладнання усіх машин для первинного оброблення льону вентиляційними пристроями і пневмотранспортерами.

6.6. Обладнання льономолотильних і тіпальних машин столами для подавання сировини й обмежувачами положення рук.

6.7. Заборонено працівникам:

- перебувати у кузові причепа під час його руху;
- одягати та знімати бральні паси, а також заправляти в'язальний апарат комбайна і підбирача шпагатом за умови ввімкненого двигуна;
- відкривати кожухи тіпальних машин до остаточного їх зупинення.

7. *При вирощуванні та збиранні цукрових буряків:*

7.1. Дотримання дистанції між збиральним агрегатом і транспортним засобом під час їх руху не менше 1,5–2 м.

7.2. Прибирання коренеплодів, які залишились у транспортному засобі після його розвантаження, за допомогою скребка або лопати з подовженим держаком, не піднімаючись у кузов.

7.3. Заборонено працівникам:

- перебувати на сівалках під час переїжджання і розвертання, а також на транспортних засобах під час завантаження і транспортування гички або коренеплодів цукрових буряків;
- підштовхувати транспортні засоби та бурякозбиральні машини, що забуксували;
- сидіти (стояти) на рамі або інших частинах бурякозбиральних машин під час їх роботи;
- замінювати ножі та диски зрізувальних і обрізувальних механізмів, встановлювати зазори між дисками копачів та зазори у конічних підшипниках копачів без застосування відповідних

засобів індивідуального захисту;

- розрівнювати коренеплоди цукрових буряків вручну у кузові транспортного засобу під час його руху;

- перебувати попереду і позаду гичкозбиральної машини, а також у площині обертання ротора під час її руху.

8. *При виروщуванні та збиранні картоплі:*

8.1. Установлення передніх коліс причіпних картоплезбиральних комбайнів і вивантажувальних транспортерів під час переїжджання у транспортне положення.

8.2. Дотримання дистанції між агрегатами під час їх групового переїжджання не менше 30 м, а на схилах – не менше 50 м.

8.3. Перевірка оператором перед підніманням платформи підіймача відсутності працівників на транспортному засобі, який розвантажують, у приймальному бункері, на платформі підіймача та подавання звукового сигналу.

8.4. Заборонено працівникам:

- перевозити навісну саджалку із завантаженими бункерами;

- піднімати та опускати маркери вручну під час переміщення садильного агрегату;

- перебувати у радіусі дії стріли завантажувача;

- перебувати під піднятою платформою підіймача.

9. *При вирощуванні багаторічних насаджень та збиранні врожаю:*

9.1. Обладнання обтікачами машин і знарядь, призначених для роботи у безпосередній близькості від крон дерев.

9.2. Використання працівниками відповідних засобів індивідуального захисту під час обрізування крони, збирання плодів та виконання інших робіт на садовій платформі.

9.3. Перебування працівників на відстані один від одного не менше 2 м під час оброблення ґрунту і проріджування рослин, чеканення пагонів, обрізування лози, зрізання виноградних грон з використанням ручного інструменту, підв'язування виноградних кущів.

9.4. Використання для обрізування плодових дерев самостійних драбин з огороженими робочими майданчиками і заборона використовувати для цього приставні драбини.

9.5. Виконання робіт на драбинах висотою понад 3 м двома працівниками, один з яких повинен утримувати драбину біля основи від переміщення.

9.6. Робота механізованим інструментом на драбина з огороженим робочим майданчиком.

9.7. Використання для переміщення ручного різального інструменту сумок або легких переносних ящиків.

9.8. Заборона під час роботи на садовій платформі:

- перебувати у зоні дії трапів;
- ремонтувати пневматичний різальний апарат і замінювати його, якщо ввімкнений компресор;
- заходити на платформу і сходити з неї на ходу, переходити з одного боку трапа на інший;
- використовувати платформу для перевезення працівників.

9.9. Заборона проводити машинне контурне обрізування дерев:

- у садах, розміщених на схилах понад 9°;
- без захисної огорожі вікон кабіни трактора;
- у разі перебування людей у радіусі 70 м.

9.10. Заборона під час виконання робіт, пов'язаних з обрізуванням:

- одночасно виконувати механізовані та ручні роботи на одній ділянці;
- перевозити працівників разом з незахищеним ручним інструментом;
- розмішувати інструмент на ділянках і в траві;
- обрізувати дерева під час дощу та після нього до підсихання дерев;
- перебувати під гілками, які зрізують;
- обрізувати дерева поблизу ліній електропередачі.

9.11. Заборона при обрізуванні гілок з драбин:

- працювати вдвох на одній драбині;
- переходити з драбини на дерево і назад;
- стояти однією ногою на драбині, а іншою – на дереві.

Запитання для самоконтролю

1. Сформулюйте загальні вимоги безпеки до виробничого обладнання та виробничих процесів. 2. Перелічіть загальні вимоги безпеки до тракторів і самохідних сільськогосподарських машин. 3. Які діють основні гігієнічні нормативи виробничих факторів у рослинництві? 4. Наведіть санітарно-гігієнічні вимоги до умов праці в галузі. 5. Сформулюйте основні принципи запобігання небезпекам. 6. Чим забезпечують безпечність виробничого обладнання та виробничих процесів? 7. Назвіть загальні заходи щодо запобігання нещасним випадкам в рослинництві. 8. Які основні заходи здійснюють для нормалізації санітарно-гігієнічних умов праці в галузі? 9. Що потрібно робити для запобігання травматизму під час польових робіт? 10. Перелічіть основні заходи профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності при: 1) використанні пестицидів і мінеральних добрив; 2) обробітку ґрунту, сівбі, садінні і догляді за посівами; 3) збиранні зернових, зернобобових та круп'яних культур; 4) збиранні та заготівлі соломи і сіна; 5) післязбиральному дороблянні та зберіганні зернових, зернобобових та круп'яних культур; 6) збиранні та післязбиральному дороблянні льону; 7) вирощуванні та збиранні цукрових буряків; 8) вирощуванні та збиранні картоплі; 9) вирощуванні багаторічних насаджень та збиранні врожаю.

Розділ 5

ЗАХОДИ ПОЖЕЖНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

5.1. Статистика пожеж на сільськогосподарських підприємствах

У 2015 році на сільськогосподарських об'єктах в Україні виникло 122 пожежі (0,1 % від загальної кількості пожеж). Прямі матеріальні збитки склали 117,231 млн грн (8,0 % від загальної суми прямих збитків), побічні – 132,756 млн грн (2,9 %). Основні причини виникнення пожеж: необережне поводження з вогнем; порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок; порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації печей [47].

На полях зернових і технічних культур у 2015 році виникло 116 пожеж, що складає 1,0 % пожеж на відкритих територіях. Матеріальні втрати склали близько 22,8 млн грн, або 5,6 % матеріальних втрат від пожеж на відкритих територіях. Основна причина цих пожеж – необережне поводження з вогнем, у т. ч. під час паління.

5.2. Класифікація виробничих будинків і приміщень за вибухопожежною небезпекою та вогнестійкістю

Пожежна небезпека – сукупність факторів, які зумовлюють можливість виникнення та (або) розвитку пожежі.

Категорії за вибухопожежною та пожежною небезпекою встановлено для будинків і приміщень виробничого та складського призначення.

За вибухопожежною та пожежною небезпекою приміщення поділяють на *категорії* залежно від речовин і матеріалів, що знаходяться (обертаються) у них [20]:

1. Категорія А (вибухопожежнонебезпечна):

– горючі гази, легкозаймисті рідини (далі – ЛЗР) з температурою спалаху не більше 28 °С у такій кількості, що можуть утворювати вибухонебезпечні газопароповітряні суміші,

у разі займання яких розвивається розрахунковий надлишковий тиск вибуху понад 5 кПа;

– речовини та матеріали, здатні вибухати і горіти при взаємодії з водою, киснем повітря або один з одним, у такій кількості, що розрахунковий надлишковий тиск вибуху в приміщенні перевищує 5 кПа.

2. *Категорія Б (вибухопожежонебезпечна)* – горючий пил, волокна, ЛЗР з температурою спалаху більше 28 °С, горючі рідини в такій кількості, що можуть утворювати вибухонебезпечні пило- або пароповітряні суміші, у разі займання яких розвивається розрахунковий надлишковий тиск вибуху понад 5 кПа.

3. *Категорія В. (пожежонебезпечна):*

– горючі гази, ЛЗР, горючі та важкогорючі рідини, а також речовини та матеріали, які здатні при взаємодії з водою, киснем повітря або один з одним вибухати і горіти або тільки горіти;

– горючий пил і волокна, тверді горючі та важкогорючі речовини та матеріали, за умови, що приміщення не відносяться до категорій А чи Б, і питома кількість теплоти, що може виділитися в разі повного згоряння твердих і рідких легкозаймистих та горючих речовин на окремих ділянках площею не менше 10 м² кожна, перевищує 180 МДж/м².

4. *Категорія Г:*

– негорючі речовини та матеріали в гарячому, розпеченому або розплавленому стані, процес обробки яких супроводжується виділенням променистого тепла, іскор, полум'я;

– горючі гази, рідини, тверді речовини, які спалюються або утилізуються як паливо.

5. *Категорія Д:*

– речовини і матеріали, що вказані вище для категорій приміщень А, Б і В (крім горючих газів) у такій кількості, що кількість теплоти, яка може виділитися в разі повного згоряння твердих і рідких горючих речовин на окремих ділянках площею не менше 10 м² кожна, не перевищує 180 МДж/м²;

– негорючі речовини та матеріали в холодному стані, за умови, що приміщення не відносяться до категорій А, Б і В.

Будинки або їх частини (протипожежні відсіки) відносять до *категорій*:

А – якщо сумарний об’єм приміщень категорії *А* перевищує 5 % загального об’єму будинку;

Б – якщо одночасно виконуються дві умови:

- будинок не відносять до категорії *А*;
- сумарний об’єм приміщень категорій *А* і *Б* перевищує 5 % загального об’єму будинку;

В – якщо одночасно виконуються дві умови:

- будинок не відносять до категорій *А* чи *Б*;
- сумарний об’єм приміщень категорій *А*, *Б* і *В* перевищує 5 % загального об’єму будинку або 10 %, якщо відсутні приміщення категорій *А* і *Б*;

Г – якщо одночасно виконуються дві умови:

- будинок не відносять до категорій *А*, *Б* або *В*;
- сумарний об’єм приміщень категорій *А*, *Б*, *В* і *Г* перевищує 5 % загального об’єму будинку;

Д – якщо будинок не відносять до категорій *А*, *Б*, *В* або *Г*.

Зовнішні установки за вибухопожежною та пожежною небезпекою поділяють на категорії *А_з*, *Б_з*, *В_з*, *Г_з* та *Д_з*.

Класифікація вибухо- та пожежонебезпечних приміщень (зон).

Згідно з правилами улаштування електроустановок, ***приміщення*** поділяють на ***вибухонебезпечні та пожежонебезпечні зони.***

Вибухонебезпечна зона – простір, в якому є або можуть з’явитися вибухонебезпечні суміші [15].

Газо- та пароповітряні вибухонебезпечні середовища утворюють вибухонебезпечні зони *класів*:

- 0 – вибухонебезпечне середовище присутнє постійно або протягом тривалого часу;
- 1 – вибухонебезпечне середовище може утворюватися під час нормальної роботи;
- 2 – вибухонебезпечне середовище за нормальних умов роботи відсутнє.

Пилоповітряні суміші утворюють відповідно зони *класів* 20, 21 і 22.

До вибухонебезпечних не належать зони в приміщеннях і навколо зовнішніх установок, у яких горючі речовини спалюються або утилізуються шляхом спалювання.

У вибухонебезпечних зонах використовують вибухозахищене обладнання, дистанційне керування, броньовані кабелі, світильники у вибухозахищеному виконанні тощо.

Пожежонебезпечна зона – простір, де знаходяться або можуть знаходитися горючі речовини як при нормальному технологічному процесі, так і при можливих його порушеннях, а також при їх складуванні.

Виділяють пожежонебезпечні зони *класів*:

– П-I – простір у приміщенні, у якому знаходяться горючі рідини з температурою спалаху більше 61 °С.

– П-II – простір, у якому виділяється горючий пил або волокна з нижньою концентраційною межею поширення полум'я понад 65 г/м³ або вибухонебезпечний пил, вміст якого в повітрі не досягає вибухонебезпечних концентрацій;

– П-IIa – простір, у якому знаходяться тверді горючі речовини та матеріали;

– П-III – простір поза приміщенням, у якому знаходяться горючі рідини з температурою спалаху більше 61 °С або тверді горючі речовини.

У пожежонебезпечних зонах використовують електрообладнання закритого типу, електропроводку з надійною ізоляцією, світильники та апарати керування і захисту у пилонепроникному виконанні тощо.

Характеристика деяких будинків і приміщень сільськогосподарського призначення за вибухопожежною та пожежною небезпекою наведена в табл. А.1.

Ступінь вогнестійкості будинку встановлюють з урахуванням його: 1) призначення; 2) категорії за вибухопожежною та пожежною небезпекою; 3) висоти (поверховості); 4) площі поверху в межах протипожежного відсіку.

Ступінь вогнестійкості будинку визначається *межами вогнестійкості* його будівельних конструкцій і *межами поширення вогню* по цих конструкціях (табл. 5).

Таблиця 5 Конструктивні характеристики будинків залежно від ступеня їх вогнестійкості [39]

Ступінь вогнестійкості	Конструктивні характеристики
I, II	Будинки з несучими та огорожувальними конструкціями з природних або штучних кам'яних матеріалів, бетону, залізобетону із застосуванням листових і плиткових негорючих матеріалів
III IIIа IIIб	<p>Будинки з несучими та огорожувальними конструкціями з природних або штучних кам'яних матеріалів, бетону, залізобетону. Для перекриттів дозволяється застосовувати дерев'яні конструкції, захищені штукатуркою або негорючими листовими, плитковими матеріалами, або матеріалами груп горючості Г1, Г2¹. До елементів покриттів не висуваються вимоги щодо межі вогнестійкості², поширення вогню⁴, при цьому елементи горіщного покриття з деревини повинні мати вогнезахисну обробку</p> <p>Будинки переважно з каркасною конструктивною схемою. Елементи каркаса – з металевих незахищених конструкцій. Огорожувальні конструкції – з металевих профільованих листів або інших негорючих листових матеріалів з негорючим утеплювачем або утеплювачем груп горючості Г1, Г2</p> <p>Будинки переважно одноповерхові з каркасною конструктивною схемою. Елементи каркаса – з деревини, підданої вогнезахисній обробці. Огорожувальні конструкції виконують із застосуванням деревини або матеріалів на її основі. Деревина та інші матеріали групи горючості Г3, Г4³ огорожувальних конструкцій мають бути піддані вогнезахисній обробці або захищені від дії вогню та високих температур</p>
IV IVа	<p>Будинки з несучими та огорожувальними конструкціями з деревини або інших горючих матеріалів, захищених від дії вогню та високих температур штукатуркою або іншими листовими, плитковими матеріалами. До елементів покриттів не висуваються вимоги щодо межі вогнестійкості та межі поширення вогню, при цьому елементи горіщного покриття з деревини повинні мати вогнезахисну обробку</p> <p>Будинки переважно одноповерхові з каркасною конструктивною схемою. Елементи каркаса – з металевих незахищених конструкцій. Огорожувальні конструкції – з металевих профільованих листів або інших негорючих матеріалів з утеплювачем груп горючості Г3, Г4</p>
V	Будинки, до несучих і огорожувальних конструкцій яких не висуваються вимоги щодо межі вогнестійкості та межі поширення вогню

¹ Горючі будівельні матеріали групи Г1 – низької горючості, Г2 – помірної горючості.

² Межа вогнестійкості конструкції – час (у хвиликах) від початку вогневого випробування до настання одного з граничних станів конструкції: втрати несучої здатності; втрати цілісності; втрати теплоізолявальної спроможності.

³ Матеріали групи Г3 – середньої горючості, Г4 – підвищеної горючості.

⁴ Межа поширення вогню – розміри пошкодження конструкції за границями зони вогневого впливу, см.

5.3. Заходи щодо забезпечення пожежної безпеки на сільськогосподарських підприємствах

Пожежна безпека – відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю. Забезпечення пожежної безпеки суб'єктів господарювання покладається на їх власників і керівників.

Система забезпечення пожежної безпеки – сукупність організаційних заходів і технічних засобів, призначених для запобігання пожежі та захисту від пожежі.

Система запобігання пожежі – комплекс організаційних заходів і технічних засобів, спрямованих на створення умов, за яких імовірність виникання і (або) розвитку пожежі не перевищує унормоване допустиме значення. Виділяють заходи щодо запобігання утворенню горючого середовища та запобігання виникненню в горючому середовищі джерела запалювання.

Правилами пожежної безпеки в АПК України визначені **заходи щодо запобігання пожежі на сільськогосподарських підприємствах**, зокрема:

1. Утримання територій:

1.1. Своєчасне прибирання території підприємства від горючих відходів і сміття.

1.2. Забезпечення під'їзду пожежних автомобілів до будинків і споруд по всій їх довжині: з одного боку – при ширині будівлі або споруди до 18 м, і з двох боків – при ширині понад 18 м.

1.3. Користування відкритим вогнем на території тільки у спеціально відведених місцях.

1.4. Регулярне скошування та вивезення трави на території підприємства.

1.5. Спалювання сміття і горючих відходів на території підприємства на відстані не ближче 15 м від будинків і споруд у спеціально відведених місцях.

1.6. Заборона:

– складування грубих кормів, матеріалів та обладнання, розміщення автотранспорту, сільськогосподарської техніки між будинками та спорудами;

– спорудження складів пально-мастильних матеріалів на території виробничої зони підприємства.

2. *Утримання приміщень, будинків, споруд і шляхів евакуації:*

2.1. Забезпечення усіх виробничих і підсобних приміщень сертифікованими в Україні первинними засобами гасіння пожежі.

2.2. Визначення для всіх виробничих і складських приміщень чи будинків категорії за вибухопожежною, пожежною небезпекою та класу зони, а також забезпечення написів про категорію виробництва.

3. *Утримання інженерного обладнання:*

3.1. Використання електричних мереж і електрообладнання, які відповідають вимогам Правил улаштування електроустановок.

3.2. Утримання установок пожежної сигналізації та автоматичних установок пожежогасіння на підприємстві (об'єкті) у працездатному стані.

3.3. Забезпечення кожного підприємство необхідною кількістю води для здійснення пожежогасіння.

3.4. Установлення спеціальних пожежних щитів (стендів) для розміщення первинних засобів пожежогасіння у виробничих, складських та інших приміщеннях, будинках, спорудах і на території підприємств.

3.5. *Заборона:*

– застосування у приміщеннях категорій А, Б і В пічного опалення;

– опалення приміщень категорій А та Б електричними приладами.

4. *Збирання зернових:*

4.1. Утримання збиральної техніки, агрегатів та автомобілів:

– відрегулювання систем живлення, змащення, охолодження, запалювання;

– оснащення справними іскрогасниками;

– обладнання первинними засобами пожежогасіння:

– комбайнів і тракторів – двома вогнегасниками, двома штиковими лопатами, двома мітлами;

- автомобілів – вогнегасником і штиковою лопатою;
- оснащення комбайнів заземлювальним металевим ланцюгом 10 см, який торкається землі;
- перевірка на щільність з'єднання вихлопної труби з патрубком випускного колектора та колектора з блоком двигуна.

4.2. Проведення робіт:

- обкошування хлібних полів у місцях прилягання їх до лісових та торф'яних масивів, степової смуги, автомобільних шляхів та залізниць (з прибиранням скошеного) і оборювання смугою не менше 4 м завширшки у період воскової стиглості колосових;
- розбивка хлібних масивів перед косовицею на ділянки площею не більше 50 га прокосами не менше 8 м завширшки, прибирання скошеного хліба, створення посередині прокосів проораної смуги завширшки не менше 4 м;
- розташування тимчасових польових станів не ближче 100 м від хлібних масивів, токів, скирт;
- оборювання майданчиків польових станів та зернотоків смугою не менше 4 м завширшки;
- тримання напоготові трактора з плугом на хлібному масиві площею понад 25 га на випадок пожежі;
- включення до складу збирально-транспортних загонів у разі групового методу збирання спеціалізованих автомобілів, пристосованих для гасіння пожеж зернових;
- розміщення зернотоків не ближче 50 м від будинків та споруд, а від хлібних масивів – не ближче 100 м, очищення майданчика для току від рослинного покрову;
- розміщення стоянок туристів, пасік не ближче 100 м від хлібних масивів;
- своєчасне очищення радіаторів двигунів, валів бітерів, соломонабивачів, транспортерів, підбирачів, шнеків збиральних машин від пилу, соломи та зерна;
- заправлення паливом збиральної техніки у польових умовах не ближче 30 м від поля паливозаправниками із заглушеними двигунами;
- розміщення тракторів, комбайнів, автомобілів та інших машин у разі їх тимчасового зберігання (стоянок) у польових

умовах на очищених від стерні та сухої трави майданчиках на відстані не менше 100 м від скирт соломи, сіна, токів, хлібних масивів, а від будинків – не менше 50 м; оборювання цих майданчиків смугою не менше 4 м завширшки;

– ремонт збиральних машин і агрегатів не ближче 30 м від хлібних масивів та інших посівів.

4.3. Заборона:

– спалювання стерні, післяжнивних залишків та розведення багать на полях;

– роботи збиральної техніки без капотів або з відкритими капотами;

– застосування паяльних ламп для випалювання пилу в радіаторах двигунів;

– заправлення збиральної техніки в хлібних масивах;

– заправлення автотранспорту у нічний час у польових умовах;

– сівки колосових культур на смугах відчуження залізниць та шосейних доріг, розташування копиць скошеної на цих смугах трави ближче 30 м від хлібних масивів;

– полювання у хлібних масивах та поблизу них.

5. *Заготівля та зберігання ґрубих кормів:*

5.1. Утримання техніки, агрегатів та автомобілів:

– обладнання трактора з тросово-рамочною волокушею тросом або ланцюгом такої довжини, щоб солома знаходилася на відстані не ближче 5 м від трактора;

– захист випускного колектора та випускної труби двигуна від потрапляння соломи під час роботи трактора в агрегаті із скиртоукладником і перебування їх під постійним наглядом;

– обладнання іскрогасниками тракторів та автомобілів, що працюють на навантаженні і транспортуванні соломи та сіна.

5.2. Проведення робіт:

– заглушення двигуна автомобіля під час навантаження кормів у кузов;

– оборювання скирт захисними смугами не менше 4 м завширшки на відстані 5 м від основи;

- створення протипожежних розривів між скиртами, штабелями не менше 20 м;
- розташування скирт, штабелів грубих кормів на відстані не менше 15 м до ліній електропередач, 20 м – до доріг, 50 м – до будинків і споруд;
- зберігання у протипожежному відсіку площею не більше 1000 м² не більше 200 тонн грубих кормів;
- відокремлення вбудованих (прибудованих) приміщень, де зберігається запас грубих кормів, від будинків протипожежними перегородками, обладнання їх виходами безпосередньо назовні;
- здійснення штучного сушіння сіна агрегатами (установками) заводського виготовлення;
- встановлення вентиляторів під час досушування грубих кормів у закритих приміщеннях із зовнішнього боку будинків (споруд) на відстані:
  - не менше 1 м – від негорючих стін (перегородок);
  - не ближче 2 м – від огорожувальних конструкцій з матеріалів низької та помірної горючості;
  - не ближче 2,5 м – від огорожувальних конструкцій з матеріалів середньої та підвищеної горючості;
- огороження місць встановлення вентиляторів, захист повітрозабірного отвору вентилятора від потрапляння горючих матеріалів (сіна, соломи тощо) металевою сіткою;
- встановлення вентилятора на відстані не менше 2,5 м від навісу (скирти) під час досушування грубих кормів;
- огороження та обладнання блискавкозахистом місць постійного складування грубих кормів.

5.3. Заборона:

- стоянки автомобілів, тракторів та інших транспортних засобів на території складів грубих кормів;
- під'їжджання автомобілів та тракторів-тягачів ближче 3 м до скирт, штабелів для запобігання загорянню кормів від безпосереднього зіткнення з вихлопними трубами, колекторами або глушниками;
- перевищення площі основи однієї скирти 300 м², а штабеля пресованого сіна чи соломи – 500 м².

б. Первинна обробка та зберігання зерна:

6.1. Експлуатація зерноскладів, зерносушарок:

- розміщення зерноскладів в окремо розташованих будинках;
- обладнання зерноскладів воротами, які відчиняються назовні;
- завантаження складів зерновим насипом з відстанню від верху насипу до горючих конструкцій покриття, світильників та електропроводів не менше 0,5 м;
- розташування пересувного сушильного агрегату на відстані не менше 10 м від складу зерна;
- обладнання димових труб іскрогасниками;
- заповнення сушильної камери сушарок зерном таким чином, щоб над сушильними коробами або жалюзі був шар зерна не менше 0,4 м завтовшки;
- обладнання працюючих на рідкому паливі сушильних агрегатів приладами контролю теплоносія та автоматики безпеки;
- здійснення під час роботи сушарки контролю за температурою зерна шляхом відбирання проб кожні 2 години;
- очищення завантажувально-розвантажувальних механізмів сушарки від пилу та зерна через кожну добу;
- встановлення вентиляторів під час вентилявання зерна в зерноскладах на відстані:
  - не ближче 2 м – від стін з матеріалів низької та помірної горючості;
  - не ближче 2,5 м – від стін з матеріалів середньої та підвищеної горючості;
- оброблення дерев'яних конструкцій всередині зерноскладів, очисних та робочих башт вогнезахисною речовиною.

6.2. Заборона:

- зберігання із зерном небезпечних в пожежному відношенні матеріалів;
- застосування всередині складських приміщень зерноочисних та інших машин з двигунами внутрішнього згоряння;
- застосування електропобутових приладів;

- засипання зерна вище рівня транспортерної стрічки і допущення тертя стрічки об конструкції транспортера;
- розпалювання сушарок, які працюють на твердому паливі, за допомогою легкозаймистих та горючих рідин, а тих, що працюють на рідкому паливі, – за допомогою смолоскипів;
- залишення без нагляду працюючих зерносушарок.

7. Приготування та зберігання вітамінного трав'яного борошна:

7.1. Утримання агрегатів, приготування та зберігання борошна:

- встановлення агрегатів для приготування вітамінного трав'яного борошна під навісом або в приміщеннях;
- обладнання агрегатів приладами контролю температурного режиму та автоматики безпеки;
- влаштування протипожежних розривів від пункту приготування трав'яного борошна до будинків, споруд, цистерн з пально-мастильними матеріалами не менше 50 м, а до відкритих складів грубих кормів – не менше 150 м;
- витримування виготовленого борошна в мішках під навісом не менше 48 годин для зниження його температури;
- зберігання трав'яного борошна в окремо розташованому складі або в ізольованому від інших приміщень протипожежними стінами й перекриттями відсіку, який має самостійний вихід та вентиляцію;
- складання мішків з борошном у штабелі заввишки не більше 2 м, влаштування проходів між рядами не менше 1 м завширшки, а вздовж стін – 0,8 м;
- здійснення періодичного контролю за температурою борошна, що зберігається, для уникнення його самозагоряння.

7.2. Заборона потрапляння вологи у склад, зберігання борошна навалом, а також разом з іншими речовинами та матеріалами.

8. Первинна обробка льону та хмелю:

- ізолювання приміщень для обробки технічних культур від машинного відділення;
- обладнання іскрогасниками вихлопних труб двигунів внутрішнього згоряння;

– заборона влаштування пічного опалення у м'яльно-тіпальному цеху, зберігання та обмолочування технічних культур на території ферм, ремонтних майстерень, гаражів тощо, в'їзду автомашин, тракторів до виробничих приміщень, складів продукції.

Система захисту від пожежі – сукупність організаційних заходів і технічних засобів, спрямованих на запобігання впливу на людей небезпечних факторів пожежі та обмеження матеріальних збитків від неї. Основні напрями та заходи захисту від пожежі:

1) обмеження поширення пожежі в будинках і між ними:

– встановлення протипожежних перешкод (стіл, перекриттів тощо);

– зменшення вибухопожежної та пожежної небезпеки технологічного процесу;

– застосування первинних засобів пожежогасіння (табл. А.2);

– застосування систем димо- і тепловидалення;

– розміщення вибухопожежонебезпечних будинків з урахуванням переважаючого напрямку вітру та рельєфу місцевості;

– встановлення протипожежних розривів між будинками, зовнішніми установками, відкритими майданчиками для зберігання пожежонебезпечних речовин і матеріалів;

– створення перешкод поширенню пожежі між будинками, та інші заходи;

2) забезпечення безпечної евакуації людей:

– створення умов для своєчасного та безперешкодного доступу до об'єкта пожежно-рятувальних підрозділів;

– захист людей на шляхах евакуації від дії небезпечних факторів: створення та облаштування шляхів евакуації та евакуаційних виходів, встановлення протидимових перешкод, обладнання систем підпору повітря;

– встановлення систем пожежної сигналізації, оповіщення про пожежу, та інші заходи;

3) створення умов для гасіння пожежі та проведення пожежно-рятувальних робіт.

- улаштування проїздів і під'їзних шляхів для пожежних машин;
- улаштування протипожежного водопостачання;
- обладнання будинків і приміщень автоматичними установками пожежогасіння;
- комплектування об'єктів первинними засобами пожежогасіння, та інші заходи.

Для забезпечення пожежної безпеки, запобігання виникненню пожеж та нещасним випадкам під час пожеж, їх гасіння, рятування населення створена **пожежна охорона**, одним із видів якої є *місцева пожежна охорона*. Вона покладається на пожежно-рятувальні підрозділи, утворені сільськими та селищними радами у селах і селищах, де немає державних пожежно-рятувальних підрозділів.

На кожному сільськогосподарському підприємстві повинен бути встановлений **протипожежний режим** – визначені:

- 1) можливість паління (місце для паління), застосування відкритого вогню, побутових нагрівальних приладів;
- 2) порядок проведення тимчасових пожежонебезпечних робіт, у тому числі зварювальних;
- 3) правила проїзду та стоянки транспортних засобів;
- 4) місця для зберігання та допустима кількість сировини, напівфабрикатів і готової продукції у виробничих приміщеннях і на території;
- 5) порядок прибирання горючого пилу та відходів;
- 6) порядок відключення від мережі електроустановок у разі пожежі;
- 7) порядок огляду та зачинення приміщень після закінчення роботи;
- 8) порядок проходження посадовими особами навчання та перевірки знань з питань пожежної безпеки, проведення з працівниками протипожежних інструктажів та занять з пожежно-технічного мінімуму;
- 9) порядок експлуатації та обслуговування технічних засобів протипожежного захисту;

10) порядок проведення ремонтів та оглядів електроустановок, інженерного обладнання (опалювального, вентиляційного, технологічного тощо);

11) дії працівників у разі виявлення пожежі та порядок збирання членів добровільної пожежної дружини (команди).

Запитання для самоконтролю

1. Який рівень пожежної небезпеки на сільськогосподарських підприємствах? 2. Назвіть основні причини виникнення пожеж на сільськогосподарських об'єктах, полях зернових і технічних культур? 3. Які виділяють категорії будинків і приміщень виробничого та складського призначення з вибухопожежної та пожежної небезпеки? 4. На які зони поділяють виробничі приміщення згідно з правилами улаштування електроустановок? 5. Від чого залежить ступінь вогнестійкості будинків, і які їх характеристики враховують при встановленні ступеня? 6. Дайте визначення пожежної безпеки. 7. Охарактеризуйте основні заходи щодо утримання територій, приміщень, будинків, споруд, шляхів евакуації, інженерного обладнання для запобігання пожежі на сільськогосподарських підприємствах. 8. Які заходи для забезпечення пожежної безпеки здійснюють при: 1) збиранні зернових; 2) заготівлі та зберіганні грубих кормів; 3) первинній обробці та зберіганні зерна; 4) приготуванні та зберіганні вітамінного трав'яного борошна; 5) первинній обробці льону та хмелю? 9. Що передбачає система захисту від пожежі? 10. Яке призначення місцевої пожежної охорони? 11. В чому полягає суть протипожежного режиму на сільськогосподарському підприємстві?

Розділ 6
СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ
ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ
ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ

6.1. Завдання та принципи, суб'єкти та об'єкти страхування

Страховання від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, є одним із видів загальнообов'язкового державного соціального страхування поряд з пенсійним, страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, страхуванням на випадок безробіття та іншими.

Завдання страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання [2]:

- проведення профілактичних заходів для усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаним умовами праці;

- відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві;

- відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою застрахованими особами заробітної плати під час виконання трудових обов'язків, надання їм соціальних послуг, а також у разі їх смерті здійснення страхових виплат непрацездатним членам їх сімей.

Принципи соціального страхування [2]:

- законодавче визначення умов і порядку здійснення страхування;

- обов'язковість страхування від нещасного випадку осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту), добровільність такого страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності;

- державні гарантії реалізації застрахованими особами

своїх прав;

- обов'язковість фінансування Фондом соціального страхування України (далі – *Фонд*) витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг в передбачених законодавством обсягах;

- формування та використання страхових коштів на засадах солідарності та субсидування;

- диференціація розміру виплати допомоги залежно від страхового стажу;

- диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;

- економічна заінтересованість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;

- цільове використання коштів соціального страхування;

- відповідальність роботодавців та Фонду за реалізацію права застрахованої особи на матеріальне забезпечення та соціальні послуги.

Суб'єктами страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання є:

1. *Застраховані особи*, зокрема:

- особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту);

- студенти навчальних закладів, залучені до будь-яких робіт під час занять, коли вони набувають професійних навичок, у період проходження виробничої практики на підприємствах;

- особи, які забезпечують себе роботою самостійно;

- громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності.

2. *Члени сім'ї застрахованої особи* та інші особи.

3. *Страховальники* – роботодавці, а в окремих випадках – застраховані особи.

4. *Страховик* – Фонд – некомерційна самоврядна організація, яка здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням.

Об'єктом страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання є страховий ризик та страховий випадок, із настанням яких у застрахованих осіб (членів їх сімей, інших осіб) виникає право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги.

Страховим ризиком є обставини, внаслідок яких може статися нещасний випадок або професійне захворювання.

Страховими випадками є:

– нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому фізичну чи психічну травму;

– нещасний випадок або професійне захворювання, яке сталося внаслідок порушення застрахованим НПАОП.

6.2. Страхові внески та виплати

Основним джерелом формування коштів Фонду є **страхові внески** страхувальників – кошти, що надходять від сплати *єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування* (далі – *єдиний внесок, ЄСВ*). Його сума залежить від:

1) *базис нарахування* – суми нарахованої заробітної плати, включаючи основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати;

2) *розміру ЄСВ*, який встановлюється у відсотках до бази нарахування.

Єдиний внесок для сільськогосподарських підприємств встановлений у розмірі 22 % бази нарахування.

Сума ЄСВ розподіляється на:

– загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, – 10,2754 %;

– загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття – 5,8797 %;

– загальнообов'язкове державне пенсійне страхування

(до солідарної системи) – 83,8449 %.

До розміру страхового внеску може бути встановлено знижку за відсутність чи низький рівень травматизму і професійної захворюваності або надбавку за їх високий рівень і неналежний стан охорони праці.

Страхові виплати – грошові суми, які Фонд виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку. До них належать [2, 19]:

1. *Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю* до відновлення працездатності або встановлення інвалідності.

За перші п'ять днів тимчасової непрацездатності потерпілого виплата проводиться за рахунок коштів страхувальника у розмірі 100 % середньої заробітної плати, а починаючи з шостого дня непрацездатності – за рахунок коштів Фонду.

2. *Щомісячна страхова виплата втраченого заробітку* або його частини залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності.

Встановлюється у відсотках від середньомісячної заробітної плати потерпілого відповідно до ступеня втрати професійної працездатності. Сума щомісячної страхової виплати не повинна перевищувати середньомісячного заробітку, що потерпілий мав до ушкодження здоров'я.

Ступінь втрати професійної працездатності потерпілим установлюється медико-соціальною експертною комісією (далі – МСЕК) за участю Фонду у відсотках професійної працездатності, яку мав потерпілий до ушкодження здоров'я.

3. *Страхова виплата одноразової допомоги потерпілому* у разі стійкої втрати професійної працездатності або членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні, у разі його смерті.

Проводиться в розмірі середньомісячного заробітку за кожний відсоток втрати потерпілим професійної працездатності, але не вище чотирикратної граничної суми заробітної плати (доходу), з якої справляються внески до Фонду (дорівнює сімнадцяти розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб). Якщо ушкодження здоров'я настало не тільки з вини роботодавця, а й внаслідок порушення потерпілим НПАОП, розмір одноразової виплати зменшується, але не більш як на 50 %

(табл. 6).

Розмір одноразової допомоги сім'ї потерпілого у разі його смерті повинен бути не меншим за п'ятирічну заробітну плату і, крім того, не меншим за однорічний заробіток потерпілого на кожну особу, яка перебувала на його утриманні.

Таблиця 6 Величина зменшення розміру одноразової допомоги [19]

Порушення з боку потерпілого, які були однією з причин нещасного випадку	Відсоток зменшення розміру одноразової допомоги
Виконання роботи у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння, токсикологічного отруєння	до 50
Порушення трудової і виробничої дисципліни, у тому числі: невиконання посадових обов'язків, невиконання інструкцій з охорони праці тощо	до 50
Порушення вимог безпеки під час експлуатації обладнання, устаткування, машин, механізмів, порушення технологічного процесу, порушення під час експлуатації транспортних засобів, порушення правил дорожнього руху	до 50
Виконання робіт з відключеними, несправними засобами колективного захисту, системами сигналізації, вентиляції, освітлення тощо	до 40
Незастосування засобів індивідуального та колективного захисту	до 40

4. *Страхова виплата потерпілому у розмірі середньомісячного заробітку при тимчасовому переведенні його на легшу нижчеоплачувану роботу.*

За потерпілим, тимчасово переведеним на легшу роботу, зберігається його середньомісячний заробіток на строк,

визначений лікарсько-консультаційною комісією чи МСЕК, або до встановлення стійкої втрати професійної працездатності. Виплата (доплата до середнього заробітку, який потерпілий мав до uszkodження здоров'я) протягом двох тижнів здійснюється за рахунок коштів підприємства, організації, установи, а починаючи з п'ятнадцятого дня – за рахунок коштів Фонду.

5. *Щомісячна страхова виплата у разі смерті потерпілого* непрацездатним особам, які перебували на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання утримання.

6. *Щомісячна страхова виплата потерпілому, який проходить професійне навчання або перекваліфікацію* (не більше одного року).

Потерпілому, який проходить професійне навчання або перекваліфікацію за індивідуальною програмою реабілітації, Фонд проводить щомісячні страхові виплати у розмірі середньомісячного заробітку.

7. *Страхова виплата дитині*, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності.

8. *Страхові витрати на медичну та соціальну допомогу.*

Сума щомісячних витрат на догляд за потерпілим не може бути меншою від:

1) розміру мінімальної заробітної плати – на спеціальний медичний догляд (масаж, уколи тощо);

2) половини розміру мінімальної заробітної плати – на постійний сторонній догляд;

3) чверті розміру мінімальної заробітної плати – на побутове обслуговування (прибирання, прання білизни тощо).

6.3. Обов'язки та права суб'єктів страхування

Фонд зобов'язаний [2]:

1) фінансувати матеріальне забезпечення, страхові виплати, надавати соціальні послуги;

2) здійснювати контроль за дотриманням порядку використання страхувальником страхових коштів;

3) вживати заходів щодо раціонального використання

коштів і забезпечення фінансової стабільності Фонду;

4) контролювати правильність витрат за соціальним страхуванням;

5) стягувати надміру виплачені кошти з юридичних і фізичних осіб;

6) вести облік і звітність щодо страхових коштів;

7) надавати безоплатно застрахованим особам і страхувальникам консультації з питань законодавства про соціальне страхування;

8) вести облік показників для визначення класу професійного ризику виробництва;

9) здійснювати заходи з профілактики страхових випадків;

10) щорічно складати і оприлюднювати звіт про результати своєї діяльності;

11) інформувати страхувальників та застрахованих осіб про результати своєї роботи через засоби масової інформації;

12) укладати угоди з лікувально-профілактичними закладами та окремими лікарями на обслуговування потерпілих на виробництві, а також угоди із санаторно-курортними закладами для обслуговування застрахованих осіб.

Фонд має право:

1) користуватися відомостями Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, даними електронного реєстру листків непрацездатності;

2) одержувати безоплатно від державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності відомості щодо використання страхових коштів;

3) перевіряти достовірність відомостей, поданих роботодавцем для отримання коштів Фонду, використання роботодавцем виділених йому коштів та зупиняти виплати з Фонду в разі порушень з боку роботодавця (відмова або перешкоджання у проведенні перевірки, подання недостовірних відомостей або недотримання порядку використання коштів Фонду);

4) отримувати необхідні пояснення з питань, що виникають під час перевірки;

5) накладати фінансові санкції та стягувати

адміністративні штрафи за порушення вимог законодавства;

б) вимагати від керівників та інших посадових осіб підприємств, установ і організацій, від фізичних осіб усунення фактів порушення законодавства про соціальне страхування;

7) порушувати питання про притягнення посадових осіб до відповідальності за порушення законодавства у сфері соціального страхування, вимагати надання інформації про вжиті заходи.

Для виконання функцій Фонду щодо запобігання страховим випадкам створена *служба страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань*, які, зокрема [23]:

– сприяють у створенні страхувальниками ефективною СУОП шляхом надання консультативної, методичної та інформаційної допомоги;

– беруть участь у перевірці знань з питань охорони праці посадових осіб та інших працівників підприємств;

– проводять перевірки стану умов та безпеки праці на підприємствах, інформують страхувальників про їх результати та необхідні заходи щодо усунення виробничих небезпек і ризиків;

– беруть участь у розслідуванні нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань;

– надають допомогу у розробленні внутрішніх нормативних актів з охорони праці підприємства, заходів щодо запобігання випадкам виробничого травматизму та професійній захворюваності;

– здійснюють облік і аналіз страхових випадків.

Роботодавець як страхувальник ***зобов'язаний***:

1) надавати та оплачувати застрахованим особам, у разі настання страхового випадку, відповідний вид матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг;

2) вести облік коштів соціального страхування і своєчасно надавати Фонду встановлену звітність щодо цих коштів;

3) надавати посадовим особам Фонду необхідні документи та пояснення з питань, що виникають під час перевірки;

4) подавати відомості про:

– розмір заробітної плати та використання робочого часу

працівників;

– річний фактичний обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), кількість нещасних випадків і професійних захворювань на підприємстві за минулий календарний рік;

– використання коштів Фонду за іншими напрямками;

5) інформувати про:

– кожний нещасний випадок або професійне захворювання на підприємстві;

– зміну виду діяльності підприємства;

6) безоплатно створювати всі необхідні умови для роботи на підприємстві представників Фонду;

7) повідомляти працівникам підприємства про адреси та номери телефонів Фонду, а також лікувально-профілактичних закладів та лікарів, які за угодами з Фондом обслуговують підприємство;

8) подавати звітність до Фонду;

9) повернути Фонду суму виплаченого матеріального забезпечення та вартість наданих соціальних послуг потерпілому на виробництві у разі невиконання своїх зобов'язань щодо сплати страхових внесків.

Роботодавець має право на:

1) безоплатне отримання в органах Фонду інформації про порядок використання коштів Фонду;

2) отримання інформації про результати проведення перевірки використання коштів Фонду;

3) судовий захист своїх прав.

Застраховані особи зобов'язані:

1) надавати страхувальнику, страховику достовірні документи, на підставі яких призначається матеріальне забезпечення та надаються соціальні послуги;

2) своєчасно повідомляти страхувальника та страховика про обставини, що впливають на умови або зміни розміру матеріального забезпечення та соціальних послуг;

3) знати та виконувати вимоги НПАОП, що стосуються застрахованого, а також додержуватися зобов'язань щодо охорони праці, передбачених колективним договором (трудовим договором, контрактом) та правилами внутрішнього трудового

розпорядку підприємства, установи, організації;

4) у разі настання нещасного випадку або професійного захворювання:

– лікуватися в лікувально-профілактичних закладах або в медичних працівників, з якими Фонд уклав угоди на медичне обслуговування;

– дотримуватися правил поведінки та режиму лікування, визначених лікарями, які його лікують;

– не ухилятися від професійної реабілітації та виконання вказівок, спрямованих на якнайшвидше повернення його до трудової діяльності;

5) дотримуватися режиму, визначеного лікарем на період тимчасової непрацездатності.

Застраховані особи мають право на:

1) безоплатне отримання інформації про порядок витрачання страхових коштів Фонду та роз'яснення з питань соціального страхування;

2) отримання у разі настання страхового випадку передбачених законом матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг;

3) участь у розслідуванні страхового випадку, у тому числі за участі представника профспілкового органу або своєї довіреної особи;

4) послуги медичної реабілітації;

5) послуги професійної реабілітації;

6) відшкодування витрат під час проходження медичної і професійної реабілітації на проїзд до місця лікування чи навчання і назад, витрат на житло та харчування, транспортування багажу, на проїзд особи, яка його супроводжує;

7) послуги соціальної реабілітації;

8) оскарження дії страховика, страхувальника-роботодавця щодо надання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть види загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні. 2. В чому полягають завдання страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання? 3. Сформулюйте принципи соціального страхування. 4. Назвіть суб'єкти та об'єкти страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. 5. Дайте визначення страхового ризику і страхового випадку. 6. Що є основним джерелом формування коштів Фонду соціального страхування України? 7. Від чого залежить сума єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування? 8. Як розподіляється сума єдиного внеску за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування? 9. Які страхові виплати здійснює Фонд застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку? 10. Внаслідок яких порушень потерпілим НПАОП йому зменшується розмір одноразової виплати? 11. Охарактеризуйте основні обов'язки та права суб'єктів страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Виберіть твердження (половину від загальної кількості), що Ви вважаєте вірними:

1. Контроль за станом охорони праці першого ступеня (повсякденний) на підприємстві здійснюють:
  - 1) начальник цеху
  - 2) майстер
  - 3) головний інженер
  - 4) бригадир
  - 5) спеціаліст служби охорони праці
  - 6) громадський інспектор
2. Контроль за станом охорони праці другого ступеня (щотижня) на підприємстві здійснюють:
  - 1) керуючий відділенням
  - 2) майстер
  - 3) агроном відділення
  - 4) бригадир
  - 5) спеціаліст служби охорони праці
  - 6) громадський інспектор
3. Контроль за станом охорони праці третього ступеня (щомісячно) на підприємстві здійснюють:
  - 1) керуючий відділенням
  - 2) майстер
  - 3) головний агроном
  - 4) агроном відділення
  - 5) керівник підприємства
  - 6) бригадир
  - 7) спеціаліст служби охорони праці
  - 8) громадський інспектор
4. Державний нагляд за охороною праці здійснюють:
  - 1) Кабінет Міністрів України
  - 2) міністерства України
  - 3) Держпраці України
  - 4) Державна інспекція ядерного регулювання України
  - 5) місцеві державні адміністрації
  - 6) Державна служба України з надзвичайних ситуацій
  - 7) органи місцевого самоврядування
  - 8) Державна санітарно-епідеміологічна служба України

5. Посадові особи органів державного нагляду за охороною праці мають право:
  - 1) забороняти експлуатацію об'єктів підприємств до усунення порушень, які створюють загрозу життю працівників
  - 2) притягати до дисциплінарної відповідальності працівників, винних у порушенні законодавства про охорону праці
  - 3) надсилати роботодавцю подання про невідповідність посадових осіб займаній посаді
  - 4) звільняти осіб, винних у порушенні законодавства про охорону праці, із займаних посад
6. На основі комплексної оцінки за виробничими факторами, технічним та організаційним рівнем визначаються види робочих місць:
  - 1) зі шкідливими умовами праці
  - 2) з важкими умовами праці
  - 3) зі шкідливими і важкими умовами праці
  - 4) з особливо шкідливими умовами праці
  - 5) з особливо важкими умовами праці
  - 6) з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці
7. Обов'язки роботодавця після одержання повідомлення про нещасний випадок:
  - 1) повідомити про нещасний випадок орган державного пожежного нагляду у разі настання нещасного випадку внаслідок пожежі
  - 2) організувати надання першої невідкладної допомоги потерпілому
  - 3) повідомити про нещасний випадок керівника первинної організації профспілки
  - 4) зберегти до прибуття комісії з розслідування обстановку на робочому місці на момент настання нещасного випадку
8. Обов'язки безпосереднього керівника робіт після одержання повідомлення про нещасний випадок:
  - 1) утворити комісію та організувати проведення розслідування
  - 2) організувати надання першої невідкладної допомоги потерпілому
  - 3) повідомити про нещасний випадок керівника первинної організації профспілки
  - 4) зберегти до прибуття комісії з розслідування обстановку на робочому місці на момент настання нещасного випадку

9. При застосуванні пестицидів забороняється:
- 1) здійснювати дрібний ремонт апаратури при наявності в ній пестицидів
  - 2) проводити всі роботи з пестицидами з 10 до 18 години в ясну погоду
  - 3) виконувати роботи з пестицидами 3 і 4-го класів небезпеки понад 4 години на добу
  - 4) проводити газачію об'єктів при температурі повітря нижче +10 °С і вище +25 °С
  - 5) обприскувати посіви штанговими обприскувачами при швидкості вітру понад 2 м/с
  - 6) протруювати посівний матеріал сухим способом
10. Під час обробітку ґрунту, сівби і догляду за посівами потрібно дотримуватися таких вимог:
- 1) улаштувати подвійну сигналізацію між сівачем і трактористом-машиністом
  - 2) одночасно обслуговувати під час руху агрегату одним сівачем не більше двох сівалок
  - 3) здійснювати механізоване завантаження сівалок насінням лише за умови зупинення посівного агрегату та вимкнення двигуна трактора
  - 4) заглиблювати робочі органи тільки на ходу агрегату
  - 5) перебувати під час засипання добрив у банки з навітряного боку
  - 6) не виконувати у темний час доби роботи, пов'язані з внесенням у ґрунт аміаковмісних мінеральних добрив
11. При збиранні та заготівлі соломи і сіна потрібно дотримуватися таких вимог:
- 1) проводити скиртування у світлий час доби за швидкості вітру не більше 6 м/с
  - 2) одночасно перебувати на скирті не більше ніж 4 скиртоправам з розміщенням їх не ближче ніж за 2 м від краю скирти
  - 3) використовувати скиртоукладач для піднімання працівників на скирту і спускання з неї за відсутності приставних або мотузяних драбин
  - 4) забезпечувати працівників засобами сигналізації (свистками, прапорцями)

12. При вирощуванні багаторічних насаджень та збиранні врожаю потрібно дотримуватися таких вимог:
  - 1) перебування працівників під час обрізування лози, зрізання виноградних грон з використанням ручного інструменту на відстані не менше 1 м один від одного
  - 2) використання для обрізування плодкових дерев приставних драбин
  - 3) виконання робіт на драбинах висотою понад 3 м двома працівниками
  - 4) використання при роботі механізованим інструментом драбин з огороженим робочим майданчиком
  - 5) обрізування гілок з однієї драбини не більше ніж двома працівниками
  - 6) заборона при обрізуванні гілок з драбин переходити з драбини на дерево
13. Правилами пожежної безпеки встановлено заборону:
  - 1) користування відкритим вогнем на території підприємства
  - 2) спалювання сміття і горючих відходів на території підприємства
  - 3) складування грубих кормів, розміщення автотранспорту, сільськогосподарської техніки між будинками та спорудами
  - 4) спорудження складів пально-мастильних матеріалів на території виробничої зони підприємства
14. Вимоги пожежної безпеки під час збирання зернових:
  - 1) обкошування хлібних полів у місцях прилягання їх до лісових та торф'яних масивів і оборювання смугою не менше 8 м завширшки
  - 2) розбивка хлібних масивів перед косовицею на ділянки площею не більше 25 га
  - 3) тримання наготові трактора з плугом на хлібному масиві площею понад 25 га на випадок пожежі
  - 4) заправлення паливом, ремонт збиральних машин і агрегатів не ближче 30 м від хлібних масивів
  - 5) обладнання комбайнів і тракторів одним вогнегасником і однією штиковою лопатою
  - 6) заборона сівби колосових культур на смугах відчуження залізниць та шосейних доріг

15. Вимоги пожежної безпеки під час заготівлі та зберігання грубих кормів:

- 1) оборювання скирт захисними смугами не менше 4 м завширшки
- 2) розташування скирт, штабелів грубих кормів на відстані не менше 50 м до ліній електропередач
- 3) зберігання у протипожежному відсіку площею не більше 500 м² не більше 100 тонн грубих кормів
- 4) заборона під'їждження автомобілів та тракторів-тягачів ближче 3 м до скирт, штабелів грубих кормів
- 5) створення протипожежних розривів між скиртами, штабелями не менше 50 м
- 6) заглушення двигуна автомобіля під час навантаження кормів у кузов

16. Вимоги пожежної безпеки під час первинної обробки та зберігання зерна:

- 1) відстань від верху насипу до горючих конструкцій покриття, світильників та електропроводів не менше 1 м
- 2) заповнення сушильної камери сушарок зерном таким чином, щоб над сушильними коробами або жалюзі був шар зерна не менше 0,2 м завтовшки
- 3) здійснення під час роботи сушарки контролю за температурою зерна шляхом відбирання проб кожні 2 години
- 4) застосування всередині складських приміщень зерноочисних та інших машин з двигунами внутрішнього згоряння
- 5) розташування пересувного сушильного агрегату на відстані не менше 5 м від складу зерна
- 6) очищення завантажувально-розвантажувальних механізмів сушарки від пилу та зерна через кожну добу

Виберіть твердження, що Ви вважаєте вірним:

17. Витрати на охорону праці для підприємств усіх форм власності визначені в розмірі:

- 1) не менше 0,2 % від фонду оплати праці за попередній рік
- 2) не менше 0,5 % від фонду оплати праці за попередній рік
- 3) не менше 0,2 % від суми реалізованої продукції
- 4) не менше 0,5 % від суми реалізованої продукції
- 5) не менше 0,5 % від прибутку

18. До функціональних обов'язків з охорони праці керуючого сільськогосподарською дільницею входить:
  - 1) розроблення та впровадження заходів з наукової організації праці, атестації та раціоналізації робочих місць
  - 2) участь у проведенні атестації і раціоналізації робочих місць
  - 3) контроль додержання працівниками виробничої і трудової дисципліни, правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту
  - 4) інструктаж з питань охорони праці робітників, які виконують роботи з пестицидами
  - 5) участь у перевірці готовності до роботи сільськогосподарських машин, апаратури й інвентарю
19. Контроль за станом охорони праці першого ступеня (повсякденний) на підприємстві здійснюють щодо:
  - 1) виконання наказів, розпоряджень посадових осіб підприємства, рішень представників трудового колективу з питань охорони праці
  - 2) відповідності робочих місць вимогам до їх утримання
  - 3) відповідності вимогам нормативної документації засобів виробництва і технологічних процесів
  - 4) дотримання графіків планово-попереджувальних ремонтів виробничого устаткування
  - 5) стану засобів колективного захисту
20. Контроль за станом охорони праці другого ступеня (щотижня) на підприємстві здійснюють щодо:
  - 1) стану маршрутів руху техніки та працівників
  - 2) виконання наказів, розпоряджень посадових осіб підприємства, рішень представників трудового колективу з питань охорони праці
  - 3) відповідності робочих місць вимогам до їх утримання
  - 4) безпечності засобів виробництва
  - 5) дотримання працівниками вимог інструкцій з охорони праці
21. Контроль за станом охорони праці третього ступеня (щомісячно) на підприємстві здійснюють щодо:
  - 1) відповідності вимогам нормативної документації засобів виробництва і технологічних процесів
  - 2) дотримання графіків планово-попереджувальних ремонтів виробничого устаткування
  - 3) безпечності засобів виробництва

- 4) дотримання працівниками вимог інструкцій з охорони праці
  - 5) виконання комплексних заходів щодо досягнення встановлених нормативів безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, підвищення існуючого рівня охорони праці, передбачених колективним договором
22. Періодичність проведення планових заходів державного нагляду за охороною праці на підприємстві визначається:
- 1) ступенем прийнятного ризику від здійснення господарської діяльності у сфері промислової безпеки та охорони праці
  - 2) рівнем виробничого травматизму
  - 3) обсягом продукції, що реалізується
  - 4) кількістю працюючих
  - 5) розміром витрат на охорону праці
23. Коефіцієнт тяжкості травмування – це:
- 1) кількість днів непрацездатності на одного травмованого
  - 2) частка нещасних випадків зі смертельними наслідками у загальній кількості нещасних випадків
  - 3) частка нещасних випадків з тяжкими наслідками у загальній кількості нещасних випадків
  - 4) кількість нещасних випадків зі смертельними наслідками на 1000 працівників
  - 5) кількість нещасних випадків з тяжкими наслідками на 1000 працівників
24. Розмір страхового внеску страхувальника до Фонду соціального страхування обчислюються у відсотках до:
- 1) річного обсягу реалізованої продукції
  - 2) суми нарахованої заробітної плати
  - 3) річного прибутку
  - 4) річного доходу
  - 5) річної суми фактичних витрат на оплату праці
25. Сума одноразової страхової виплати потерпілому у разі стійкої втрати професійної працездатності визначається з розрахунку:
- 1) однорічної заробітної плати
  - 2) трьохрічної заробітної плати
  - 3) п'ятирічної заробітної плати
  - 4) середньомісячного заробітку за кожний відсоток втрати професійної працездатності
  - 5) мінімальної заробітної плати за кожний відсоток втрати професійної працездатності

26. Мінімальна відстань розташування тимчасових польових станів, зернотоків, тимчасових стоянок тракторів, комбайнів, автомобілів, розміщення стоянок туристів від хлібних масивів, м:
- 1) 20
  - 2) 30
  - 3) 50
  - 4) 100
  - 5) 200
27. Мінімальна відстань від місць для відпочинку працівників до меж застосування пестицидів, м:
- 1) 30
  - 2) 50
  - 3) 100
  - 4) 150
  - 5) 200

Визначте літери ознак і властивостей, які відповідають суб'єктам завдань:

28. Терміни планування заходів з охорони праці:

1. Перспективне	А. Декада
2. Поточне	Б. Місяць
3. Оперативне	В. Квартал
	Г. Рік
	Д. П'ять років

29. Функціональні обов'язки з охорони праці, які виконують:

1. Головний агроном	А. Розроблення та впровадження заходів з наукової організації праці, атестації та раціоналізації робочих місць
2. Керівник виробничого підрозділу	Б. Участь у проведенні атестації і раціоналізації робочих місць
3. Агроном	В. Контроль додержання працівниками виробничої і трудової дисципліни, правил і норм охорони праці, виробничої санітарії та протипожежного захисту
	Г. Створення безпечних умов праці
	Д. Забезпечення дотримання трудової дисципліни

30. Фактори трудового процесу, що характеризують:
1. Важкість праці   А. Змінність роботи
  2. Напруженість   Б. Переміщення у просторі
праці   В. Тривалість робочого дня
                                    Г. Робоча поза
                                    Д. Монотонність навантажень
                                    Е. Фізичне динамічне навантаження
                                    Є. Статичне навантаження
                                    Ж. Складність завдань, які вирішуються
31. Причини виробничих травм і професійних захворювань:
1. Технічні   А. Незадовільний технічний стан
  2. Організаційні   Б. Порухнення технологічного процесу
                                    В. Невиконання посадових обов'язків
                                    Г. Порухнення вимог безпеки під час експлуатації обладнання
32. Нещасні випадки на виробництві залежно від обставин, за яких вони сталися:
1. Пов'язані   А. Під час виконання трудових обов'язків
з виробництвом   у відрядженні
  2. Не пов'язані   Б. Під час проїзду на роботу або з роботи
з виробництвом   на транспорті підприємства
                                    В. Під час перебування за місцем постійного проживання на території польових селищ
                                    Г. Під час використання власного транспортного засобу в інтересах підприємства
                                    Д. Під час прямування на роботу чи з роботи пішки, на власному транспортному засобі
33. До складу комісії входять:
1. З розслідування   А. Керівник (спеціаліст) служби охорони праці
нещасного   Б. Безпосередній керівник робіт
випадку   В. Представник первинної профспілки
  2. Із спеціального   Г. Представник Фонду соціального страхування
розслідування   Д. Представник органу управління підприємства
нещасного   Е. Посадова особа територіального органу
випадку   Держпраці
                                    Є. Представник профспілкового органу вищого рівня

34. Суть методів дослідження виробничого травматизму:
1. Детерміністичний А. Визначення найбільш небезпечних щодо травмування місць
  2. Монографічний Б. Визначення характеристик устаткування, технологічного процесу, робочого місця, виробничого середовища, які найкраще відповідають даним і якостям працівника
  3. Статистичний В. Поглиблений аналіз устаткування, технологічного процесу, виробничої ділянки, робочого місця щодо можливих небезпечних подій
  4. Топографічний Г. Виявлення причинно-наслідкових зв'язків між небезпечними подіями
  5. Ергономічний Д. Аналіз даних звітної документації
35. Форми звітності з охорони праці:
1. № 7-гнв “Звіт про травматизм на виробництві” А. Державна а) річна
  2. № 1-ПВ “Звіт про умови праці, пільги та компенсації за роботу зі шкідливими умовами праці” Б. Відомча б) один раз на два роки
  3. № 1-УБ “Звіт про стан умов і безпеки праці”
36. Заходи, які забезпечують:
1. Безпечність виробничого обладнання А. Вибір робочих операцій та порядку обслуговування устаткування
Б. Вибір джерел енергії
  2. Безпечність виробничих процесів В. Мінімізація споживання енергії
Г. Вибір і розташування виробничого устаткування
Д. Застосування засобів автоматизації
Е. Організація робочих місць
Є. Механізація технологічних процесів
37. Категорії приміщень за вибухопожежною та пожежною безпекою:
1. Категорія А А. Горючий пил, легкозаймисті рідини з температурою спалаху більше 28 °С
  2. Категорія Б Б. Горючі гази, легкозаймисті рідини
  3. Категорія В В. Негорючі речовини та матеріали з температурою спалаху не більше 28 °С
  4. Категорія Г В. Негорючі речовини та матеріали
  5. Категорія Д в гарячому або розплавленому стані

Г. Негорючі речовини та матеріали в холодному стані

Д. Горючі та важкогорючі рідини, речовини та матеріали, здатні при взаємодії з водою, киснем повітря або одне з одним горіти

Визначте слово (термін), що Ви вважаєте правильним:

38. Фактор виробничого середовища і трудового процесу, що може бути причиною гострого захворювання (отруєння), травми або смерті – _____.
39. Фактор виробничого середовища або трудового процесу, вплив якого на працівника може спричинити професійне захворювання, зниження працездатності, підвищення частоти захворювань, призвести до порушення здоров'я нащадків працівника – _____.
40. Характеристика трудового процесу, що відображає рівень загальних енергозатрат, переважне навантаження на опорно-руховий апарат, серцево-судинну, дихальну та інші системи – _____ праці.
41. Характеристика трудового процесу, що відображає навантаження переважно на центральну нервову систему, органи чуттів, емоційну сферу працівника – _____ праці.
42. Обставини, внаслідок яких може статися нещасний випадок або професійне захворювання – страховий _____.

Відповіді на тестові завдання

1 – 2, 4, 6; **2** – 1, 3, 6; **3** – 3, 5, 7, 8; **4** – 3, 4, 6, 8; **5** – 1, 3; **6** – 1, 3, 6; **7** – 1, 3; **8** – 2, 4; **9** – 2, 4, 6; **10** – 1, 4, 6; **11** – 1, 4; **12** – 3, 4, 6; **13** – 3, 4; **14** – 3, 4, 6; **15** – 1, 4, 6; **16** – 3, 4, 6;

17 – 2; **18** – 3; **19** – 2; **20** – 2; **21** – 5; **22** – 1; **23** – 1; **24** – 2; **25** – 4; **26** – 4; **27** – 5;

28 – 1 – Д; 2 – Г; 3 – А, Б, В; **29** – 1 – А, В; 2 – Г, Д; 3 – Б, В; **30** – 1 – Б, Г, Е, Є; 2 – А, В, Д, Ж; **31** – 1 – А; 2 – Б; В; Г; **32** – 1 – А, Б, Г; 2 – В, Д; **33** – 1 – А, В, Г; 2 – В, Г, Д, Е, Є; **34** – 1 – Г; 2 – В; 3 – Д; 4 – А; 5 – Б; **35** – 1 – А – а; 2 – А – б; 3 – Б – а; **36** – 1 – Б, В, Д; 2 – А, Г, Е, Є; **37** – 1 – Б; 2 – А; 3 – Д; 4 – В; 5 – Г;

38 – небезпечний; **39** – шкідливий; **40** – важкість; **41** – напруженість; **42** – страховий ризик.

Бібліографічний список

1. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Текст] : Закон України від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 23. – Ст. 121.
2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Текст] : Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 46-47. – Ст. 403.
3. Про охорону праці [Текст] : Закон України від 21 листопада 2002 року № 229-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 2. – Ст. 10.
4. Європейська соціальна хартія (Переглянута) (ETS № 163) [Текст] : ратифіковано Законом України від 14 вересня 2006 року № 137-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 43. – Ст. 418.
5. Модельный закон о социальном партнерстве [Электронный ресурс] : принят на двадцать седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ, постановление № 27-14 от 16 ноября 2006 года). – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_g07.
6. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності [Текст] : Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 29. – Ст. 389.
7. Конвенція МОП № 184 2001 року про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві [Текст] : ратифіковано Законом України від 1 квітня 2009 року № 1216-VI // Офіційний вісник України. – 2009. – № 29. – Ст. 960.
8. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Текст] : Закон України від 8 липня 2010 року № 2464-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 2-3. – Ст. 11.
9. Про соціальний діалог в Україні [Текст] : Закон України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 28. – Ст. 255.
10. Про Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці [Електронний ресурс] : постанова КМУ від 1 серпня 1992 р. № 442. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/442-92-%D0%BF>.
11. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері промислової безпеки та охорони праці і визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) [Електронний ресурс] :

- постанова КМУ від 28 квітня 2009 р. № 413. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/413-2009-%D0%BF>.
12. Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві [Електронний ресурс] : постанова КМУ від 30 листопада 2011 року № 1232. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1232-2011-%D0%BF>.
  13. Про затвердження пропорцій розподілу єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : постанова КМУ від 26 листопада 2014 року № 675. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/675-2014-%D0%BF>.
  14. Рекомендації Держнаглядохоронпраці щодо застосування “Порядку опрацювання і затвердження власником нормативних актів про охорону праці, що діють на підприємстві”, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці України від 21 грудня 1993 року № 132.
  15. Про затвердження Правил будови електроустановок. Електрообладнання спеціальних установок [Електронний ресурс] : наказ Мінпраці України від 21 червня 2001 року № 272. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0272203-01>.
  16. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 2. Сільське господарство та пов'язані з ним послуги [Електронний ресурс] : затверджено наказом Міністерства аграрної політики України від 7 листопада 2003 року. – Режим доступу : <https://jobs.ua/ukr/dkhp/vipusk-2/>.
  17. Про затвердження Типових норм належності вогнегасників [Електронний ресурс] : наказ МНС України від 2 квітня 2004 року № 151. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0554-04>.
  18. Про затвердження Правил пожежної безпеки в агропромисловому комплексі України [Електронний ресурс] : наказ Мінагрополітики України, МНС України від 4 грудня 2006 року № 730/770. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0313-07>.
  19. Про затвердження Порядку призначення, перерахування та проведення страхових виплат [Електронний ресурс] : постанова правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 27 квітня 2007 року № 24. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0715-07>.
  20. Про затвердження Норм визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою [Електронний ресурс] : наказ МНС України від 3 грудня 2007 року № 833. – Режим доступу : http://techno-cobalt.com.ua/up/files/normativna_baza/files/pozharka/napb.pdf.
  21. Рекомендації щодо побудови, впровадження та удосконалення

- системи управління охороною праці [Електронний ресурс] : затверджено головою Держгірпромнагляду 7 лютого 2008 року. – Режим доступу : <http://dnop.gov.ua/index.php/uk/normativna-baza/nakazi/3041-2265>.
22. Про затвердження Положення про організацію та здійснення державного гірничого нагляду, державного нагляду (контролю) у сфері промислової безпеки та охорони праці в системі Держгірпромнагляду України та уніфікованої форми Акта перевірки суб'єкта господарювання (виробничого об'єкта) [Електронний ресурс] : наказ МНС України від 11 серпня 2011 року № 826. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1531-11>.
  23. Про затвердження Положення про службу страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань [Електронний ресурс] : постанова правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 20 грудня 2011 року № 63. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0066-12/paran13#n13>.
  24. Про затвердження Загальних вимог стосовно забезпечення роботодавцями охорони праці працівників [Електронний ресурс] : наказ МНС України від 25 січня 2012 року № 67. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0226-12/paran16#n16>.
  25. Про затвердження Правил охорони праці у сільськогосподарському виробництві [Електронний ресурс] : наказ МНС України від 26 листопада 2012 року № 1353. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2075-12>.
  26. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо попередження виробничого травматизму та професійних захворювань під час роботи на зарубіжній та вітчизняній сільськогосподарській техніці з урахуванням професійних ризиків [Електронний ресурс] : наказ Мінагрополітики України від 13 грудня 2012 року № 768. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=3278>.
  27. Про затвердження Державних санітарних норм та правил “Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу“ [Електронний ресурс] : наказ МОЗ України від 8 квітня 2014 року № 248. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14.14>.
  28. Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 30 грудня 2014 року № 1417. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15>.
  29. Конвенція № 155 про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище [Електронний ресурс] : Міжнародний документ від 22 червня

- 1981 року. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/993_050.
30. Директива № 89/391/ЄЕС Ради щодо запровадження заходів, що сприяють поліпшенню безпеки та гігієни праці працівників на виробництві [Електронний ресурс] : Міжнародний документ від 12 червня 1989 року. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_b23.
  31. ДСТУ 2293-99. Охорона праці. Терміни та визначення основних понять [Текст]. – На заміну ДСТУ 2293-93; чинний від 2000-01-01. – К. : Держстандарт України, 1999. – 23 с.
  32. ДСТУ ОHSAS 18001:2010. Системи управління гігієною та безпекою праці. Вимоги [Текст]. – На заміну ДСТУ-П ОHSAS 18001:2006; чинний від 2011-01-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2011. – VII, 20 с.
  33. Міжнародний стандарт SA 8000:2001. Соціальна відповідальність [Електронний ресурс] : Міжнародний документ від 1 жовтня 2007 року. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-07>.
  34. Міжнародний стандарт ISO 26000:2010. Керівництво з соціальної відповідальності [Електронний ресурс] : Міжнародний документ від 28 жовтня 2010 року. – Режим доступу : <https://www.iso.org/standard/42546.html>.
  35. ДСП 8.8.1.2.001-98. Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві [Електронний ресурс] : затверджено наказом МОЗ України від 3 серпня 1998 року № 1. – Режим доступу : <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=4151>.
  36. ДСН 3.3.6.037-99. Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку [Текст]. – Чинні від 2000-01-01. – К. : МОЗ України, 2000. – 34 с.
  37. ДСН 3.3.6.039-99. Державні санітарні норми виробничої загальної та локальної вібрації [Текст]. – К. : МОЗ України, 2000. – 48 с.
  38. ДСН 3.3.6.042-99. Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень [Текст]. – На заміну ДНАОП 0.03-3.15-86; чинні від 2000-01-01. – К. : МОЗ України, 2000. – 24 с.
  39. ДБН В.1.1-7-2002. Захист від пожежі. Пожежна безпека об'єктів будівництва [Текст]. – На заміну СНиП 2.01.02-85; чинні від 2003-05-01. – К. : Держбуд України, 2003. – 33 с.
  40. ДБН В.2.5-28-2006. Інженерне обладнання будинків і споруд. Природне і штучне освітлення [Текст]. – На заміну СНиП II-4-79; чинні від 2006-10-01. – К. : Мінбуд України, 2006. – 76 с.
  41. ДСанПіН 8.8.1.2.3.4-000-2001. Допустимі дози, концентрації, кількості та рівні вмісту пестицидів у сільськогосподарській сировині, харчових продуктах, повітрі робочої зони, атмосферному повітрі, воді водойм, ґрунтів [Електронний ресурс] : затверджено

- постановою Головного державного санітарного лікаря України від 20 вересня 2001 року № 137. – Режим доступу : <http://www.milkiland.nl/upload/pdf/laws/ua/8.8.1.2.3.4-000-2001.pdf>.
42. ДСанПін 8.1. Гігієнічні вимоги до транспортування, зберігання та застосування мінеральних добрив [Текст] : – К. : МОЗ України, Департамент державного санітарно-епідеміологічного нагляду, 2006. – 56 с.
  43. ГОСТ 12.3.002-75. ССБТ. Процессы производственные. Общие требования безопасности [Текст]. – Введ. 1976-07-01. – М. : Стандартиформ, 2007. – 7 с.
  44. ГОСТ 12.2.019-86. ССБТ. Тракторы и машины самоходные сельскохозяйственные. Общие требования безопасности [Текст]. – Введ. 1987-07-01. – М. : ИПК Издательство стандартов, 2003. – 18 с.
  45. ГОСТ 12.1.005-88. ССБТ. Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны [Текст]. – Введ. 1989-01-01. – М. : Стандартиформ, 1988. – 48 с.
  46. ГОСТ 12.2.003-91. ССБТ. Оборудование производственное. Общие требования безопасности [Текст]. – Введ. 1992-01-01. – М. : Издательство стандартов, 1991. – 9 с.
  47. Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dsns.gov.ua/ua/Analitichniy-oglyad-stanu-tehnogennoyi-ta-prirodnoyi-bezpeki-v-Ukrayini-za-2015-rik.html>.
  48. Класифікатор ризику на механізованих роботах у рослинництві та тваринництві [Електронний ресурс] : Рекомендовано до впровадження рішенням секції землеробства та механізації Науково-експертної ради Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 грудня 2012 року № 6. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/en/node/14974>.
  49. Лехман С. Д. Запобігання аварійності і травматизму у сільському господарстві [Текст] / С. Д. Лехман, В. І. Рубльов, Б. І. Рябцев. – К. : Урожай, 1993. – 272 с.
  50. Пістун І. П. Охорона праці в галузі сільського господарства (рослинництво) [Текст] : навч. посіб. / І. П. Пістун, А. П. Березовецький, С. А. Березовецький. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2009. – 368 с.
  51. Статистичний збірник “Праця України”, 2015 рік, розділ 9 “Умови праці” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm.

Предметний покажчик

- Атестація робочих місць за умовами праці, 55
- Безпечність виробничого обладнання, 65, 74
- Безпечність виробничого процесу, 67, 74
- Важкість праці, 48, 71
- Вибухонебезпечна зона, 91
- Види робочих місць, 55
- Виробничий травматизм, 45
- Гігієнічні нормативи, 69
- Гігієнічні параметри мікроклімату, 72
- Граничнодопустима концентрація шкідливої речовини, 70
- Державний нагляд за охороною праці, 37
- Джерела шкідливих і небезпечних факторів, 50
- Застраховані особи, 105
- Звітність з охорони праці, 62
- Категорії приміщень з вибухопожежної небезпеки, 89
- Контроль за станом охорони праці, 34
- Методи дослідження виробничого травматизму, 61
- Напруженість праці, 49, 73
- Небезпечні виробничі фактори, 48
- Нещасний випадок, 45
- Нещасний випадок, не пов'язаний з виробництвом, 59
- Нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, 57
- Нормативно-правові акти з питань охорони праці, 17
- Планування заходів з охорони праці, 34
- Пожежна безпека, 94
- Пожежна безпека, 89
- Пожежна охорона, 102
- Пожежонебезпечна зона, 91
- Принципи запобігання небезпекам, 74
- Принципи соціального страхування, 104
- Причини нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, 47
- Протипожежний режим, 102
- Професійна захворюваність, 45
- Професійні ризики у рослинництві, 51
- Профілактика травматизму та професійної захворюваності, 79
- Санітарно-гігієнічні умови праці, 53
- Система забезпечення пожежної безпеки, 94
- Система запобігання пожежі, 94
- Система захисту від пожежі, 101
- Система управління гігієною та безпекою праці, 29
- Система управління охороною праці, 21
- Служба страхових експертів, 111
- Соціальна відповідальність, 10
- Соціальне партнерство, 9
- Соціальний діалог, 9
- Спеціальне розслідування нещасного випадку, 59
- Страховий випадок, 106
- Страховий ризик, 106
- Страховик, 105
- Страхові виплати, 107
- Страхові внески, 106
- Страхувальник, 105
- Ступінь вогнестійкості будинку, 92
- Умови праці, 45
- Шкідливі виробничі фактори, 48

ДОДАТКИ

Додаток А

**Таблиця А.1 Перелік категорій і класів зон
за вибухопожежо- та пожежонебезпечністю об'єктів
на сільськогосподарських підприємствах [18]**

Назва приміщень і будинків	Характеристика речовин і матеріалів, які є в приміщенні, технологічних процесів	Категорія приміщень	Класи зон
1	2	3	4
Кормовиробництво			
Дробильні відділення сухих харчових продуктів, сіна, соломи, макухи, вітамінних добавок	Горючий пил	Б	20
Склади зберігання комбікормів, трав'яного борошна і преміксів	-«»-	В	П-П
Культивацийні об'єкти (тепличні господарства, парники)			
Теплиці, парники на газовому обігріві з установкою газових пальників у приміщеннях	Спалення газу	Г	-
Теплиці і парники на технічному і біологічному обігріві	Негорючі матеріали	Д	-
Ремонтно-технічна база та об'єкти матеріально-технічного забезпечення			
Дільниця складання технічного обслуговування: а) с.-г. машин на гумових колесах, автомашин б) гусеничних с.-г. машин	Горючі матеріали Негорючі матеріали	В Д	П-Ша -
Гаражі машинно-тракторного парку	Горючі матеріали	В	П-Ша
Пункти заправки тракторів, автомобілів, комбайнів і інших машин: а) бензинами з температурою спалаху парів до 28 °С б) дизпаливами з температурою спалаху парів 29 – 61 °С	Легкозаймисті рідини	А Б	2 2

1	2	3	4
Склади			
Спецодягу, технічних і обтиральних матеріалів, синтетичних миючих і дезінфікуючих засобів	Горючі матеріали і речовини	В	П-Па
Матеріальні загальнотоварні склади	-«»-	В	П-Па
Агрохімобслуговування			
Склади аміачної селітри	Горюча вибухонебезпечна речовина	Б	21
Склади сульфату амонію, суперфосфату, калійних добрив	Негорючі речовини	Д	-
Склади сильнодіючих отруйних речовин	Легкозаймісті і горючі рідини	Б	20
Переробка та зберігання продукції сільськогосподарського виробництва			
Цехи і відділення з обробки насіння, силосні і напідлогові сховища насіння	Горючий пил	В	П-П
Склади зберігання зерна і зернової сировини, тарного зберігання борошна, крупи	-«»-	Б	20
Склади зберігання хмелю	Горючі матеріали	В	П-Па
Приміщення підготовки сировини, сушіння, механічної обробки трести, сортування, пресування волокна і костриці	Горючий пил і волокна	В	П-П
Складські приміщення для овочів, фруктів і картоплі в спалимій тарі, в тому числі в камерах холодильників при температурі зберігання вище 5 °С Те ж при температурі зберігання 5 °С і нижче	Горючі матеріали	В	П-Па
	Негорючі матеріали	Д	-
Склад для зберігання борошна, крохмалю та інших горючих сипучих матеріалів у мішках	Горючі речовини	В	П-Па
Склад олії	Горючі рідини	В	П-І

Таблиця А.2 Перелік об'єктів виробничого призначення, які повинні бути оснащені вогнегасниками [17]

Тип та позначення вогнегасника		Найменування об'єктів
Переносні		
Водяний	ВВ-9, ВВ-12	Виробничі, сільськогосподарські, складські будинки і приміщення, адміністративні та побутові будинки і приміщення та споруди промислових підприємств, гаражі та автомайстерні
Водопінний	ВВП-9, ВВП-12	
Порошковий	ВП-5, ВП-6, ВП-9, ВП-12	
Водопінний аерозольний	ВВПА-400	Адміністративні та побутові будинки і приміщення та споруди промислових підприємств, гаражі та автомайстерні
Газовий	ВВК-3,5, ВВК-5	Споруди промислових підприємств
Пересувні		
Водопінний	ВВП-50, ВВП-100, ВВП-150	Виробничі, сільськогосподарські, складські будинки і приміщення та споруди промислових підприємств, склади нафти та нафтопродуктів, автозаправні станції
Газовий	ВВК-14, ВВК-18, ВВК-28, ВВК-56	
Порошковий	ВП-20, ВП-50, ВП-100, ВП-150	Виробничі, сільськогосподарські, складські будинки і приміщення та споруди промислових підприємств, гаражі та автомайстерні, автозаправні станції

Навчальне видання

Шудренко Ігор Володимирович

ОХОРОНА ПРАЦІ В ГАЛУЗІ

Навчальний посібник